

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

**Дніпропетровський регіональний
інститут державного управління**

О.М. Рудік

**ПОЛІТИКА
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Конспект лекцій

Дніпропетровськ
ДРІДУ НАДУ
2006

ЗМІСТ

Тема 1. Конституційно-правові засади політики європейської та євроатлантичної інтеграції України	4
Тема 2. Глобалізація: зміст, проблеми, перспективи	8
Тема 3. Україна і ООН	14
Тема 4. Україна та міжнародні економічні фінансові організації	20
Тема 5. Євроатлантична інтеграція України	28
Тема 6. Інтеграційні процеси на пост-радянському просторі	36
Тема 7. Регіональні інтеграційні процеси	43
Тема 8. Теорія та історія європейської інтеграції	51
Тема 9. Інституційна структура ЄС	61
Тема 10. Право ЄС	69
Тема 11. Процес вироблення політики в ЄС	76
Тема 12. Україна і Європейський Союз	80
Список рекомендованої літератури та джерел	90

ББК 66.4 (4 Укр)

Р 83

*Схвалено до друку науково-методичною радою ДРІДУ НАДУ
(протокол № 6 від 14.03.2006)*

Р 83 **Рудік О.М.** Політика європейської інтеграції: Конспект лекцій. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2006. – 92 с.

Уміщені основні матеріали, що розкривають зміст, напрямки, етапи та тенденції світових та європейських інтеграційних процесів.

Для слухачів усіх форм навчання за програмою підготовки магістрів зі спеціальності «Державне управління» в Дніпропетровському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Олександр Миколайович Рудік
Політика європейської інтеграції

Конспект лекцій

Коректор: О.І. Березовська

Підписано до друку 20.03.2006. Формат 60x84 1/16. Папір № 1. Ум. друк. арк. 5,38.
Обл.-вид. арк. 5,64. Тираж 120 пр.

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
Україна, 49044, Дніпропетровськ, вул. Гоголя, 29

© Рудік О.М., 2006

ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

1. Конституція України про спрямованість зовнішньої політики.
2. Зовнішньополітичні аспекти забезпечення національних інтересів України.
3. Концепція національної безпеки. Основні напрямки і пріоритети зовнішньої політики.

1. Конституція України про спрямованість зовнішньої політики

У ст. 18 Конституції України зазначається, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права.

2. Зовнішньополітичні аспекти забезпечення національних інтересів України

Напрями зовнішньополітичної діяльності України викладені у Постанові ВР України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. N 3360-ХІІ. Згідно з постановою, базовою вимогою у здійсненні зовнішньої політики України є якнайповніше і якнайефективніше забезпечення національних інтересів країни. Національні інтереси України у сфері міжнародних відносин становлять три основні групи:

- стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані із забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності;
- економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство;
- регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України.

З метою забезпечення національних інтересів України її зовнішня політика постійно спрямовується на виконання таких найголовніших завдань:

1. Утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави.
2. Забезпечення стабільності міжнародного становища України.
3. Збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів.
4. Включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку, забезпечення потреб громадян і підвищення добробуту народу.
5. Захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за

кордоном, створення умов для підтримання контактів з зарубіжними українцями і вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом.

6. Поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера.

Україна здійснює активну, гнучку і збалансовану зовнішню політику за такими головними напрямками:

1. Розвиток двосторонніх міждержавних відносин.

Визначальною рисою зовнішньої політики України щодо західних держав є встановлення з ними відносин політичного і військового партнерства, взаємовигідного економічного співробітництва, широких культурних, наукових, гуманітарних зв'язків.

Розбудова взаємин з західноєвропейськими державами створить умови для відновлення давніх політичних, економічних, культурних, духовних зв'язків України з європейською цивілізацією, прискорення демократизації, проведення ринкових реформ та оздоровлення національної економіки. Водночас таке співробітництво стане підґрунтям для розширення участі України в європейських структурах та майбутнього інтегрування її господарства до загальноєвропейського і світового економічного простору.

У цьому контексті особливе значення для України мають відносини із США як країною, політика якої суттєво впливає на розвиток міжнародних подій.

2. Розширення участі в європейському регіональному співробітництві.

Зовнішньополітичні зусилля України мають бути постійно спрямовані на розвиток європейського регіонального співробітництва у всіх сферах з метою зміцнення своєї державної незалежності та ефективного забезпечення національних інтересів.

Перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам.

3. Співробітництво в рамках СНД.

Україна розвиває співробітництво з країнами-учасницями СНД відповідно до положень Угоди про СНД із застереженнями до неї, зробленими Верховною Радою України. Україна розглядає СНД як міжнародний механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, що доповнює процес формування якісно нових повномасштабних двосторонніх відносин між державами-учасницями і має на меті сприяння більш успішному вирішенню проблем, які виникли після розпаду Союзу РСР.

4. Членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях.

Участь України у всесвітніх міжнародних організаціях створює реальні можливості для взаємодії практично з усіма державами світу в рамках багатосторонньої дипломатії. Членство в них доповнює і розширює двосторонні та регіональні механізми забезпечення фундаментальних національних інтересів України, відкриваючи доступ до світового досвіду, інформації, статистики, експертних послуг, джерел технічної та фінансової допомоги. Всесвітні міжнародні організації сприяють підвищенню ролі і впливу Української держави у світі. Через членство в них Україна бере участь у формуванні архітектури світового правопорядку, вирішує проблеми гарантій своєї національної безпеки.

3. Концепція національної безпеки. Основні напрямки і пріоритети зовнішньої політики

Закон України «Про основи національної безпеки України» (від 19 червня 2003 р. N 964-IV) відповідно до пункту 17 частини першої статті 92 Конституції України визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам; національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток; загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

Об'єктами національної безпеки є:

- людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;
- суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і природне середовище та природні ресурси;
- держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Пріоритетами національних інтересів України є:

- гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;

- зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;
- збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;
- забезпечення екологічно і техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;
- розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний простір безпеки;
- розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері є проведення активної міжнародної політики України з метою:

- створення сприятливих зовнішньополітичних умов для прогресивного економічного і соціального розвитку України;
- забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в ЄС і НАТО за умови збереження добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами СНД, а також з іншими державами світу;
- сприяння усуненню конфліктів, насамперед у регіонах, що межують з Україною;
- участь у міжнародній миротворчій діяльності під егідою ООН, ОБСЄ, інших міжнародних організацій у сфері безпеки;
- участь у заходах щодо боротьби з міжнародними організованими злочинними угрупованнями та міжнародним тероризмом, протидія поширенню ядерної та іншої зброї масового ураження і засобів її доставки;
- адаптація законодавства України до законодавства ЄС.

Щорічні Послання Президента України до Верховної Ради України. Відповідно до статті 106 Конституції України Президент «звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України». Послання Президента України – це конституційний документ, один із невід'ємних атрибутів президентської влади, в якому обґрунтовуються найактуальніші проблеми внутрішньої і зовнішньої політики нашої держави, визначається відповідно позиція Президента з найширшого кола питань, які стосуються цієї проблеми. Цей документ визначає не лише позицію Президента з тих чи інших питань, а й має

нормативну функцію. Уряд і органи виконавчої влади на місцях опрацьовують заходи з реалізації положень і висновків, які містяться у Посланні Президента України до Верховної Ради України.

Практика офіційного звернення з Посланням до Верховної Ради започаткована Президентом України Л. Кучмою. У жовтні 1994 р. відбулося перше звернення Президента до Верховної Ради України «Шляхом радикальних економічних реформ», в якому була визначена стратегія України з подолання економічної кризи.

ТЕМА 2. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: ЗМІСТ. ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

1. Глобалізація: сутність та причини виникнення.
2. Глобальні проблеми сучасності.
3. Антиглобалізм.

1. Глобалізація: сутність та причини виникнення

Найважливішою тенденцією сучасного світу є глобалізація всіх економічних і політичних процесів, протистояти якій зараз не в змозі жодна національна держава.

Глобалізація – поступове перетворення світового простору на єдину зону, де безперешкодно переміщуються товари, капітали, послуги, де вільно поширюються ідеї та пересуваються їх носії, стимулюючи розвиток сучасних інститутів та шліфуючи механізми їх взаємодії. Глобалізація, таким чином, веде до утворення міжнародного правового і культурно-інформаційного поля. Якщо раніше ті чи інші її наслідки відчували на собі, насамперед, транснаціональні корпорації і міжнародні організації, то в останні роки минулого сторіччя вона торкнулася повсякденного життя мільйонів простих людей усіх країн і континентів.

Перші ознаки глобалізації з'явилися ще на початку Нового часу і з тих пір цей складний процес пройшов три основних етапи:

1. XVI–XIX ст. – епоха Великих географічних відкриттів, промислової революції, утворення колоніальних імперій, формування світового ринку і виникнення міжнародного торгово-економічного співробітництва. Це була епоха становлення індустріальної цивілізації, що тільки починала свій хід по усьому світі.

2. Перша половина XX ст. – епоха становлення імперіалізму, посилення боротьби за колоніальний переділ світу, що призвело до двох світових війн, утворення Ліги Націй, зародження національно-визвольного руху в колоніальних країнах і загального панування державно-монополістичного капіталізму.

3. Друга половина XX ст. – епоха краху колоніальної системи імперіалізму, поява великої групи молодих незалежних держав, утворення

ООН і розширення її функцій, виникнення і швидке поширення транснаціональних корпорацій (ТНК), утворення наднаціональних валютно-фінансових органів (МВФ, Світовий банк та ін.), створення НАТО, СОТ, Римського клубу й інших міжнародних організацій. У цей час країни Заходу вперше стикаються зі структурною кризою капіталізму, вихід з якої приводить їх до формування основ постіндустріального суспільства. Різке посилення інформаційних потоків привело до завершальної стадії глобалізації, а закінчення холодної війни сприяло формуванню однополюсного світу, у якому головну роль відіграє так званий «золотий мільярд» населення Заходу.

Наприкінці XX ст. перед світовим співтовариством постало завдання ефективної координації всіх глобальних процесів – економічних, політичних, соціальних, екологічних – тобто всього того, що сучасні дослідники називають «новою якістю загальності». 90-ті рр. XX ст. ознаменувались появою «нової економіки», базованої переважно не на виробництві матеріальних благ, а на виробництві, передачі і використанні інформації. У результаті інформаційної революції прискорились суспільні зміни. У цій новій економіці інтелектуальний капітал не тільки переважає над промисловим, але й перемагає його швидкістю поширення, частотою модифікації і загальної доступності.

Тенденції та ризики розвитку сучасного світу були обговорені на «саміті тисячоріччя» (вересень 2000 р.) – ювілейній сесії Генеральної Асамблеї ООН. На цій сесії глобалізація була визнана новою світовою ідеологією, що визначає світовий порядок XXI ст. У «Декларації тисячоліття» ООН визначила цілі тисячоліття:

1. Подолати крайню бідність та голод.
2. Надати всім дітям початкову освіту.
3. Сприяти рівності жінок і чоловіків.
4. Зменшити дитячу смертність.
5. Покращити стан здоров'я матерів.
6. Перемогти ВІЛ/СНІД та інші тяжкі хвороби.
7. Забезпечити стабільний розвиток довкілля.
8. Розвивати глобальну співпрацю задля розвитку.

До 2015 р. всі держави, які є членами ООН (191), взяли зобов'язання досягнути ці цілі.

Суттєве значення для розв'язання проблем глобалізації мають економічні форуми в Давосі (Швейцарія), учасниками яких є провідні учені й економісти, великі підприємці і банкіри, талановиті експерти і державні чиновники, глави держав і урядів розвиненої частини світу.

Важливу роль відіграють також конференції Світової організації торгівлі (СОТ), до якої входять 147 країн світу. Ця організація є одним із головних чинників прискорення процесів глобалізації в усьому світі. У цілому СОТ успішно вирішує проблеми глобальної лібералізації торгівлі і регулювання торгових потоків.

Нечувану активність демонструє Велика вісімка – своєрідний клуб 8 найбільших держав світу (США, Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, Канада, Японія і Росія).

Сукупність усіх соціально-економічних і суспільно-політичних процесів у країнах Заходу дозволяють виділити декілька головних чинників світового розвитку і відповідно стільки ж основних протиріч сучасного світу:

- різкий зсув убик однополярності зумовив відчайдушні спроби ряду країн, що не увійшли до елітного співтовариства, протистояти цьому процесові і захистити принцип багатополарності;

- глобалізація світової економіки набула необоротного характеру, але водночас виникає різка протидія тих, хто не ввійшов до елітарного клубу «золотого мільярда»;

- ослаблення національних держав спричинило практично неконтрольоване зростання націоналістичних настроїв, які посилюються масовими міграційними потоками до країн Заходу;

- пошуки цивілізаційної ідентичності стали більш рішучими й енергійними, що призвело у деяких випадках до радикальної зміни цивілізаційної парадигми (країни Східної Європи);

- невдоволеність бідних країн несправедливим світовим порядком може набути крайніх, неконтрольованих форм.

Саме ці проблеми визначатимуть розвиток світу протягом усього XXI ст. і вирішуватися вони будуть майбутніми поколіннями. Основи для їхнього розв'язання закладаються вже зараз. Усі конференції СОТ, МВФ, Всесвітнього банку, Давоського форуму і самітів ЄС зустрічають потужний опір з боку супротивників глобалізації.

2. Глобальні проблеми сучасності

Глобальні (загальнолюдські) проблеми, будучи результатом протиріч суспільного розвитку не виникли раптово і тільки сьогодні. Деякі з них, як, наприклад, проблеми війни і миру, існували і раніше, були актуальні за всіх часів. Інші глобальні проблеми (наприклад, екологічні) з'являються пізніше, у зв'язку з інтенсивним впливом суспільства на природне середовище. Спочатку ці проблеми могли бути тільки частковими (одиночними) у якійсь окремій країні, потім вони ставали регіональними і глобальними, тобто проблемами, що мають життєво важливе значення для всього людства.

Не кожену проблему можна назвати глобальною. Одним з найважливіших критеріїв визначення глобальних проблем є кількісний – геопросторовий фактор, за яким будь-яка проблема є глобальною, якщо вона стосується всієї планети та кожного її регіону загалом.

Основні характерні риси глобальних проблем:

- вони торкаються життєвих інтересів всього людства і кожної людини окремо;

- вони є об'єктивним фактором подальшого світового розвитку, існування сучасної цивілізації;

- для їх розв'язання потрібні зусилля всіх народів або, принаймні, більшості населення планети;

- їх нерозв'язаність може призвести в майбутньому до непоправних наслідків для життєдіяльності всього людства і кожної окремої людини.

Усім глобальним проблемам суспільного розвитку властива:

- мобільність – ці проблеми не є статичними, кожна з них постійно змінюється, набуваючи різної інтенсивності, а отже, і значущість у ту або іншу історичну епоху;

- складний взаємозв'язок і взаємозалежність – рішення однієї якоїсь проблеми, вимагає урахування впливу на неї комплексу інших проблем.

Постійно в якій-небудь частині світу виникають нові проблеми, що відносно швидко стають глобальними: виснаження озонового шару, парниковий ефект, СНІД тощо.

Виділяють 5 найбільш значущих проблем сучасного світу:

- зростання чисельності населення Землі;

- виснаження непоновлюваних ресурсів;

- зростання рівня забруднення і руйнування навколишнього середовища;

- збільшення нерівності між країнами «першого» і «третього» світу;

- голод і поширення бідності;

Важливо не просто констатувати й описувати ці проблеми, а шукати шляхи і засоби їх розв'язання.

Відомий учений, етолог і філософ Конрад Лоренц називає 8 загальнозначущих процесів-проблем («смертних гріхів» цивілізації):

- перенаселеність землі – змушує людину захищатися від надлишкових соціальних контактів і окрім того пробуджує агресивність унаслідок скупченості людей;

- спустошення природного життєвого простору – зникнення благоговіння людини перед красою і величчю природи;

- прискорений розвиток техніки – згубно позначається на людях, оскільки робить їх сліпими до справжніх цінностей;

- зніженість людини – зникнення всіх її сильних почуттів і афектів, зростання нетерпимості людини до усього, що викликає найменше невдоволення;

- генетична деградація людини – зростання кількості каліцтв, фізичної і розумової патології, що фіксується у народжуваних дітей;

- розрив із традиціями – молодь ставиться до старших, як до чужої етнічної групи;

- зростаюча індоктринація людства – збільшення числа людей, що належать до однієї культурної групи, завдяки удосконаленню технологій впливу на суспільну думку;

- ядерна зброя – накликає на людство серйозні небезпеки, але

уникнути їх легше, ніж небезпеки від інших проблем, оскільки світове співтовариство докладє значних зусиль з метою недопущення загрози застосування ядерної зброї.

Глобальні проблеми мають соціо-природний характер, тобто одночасно фіксують суперечності як між людиною і суспільством, так і між людиною і природним середовищем. Розвиток сучасного світу настійно вимагає не тільки пильної уваги до глобальних проблем, їх вивчення й обговорення світовим співтовариством, але й своєчасного практичного розв'язання. Необхідний комплексний аналіз глобальних проблем усією системою наукового знання.

Особливий інтерес становить концепція розв'язання глобальних екологічних проблем, висунута Римським клубом – представницькою всесвітньою організацією, що поєднує у своїх рядах відомих учених, діячів культури, підприємців, державних діячів з різних країн. Ця організація виникла наприкінці 60-х рр. ХХ ст. і відразу ж завоювала загальне визнання. Члени Римського клубу підкреслювали, що людина все більше споживає, не замислюючись щодо наслідків своїх зростаючих прагнень і потреб. Різноманітний штучний світ, створюваний людиною, усе більш тисне на природу. Скінченність розмірів планети з необхідністю встановлює зовнішні (непоновлювані природні ресурси, повітря, вода, порушення природної рівноваги) і внутрішні (обмеження, властиві психічним і розумовим здібностям людини) межі людської експансії.

Починаючи з 80-х рр., концепція обмеженого зростання поступилася новій концепції Римського клуба про органічне зростання і безперервний розвиток людства. Учені Римського клубу дійшли висновку про те, що зростання частини (якої-небудь країни, регіону) можливе, якщо воно не шкодить іншим частинам (іншим країнам і регіонам). Основний акцент у справі розв'язання глобальних проблем має бути зроблений на зміцненні міжнародного співробітництва.

3. Антиглобалізм

Антиглобалізм є системою поглядів, що заперечують об'єктивність, неминучість і позитивний зміст глобалізаційних процесів. Антиглобалізм спрямований, насамперед, проти «однополярного, американоцентричного глобалізму».

Антиглобалізм відхиляє:

- диктатуру ліберальної економіки (розглядаючи різноманітні соціалістичні альтернативи);
- неоколоніальну політику Заходу до країн «бідного Півдня»;
- домінування «ліберальної демократії», вважаючи, що інші політичні системи, наприклад, соціал-демократичні або консервативні мають повне право на існування;
- тезу про перевагу західної системи цінностей над всіма іншими;

– визнання технократизму вищим за моральність, індивідуума – за товариство, «багатства» – за «бідність»;

– байдужке ставлення до навколишнього середовища з боку «науково-технічного прогресу».

Антиглобалізм, таким чином, є антитезою глобалізму в його першому значенні, але цілком сумісний з «іншим глобалізмом» – «потенційним», «гуманітарним» або «багатополярним», який сповідують так звані альтерглобалісти (альтернативні глобалісти).

Рух *альтерглобалістів* – це принципово нове явище, що стало одним з найпомітніших соціальних феноменів ХХІ ст. Учасниками цього руху є:

- різноманітні громадські об'єднання – профспілки, екологічні, жіночі, молодіжні, дитячі асоціації та ін.;
- гуманітарні центри і неурядові організації;
- наукові й освітні установи;
- широкий спектр традиційних лівих політичних структур;
- нові соціальні рухи;
- власне альтерглобалістські організації.

Найбільш застосовувана форма руху – акції протесту, що проводяться, починаючи з 1999 р., переважно під час самітів або заходів так званих агентів глобалізації (СОТ, МВФ, Великої вісімки, Європейського союзу та ін.). Характерними рисами таких акцій є:

- масовість та інтернаціональний характер;
- інтеркласовий склад учасників;
- плюралізм ідеологій, форм і засобів дії;
- поєднання методів діалогу і громадянської непокорності під час взаємодії з владою;
- поліцентричність, мережевий принцип організації;
- антигегемонізм (у найрозвиненіших формах – анти капіталізм, гаслом якого є «Світ – не товар»);
- дотримання принципів солідарності, співробітництва та відповідальності як альтернатив відчуженню (постійний акцент на «економіці солідарності», «соціально відповідальних організаціях», «демократії участі» та інших формах співробітництва);
- відсутність єдиного інституціоналізованого центру.

Одним з напрямків діяльності антиглобалістського та альтерглобалістського рухів є проведення всесвітніх соціальних форумів, особлива увага на яких приділяються проблемі формування різноманітного, але скоординованого інтернаціонального руху за «глобалізацію знизу». Учасники цього руху закликають як до досить помірних, реформістських кроків, спрямованих на соціал-демократичну перебудову світової економіки і соціально-політичної сфери, так і до радикальних дій з розгортання боротьби з ліберально-капіталістичним світом. У листопаді 2002 р. у Флоренції відбувся перший Європейський соціальний форум.

ТЕМА 3. УКРАЇНА І ООН

1. ООН: цілі та структура.
2. Система ООН.
3. Співробітництво України з ООН.

1. ООН: цілі та структура

Заснування ООН. 12 червня 1941 р. у Лондоні була підписана Союзницька декларація, у якій союзники (США, Велика Британія) зобов'язалися «працювати разом, з іншими вільними народами, як у війні, так і у світі». Ця декларація стала першим кроком до створення Організації Об'єднаних Націй.

1 січня 1942 р. представники 26 союзних держав, що воювали проти країн «осі», заявили про підтримку Атлантичної хартії, підписавши «Декларацію Об'єднаних Націй». У цьому документі вперше була офіційно використана назва «Об'єднані Нації», запропонована президентом США Ф. Рузвельтом.

Попередником ООН була Ліга Націй, організація, задумана за схожих обставин під час Першої світової війни і заснована в 1919 р. відповідно до Версальського договору «з метою розвитку співробітництва між народами та для забезпечення їм миру та безпеки

Перші контури ООН були окреслені на конференції у Вашингтоні. На двох серіях засідань, що проходили з 21 вересня по 7 жовтня 1944 р., США, Велика Британія, СРСР і Китай домовилися про цілі, структуру і функції всесвітньої організації.

25 квітня 1945 р. делегати від 50 країн зібралися в Сан-Франциско на Конференцію Об'єднаних Націй з питання створення міжнародної організації. Делегати підготували Статут, який містив 111 статей. Цей Статут був одногосно прийнятий 25 червня 1945 р. Наступного дня делегати підписали його в будинку Меморіалу ветеранів війни.

24 жовтня 1945 р. Організація Об'єднаних Націй була створена. Набув чинності Статут ООН, ратифікований п'ятьма постійними членами Ради Безпеки і більшістю інших держав, що його підписали.

10 січня 1946 р. у Лондоні відкривається перша Генеральна Асамблея, у роботі якої взяла участь 51 країна.

17 січня 1946 р. у Вестмінстерському палаці вперше збирається Рада Безпеки, яка приймає свої правила і процедури роботи.

24 жовтня 1947 р. Генеральна Асамблея ООН офіційно оголосила «День Об'єднаних Націй».

Цілі ООН:

1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою вдаватися до ефективних колективних заходів для запобігання й усунення загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень миру.

2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги

принципу рівноправності і самовизначення народів, а також приймати інші відповідні заходи для зміцнення загального миру.

3. Здійснювати міжнародне співробітництво в розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру і в захисті прав людини й основних свобод.

4. Бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей.

З метою досягнення цих цілей ООН її члени діють відповідно до таких

Принципів:

– суверенної рівності всіх її членів;
– сумлінного виконання прийнятих на себе за дійсним Статутом зобов'язань;

– розв'язання міжнародних суперечок мирними засобами;
– утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або застосування сили;

– надання ООН усілякої допомоги у всіх її діях відповідно до дійсного Статуту;

– утримання від надання допомоги будь-якій державі, проти якої ООН застосовує дії превентивного або примусового характеру.

ООН забезпечує, щоб країни, які не є її членами, діяли відповідно до цих Принципів, оскільки це може виявитися необхідним для підтримки міжнародного миру і безпеки. Сьогодні членами ООН є 191 країна світу.

Структура ООН. Головним дорадчим органом є Генеральна Асамблея. Вона складається з представників усіх країн-членів, кожна з яких має один голос. Рішення з важливих питань, таких як питання миру і безпеки, прийом нових членів і проблеми бюджету, вимагають більшості – двох третин голосів. Рішення з інших питань приймаються простою більшістю голосів. Хоча рішення Асамблеї не мають обов'язкової юридичної чинності для урядів, за ними стоїть світова суспільна думка щодо важливих міжнародних питань, а також моральний авторитет світового співтовариства. Генеральна Асамблея через інші органи ООН може надавати різноманітну допомогу країнам-членам.

Асамблея може вжити заходів у випадку загрози миру, порушення миру або акту агресії, якщо Рада Безпеки не в змозі діяти в цьому напрямку через відсутність єдності серед його постійних членів. Чергова сесія Генеральної Асамблеї, як правило, відкривається щорічно у вересні. На початку кожної чергової сесії Асамблея обирає нового Голову, 21 заступника Голови і Голів шести головних комітетів Асамблеї. Щоб забезпечити справедливе географічне представництво, посаду Голови Асамблеї щорічно по черзі займають представники п'яти груп держав: африканської, азійської, східноєвропейської, латиноамериканської, західноєвропейської.

Асамблея може збиратися на спеціальні сесії за вимогою Ради Безпеки, більшості членів ООН або одного члена Організації за згодою

більшості інших. Надзвичайні спеціальні сесії можуть бути скликані протягом 24 годин з моменту надходження вимоги Ради Безпеки, схваленого будь-якими дев'ятьма членами Ради, або за вимогою більшості членів ООН або одного члена за згодою більшості інших.

Упродовж року робота ООН проводиться головним чином на основі рішень Генеральної Асамблеї, тобто волі більшості членів, вираженої у резолюціях Асамблеї. Ця робота здійснюється переважно Секретаріатом ООН, а також комітетами й іншими органами, створеними Асамблеєю для вивчення конкретних питань.

Відповідно до Статуту, Рада Безпеки несе головну відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки. Для того, щоб Рада могла функціонувати безупинно, кожний з її членів має бути завжди представлений у Центральних установах ООН. Коли до Ради надходить скарга стосовно загрози миру, вона спочатку рекомендує сторонам спробувати дійти згоди мирними засобами. У деяких випадках сама Рада проводить розслідування і надає посередницькі послуги. Рада може призначати спеціальних представників або звернутися до Генерального секретаря з проханням зробити ці призначення. Рада також може встановлювати принципи мирного врегулювання.

Якщо суперечка призводить до бойових дій, Рада прагне, насамперед, якомога швидше покласти їм кінець. Вона може приймати рішення щодо застосування примусових заходів, введення економічних санкцій або здійснення колективних воєнних дій. За рекомендацією Ради Безпеки Генеральна Асамблея може призупинити здійснення конкретною країною її прав і привілеїв як члена Організації, якщо у стосовно неї Рада Безпеки вжила заходів превентивного або примусового характеру. Країна-член, що систематично порушує викладені в Статуті принципи, може бути виключена Асамблеєю з ООН за рекомендацією Ради. Країна-член ООН, яка не є членом Ради Безпеки, може брати участь, без права голосу, у його обговореннях у тих випадках, коли Рада вважає, що інтереси цієї країни порушені. Країни-члени ООН і країни, які не є її членами, запрошуються взяти участь, без права голосу, у засіданнях Ради, якщо вони є сторонами суперечки.

До складу Ради входять 15 членів – 5 постійних і 10 непостійних членів, що обираються Генеральною Асамблеєю на дворічний термін. Кожен член Ради має один голос. Рішення з питань процедури вважаються прийнятими, коли за них подані голоси не менше 9 членів з 15. Для прийняття важливих рішень потрібно набрати 9 голосів, у тому числі голоси всіх постійних членів. Це – правило «одноголосності великих держав», що часто називається «правом вето». Відповідно до Статуту всі члени ООН погоджуються підкорятися рішенням Ради Безпеки і виконувати їх. Якщо інші органи ООН виносять рекомендації урядам, то тільки Рада Безпеки має право приймати рішення, обов'язкові до виконання країнами-членами Організації.

Основні функції Ради Безпеки:

– підтримувати міжнародний мир і безпеку відповідно до принципів і цілей ООН;

– розслідувати суперечки і конфліктні ситуації і надавати рекомендації щодо методів їх урегулювання;

– закликати членів ООН до вживання економічних санкцій та інших ненасильницьких заходів для попередження або припинення агресії.

Економічна і Соціальна Рада була заснована як головний орган, що має сприяти:

– підвищенню рівня життя й умовам економічного та соціального прогресу;

– розв'язанню міжнародних проблем в економіці, соціальній та інших сферах;

– міжнародному співробітництву у сфері культури й освіти;

– загальній повазі і дотриманню прав людини й основних свобод.

До складу Економічної і Соціальної Ради входять 54 члени, що обираються терміном на три роки Генеральною Асамблеєю. Рішення в Раді приймаються простою більшістю голосів. Кожен член Ради має один голос. Економічна і Соціальна Рада, як правило, щорічно проводить одну основну сесію тривалістю п'ять-шість тижнів. На цій сесії проводиться спеціальне засідання за участю міністрів і інших високопоставлених діячів, на якому обговорюються найважливіші економічні і соціальні питання. Протягом року робота Ради проводиться в його допоміжних органах – комісіях і комітетах, які регулярно збираються і подають доповіді Раді. Економічна і Соціальна Рада може запитувати думку неурядових організацій, які займаються питаннями, що належать до її компетенції.

Рада з Опіки призупинила свою роботу 1 листопада 1994 р. після того, як остання підопічна територія ООН – Палау (держава в західній частині Тихого океану), здобула 1 жовтня 1994 р. незалежність. Рада внесла у свої правила і процедури поправки, що передбачають скасування зобов'язання про проведення щорічних засідань, і погодилась збиратися за необхідністю за власним рішенням. На Раду було покладено завдання спостерігати за управлінням підопічними територіями, що підпадають під систему опіки. Рада з Опіки складається з п'яти постійних членів Ради Безпеки. Цілі системи опіки були досягнуті, коли всі підопічні території досягли самоврядування чи незалежності або як самостійні держави, або за допомогою об'єднання із сусідніми незалежними країнами.

Секретаріат – це міжнародний персонал, що працює в установах по усьому світі і виконує різноманітну повсякденну роботу ООН. Він обслуговує й інші головні органи ООН і здійснює прийняті ними програми. Очолює Секретаріат Генеральний секретар, який призначається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки терміном на 5 років з можливістю переобрання на новий термін.

Персонал Секретаріату складають близько 8 600 осіб з 170 країн, оплачуваних з регулярного бюджету. Будучи міжнародними цивільними службовцями, вони і Генеральний секретар відповідають за свої дії тільки перед ООН і складають присягу, зобов'язуючись не запитувати і не одержувати указівки від будь-якого уряду, стороннього для ООН. Відповідно до Статуту, кожна країна-член зобов'язується суворо поважати міжнародний характер обов'язків Генерального секретаря і персоналу й утримуватися від чинення на них впливу.

У Статуті ООН Генеральний секретар іменується «головною адміністративною посадовою особою» Організації, що діє як такий і виконує також інші функції, що покладаються на нього Радою Безпеки, Генеральною Асамблеєю, Економічною і Соціальною Радою й іншими органами ООН. Генеральний Секретар бере участь у засіданнях органів ООН; привертає увагу Ради Безпеки до проблем, які можуть становити загрозу миру; проводить консультації зі світовими лідерами, державними посадовими особами й іншими представниками; здійснює поїздки по всьому світові з метою підтримки контактів з населенням країн-членів і ознайомлення із широким колом питань, що викликають заклопотаність міжнародного співтовариства і містяться у порядку денному ООН; діє як «арбітр» у суперечках між країнами-членами. Щорічно Генеральний секретар подає Доповідь про роботу ООН, у якій дається оцінка її діяльності і визначаються пріоритетні завдання на майбутнє.

2. Система ООН

На основі відповідних угод про співробітництво з ООН тісно співпрацюють Міжнародний валютний фонд, Група Всесвітнього банку і 12 інших незалежних організацій, які називаються «спеціалізованими установами» (наприклад, Міжнародна організація праці, ЮНЕСКО та ін.). Ці установи є самостійними органами, створеними на основі міжурядових угод. На них покладений широкий діапазон міжнародних функцій в економічній, соціальній і культурній сферах, а також у галузях освіти, охорони здоров'я тощо. Деякі з них, наприклад Міжнародна організація праці і Всесвітній поштовий союз, є старішими за саму ООН.

Крім того, цілий ряд управлінь, програм і фондів ООН (наприклад, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Програма ООН з навколишнього середовища; Дитячий фонд ООН) займаються поліпшенням соціального й економічного становища людей у всіх регіонах світу. Ці програми й органи, нерідко фінансовані тільки за рахунок добровільних внесків, підзвітні Економічній і Соціальній Раді і/або Генеральній Асамблеї.

Усі ці організації мають власні керівні органи, бюджети і секретаріати. Разом з ООН вони складають єдину родину, або систему Організації Об'єднаних Націй.

Регулярний бюджет ООН складає близько 1,5 млрд. дол. США

на рік. З нього покриваються витрати на заходи, персонал і базову інфраструктуру ООН, але не на операції з підтримки миру, які мають власний бюджет. Усі країни-члени ООН відповідно до Статуту – за міжнародним договором – зобов'язані оплачувати частину бюджетних витрат.

Внесок кожної держави розраховується на основі її частки у світовій економіці. Головний критерій – це платоспроможність країни, яка визначається на підставі величини валового національного продукту (ВНП) і ряду коригувань, у тому числі на зовнішню заборгованість і низький рівень доходу на душу населення. На основі цієї методології Генеральна Асамблея визначає процентну частку бюджетних витрат, що припадає на кожну країну-член, що варіюється від мінімального значення в 0,001% до максимального значення в 22%, причому для найменш розвинутих країн максимальний показник складає 0,01%. В 2002 р. 43 країнам, внески яких розраховуються за мінімальною ставкою, були нараховані внески в розмірі 11 104 дол. В 2005 р. США, найбільшому донору – у розмірі 423 464 855 дол.

Система ООН (крім Всесвітнього банку, МВФ і Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку, які щорічно виділяють кілька мільярдів доларів у вигляді позик для боротьби з бідністю, стимулювання розвитку і стабілізації світової економіки) витрачає близько 12 млрд. дол. США на рік. Трохи більше половини цієї суми становлять добровільні внески країн-членів; іншу частину складають обов'язкові внески.

Витрати ООН затверджуються відповідно до чіткої процедури, що передбачає участь усіх країн-членів. Спочатку, після ретельного вивчення пропозицій окремих департаментів ООН, бюджет подається Генеральним секретарем на розгляд Генеральної Асамблеї. Потім він уважно розглядається Консультативним комітетом з адміністративних і бюджетних питань і Комітетом з програм і координації. Рекомендації комітетів подаються Адміністративно-бюджетному комітету Генеральної Асамблеї, який ще раз ретельно аналізує бюджет. Нарешті, він подається Генеральній Асамблеї для остаточного розгляду і затвердження. З 1988 р. затвердження бюджету здійснюється консенсусом: така практика дозволяє країнам успішно протистояти збільшенню витрат.

3. Співробітництво України з ООН

Разом з іншими країнами Українська Радянська Соціалістична Республіка була запрошена стати однією з країн-засновників ООН під час конференції, що проводилася у квітні-червні 1945 р. в Сан-Франциско. Це було визнанням того, що народ України зробив значний внесок у перемогу над фашизмом та зміцнення миру в усьому світі. Маючи власне повноцінне представництво в системі органів

ООН, Україна змушена була під тиском союзного центру провадити свою зовнішню політику відповідно до загальносоюзної.

У постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. «Про основні напрями зовнішньої політики України» зазначається, що «активна участь в ООН та її спеціалізованих установах є пріоритетним напрямом діяльності України у всесвітніх міжнародних організаціях». Україна задекларувала намір спрямовувати свої зусилля на використання можливостей ООН та її спеціалізованих установ для забезпечення фінансової та експертної підтримки здійснюваних у нашій країні реформ. Україна співробітничала з такими спеціалізованими установами ООН, як Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк. Сьогодні в Україні активно діють підрозділи ПРООН, ЮНЕСКО, ЮНІДО, ВООЗ та ін.

Протягом останніх років діяльності ООН у сфері підтримки миру та безпеки в усьому світі Україна продовжує робити значний внесок людських ресурсів до військового та цивільного персоналу миротворчих операцій ООН. З липня 1992 р. понад 8 тис. українців входили до складу військового та цивільного персоналу «блакитних касок» та цивільних спостерігачів у місіях ООН. Україна надає перевагу такому розвитку механізмів, які сприяли б посиленню готовності ООН до швидкого реагування. У квітні 1999 р. Верховна Рада України прийняла закон «Про участь України в миротворчих операціях».

Україна з 1999 до 2001 рр. була непостійним членом Ради Безпеки. Президентство України на сесіях Генеральної Асамблеї ООН відбулось у 1997 р. на п'ятдесят другій сесії. Внесок України до бюджету ООН в 2006 р. становитиме 750 688 дол. США.

ТЕМА 4. УКРАЇНА ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ І ФІНАНСОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ

1. Міжнародні фінансові організації.
2. Світова організація торгівлі (СОТ).
3. Стан переговорного процесу з вступу України до СОТ.

1. Міжнародні фінансові організації

Група Світового банку заснована 1 липня 1944 р. на конференції за участю представників 44 держав у Бреттон-Вудс, США. Штаб-квартира Світового банку знаходиться у Вашингтоні (США). Постійні представництва – у більше ніж 100 країнах світу. Кількість членів – 184. Світовий банк є однією із спеціалізованих установ ООН. Країни-члени Банку спільно відповідають за те, як він фінансується і як витрачаються кошти. Група Світового банку складається з п'яти тісно пов'язаних між собою установ:

1) Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР)

Заснований у 1945 р. Кількість членів 184. Сукупний обсяг кредитування 360 млрд. дол. США. Мета діяльності – сприяння сталому розвитку, скорочення бідності в країнах із середніми доходами, а також у більш бідних країнах, за допомогою надання позичок, гарантій та аналітичних і консультативних послуг. МБРР не прагне до максимізації прибутку. Оскільки Банк належить країнам-членам, кількість голосів кожної з них визначається розміром їх передплати на акціонерний капітал;

2) Міжнародна асоціація розвитку (МАР)

Заснована у 1960 р. Кількість членів – 164. Сукупний обсяг кредитування 135 млрд. дол. США. Внески до бюджету МАР дозволяють Світовому банку виділяти 6-7 млрд. дол. США на рік у вигляді безпроцентних кредитів 78 найбіднішим країнам світу із загальною кількістю населення 2,4 млрд. чол. МАР допомагає бідним країнам отримати доступ до більш якісних основних послуг (освіта, охорона здоров'я, постачання питної води) і сприяє проведенню реформ і залученню інвестицій.

3) Міжнародна фінансова корпорація (МФК)

Заснована у 1956 р. Кількість членів – 175. Портфель зобов'язань – 21,6 млрд. дол. США. Завдання МФК полягає у сприянні економічному розвитку шляхом надання підтримки приватному сектору. Разом з діловими партнерами МФК інвестує кошти в життєздатні приватні підприємства країн, що розвиваються, і надає своїм клієнтам довгострокові кредити, гарантії та консультативні послуги. МФК інвестує у проекти в тих регіонах і ринках, в які приватні інвестори не вкладають кошти без її участі, вважаючи їх надто ризикованими.

4) Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (БІГА)

Засноване у 1988 р. Кількість членів – 163. Сукупний обсяг наданих гарантій – 10,34 млрд. дол. США. БІГА сприяє залученню іноземних інвестицій у країни, що розвиваються, надаючи іноземним інвесторам гарантії від збитків, пов'язаних з некомерційними ризиками (експропріація, неконвертованість валюти, воєнні дії тощо). Агентство надає посередницькі послуги у врегулюванні суперечок, пов'язаних з інвестиціями, а також технічну допомогу в розповсюдженні інформації щодо можливостей для інвестування;

5) Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС)

Заснований у 1966 р. Кількість членів – 139. МЦУІС сприяє залученню іноземних інвестицій, забезпечуючи міжнародні механізми врегулювання та вирішення інвестиційних суперечок у арбітражному порядку. Багато міжнародних угод про інвестиції містять посилання на арбітражне розслідування в МЦУІС. Центр займається також дослідницькою роботою і публікацією матеріалів з питань арбітражного права і законодавства з іноземних інвестицій.

Власниками цих установ є країни-члени, які мають право прийняття

остаточного рішення. Кожна установа відіграє певну роль у вирішенні завдань боротьби з бідністю та підвищення рівня життя населення країн, що розвиваються. Поняття «Група установ Світового банку» охоплює всі ці п'ять установ. Термін «Світовий банк» стосується лише Міжнародного банку реконструкції і розвитку і Міжнародної асоціації розвитку.

Держави-члени Світового банку представлені Радою управляючих, яка є вищим органом, що визначає політику Банку і приймає остаточні рішення. Як правило, управляючими є посадові особи національних урядів (наприклад, міністр фінансів). Оскільки Рада проводить наради лише раз на рік, конкретні повноваження передаються виконавчим директорам (всього 24), які працюють безпосередньо в штаб-квартирі Банку. За традицією Президентом Світового банку є громадянин США. Президент (обирається на п'ятирічний строк і може бути переобраним) головує на нарадах Ради директорів і відповідає за загальне керівництво діяльністю Банку.

Світовий банк управляється як своерідна кооперативна спілка, акціонерами якої є країни-члени, кількість акцій яких розраховується в залежності від масштабів економіки. Найбільшими акціонерами є США (16,41 %), Японія (7,78 %), Німеччина (4,49 %), Велика Британія (4,31 %), Франція (4,31 %), які призначають по одному виконавчому директору. Решта країн об'єднані у 19 виборчих груп, кожна з яких представлена одним виконавчим директором.

Згідно з Угодою про створення Банку він надає позику тільки на продуктивні цілі, а також для сприяння країнам, що розвиваються. Значна увага приділяється перспективам погашення позик. Кожна позика має надаватися під гарантію національного уряду. Рішення Банку щодо надання позики може прийматися лише на основі міркувань економічного характеру.

Міжнародний валютний фонд (МВФ)

МВФ був створений у 1944 р. на конференції світових лідерів у Бреттон-Вудс з метою сприяння міжнародному валютному співробітництву, стимулювання економічного зростання і надання тимчасової фінансової допомоги країнам у збалансуванні платіжного балансу. Кількість членів – 184. Основними напрямками діяльності МВФ є:

- розробка економічної політики й аналіз монетарної та фінансової політики країн-членів;
- сприяння збалансованому зростанню міжнародної торгівлі;
- допомога у встановленні багатосторонньої системи платежів;
- надання технічної допомоги на рівні макроекономічного менеджменту;
- надання фінансової допомоги країнам, які зобов'язались змінити економічну політику;
- консультування держав-членів щодо шляхів створення стабільної монетарної системи.

Якщо Світовий банк надає позики тільки країнам, що розвиваються, то за послугами і ресурсами МВФ може звертатися будь-яка країна.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)

ЄБРР створений у 1991 р. для фінансування малого та середнього бізнесу у країнах Центральної та Східної Європи. Банк інвестує переважно приватний сектор. На відміну від Світового банку, який може дати позику уряду, ЄБРР працює лише з конкретними самооплатними проектами. Мінімальний кредит становить 6 млн. дол., але фінансується лише 35% вартості проекту. У всіх своїх інвестиційних операціях ЄБРР повинен:

- сприяти становленню в країні повноцінної ринкової економіки;
- брати на себе ризики з метою сприяння приватним інвесторам;
- застосовувати раціональні принципи ведення банківської діяльності.

За допомогою інвестицій ЄБРР сприяє:

- проведенню структурних і галузевих реформ;
- розвитку конкуренції, приватизації і підприємництва;
- зміцненню фінансових організацій і правових систем;
- розвитку необхідної інфраструктури для підтримки приватного сектору;
- впровадженню надійної системи корпоративного управління.

Власниками Банку є 60 країн і дві міжнародні організації (ЄС і Європейський інвестиційний банк). Згідно із Статутом, ЄБРР діє лише в країнах, які сповідують принципи демократії.

2. Світова організація торгівлі (СОТ)

СОТ, що є спадкоємицею діючої з 1947 р. Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), почала свою діяльність 1 січня 1995 р. СОТ покликана регулювати торговельно-політичні відносини учасників Організації на основі пакету Угод Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів (1986-1994 рр.). Дані документи є правовим базисом сучасної міжнародної торгівлі.

СОТ функціонує майже так само, як і ГАТТ, але при цьому здійснює контроль за більш широким спектром торговельних угод (включаючи торгівлю послугами і питання торговельних аспектів прав інтелектуальної власності) і має значно більші повноваження у зв'язку з удосконалюванням процедур прийняття рішень і їх виконанням членами організації. Невід'ємною частиною СОТ є унікальний механізм урегулювання торговельних суперечок. З 1947 р. обговорення глобальних проблем лібералізації і перспектив розвитку світової торгівлі відбувається у межах багатосторонніх торговельних переговорів (БТП) під егідою ГАТТ. Головним завданням цієї впливової міжнародної економічної організації є лібералізація світової торгівлі.

Основними принципами і правилами ГАТТ/СОТ є:

1. Торгівля без дискримінації, тобто взаємне надання *режиму найбільшого сприяння* (РНС) у торгівлі і взаємне надання національного

режиму товарам і послугам іноземного походження, які не мають піддаватися дискримінації на внутрішньому ринку.

2. Доступ на ринок, який, окрім застосування РНС, забезпечується також шляхом:

- регулювання торгівлі переважно тарифними методами;
- відмови від використання кількісних і інших обмежень.

3. Транспарентність торговельної політики.

4. Врегулювання торговельних суперечок шляхом консультацій, переговорів і т.д.

Найважливішими функціями СОТ є:

– контроль за виконанням угод і домовленостей пакету документів Уругвайського раунду;

– проведення багатосторонніх торговельних переговорів і консультацій між зацікавленими країнами-членами;

– врегулювання торговельних суперечок;

– огляд національної торговельної політики країн-членів;

– технічне сприяння країнам, що розвиваються, з питань, які належать до компетенції СОТ;

– співробітництво з міжнародними спеціалізованими організаціями.

Переваги торгової системи СОТ

Вигоди для споживачів:

- зниження вартості життя;
- більш широкий вибір товарів і послуг.

Вигоди для економіки країни в цілому

Економічні вигоди:

- підвищення як державних, так і особистих прибутків;
- підвищення зайнятості, особливо в експортних галузях економіки;
- підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Політичні вигоди:

- зменшення впливу лобістських груп;
- зниження рівня корупції.

Вигода для взаємовідносин між країнами:

- забезпечення рівних шансів для всіх учасників Організації;
- ефективний механізм вирішення суперечок;
- зміцнення міжнародної стабільності.

Усі країни-члени СОТ зобов'язані виконувати основні угоди і юридичні документи в межах Багатосторонніх торговельних угод (БТУ). Таким чином, система СОТ являє собою своєрідний багатосторонній контракт (пакет угод), нормами і правилами якого регулюється приблизно 97% усієї світової торгівлі товарами і послугами. Пакет угод Уругвайського раунду об'єднує за сукупністю більше 50 БТУ і інших правових документів, основними з яких є Угода про створення СОТ і додані до неї БТУ. Пакет не є догмою, у рамках СОТ постійно проводиться робота з удосконалювання угод з урахуванням практичного досвіду їх імплементації

і тенденцій розвитку світової торгівлі. СОТ постійно еволюціонує і в її діяльність включаються нові актуальні питання.

Структура і функції. Вищим органом СОТ є Конференція міністрів, що об'єднує представників усіх членів СОТ. Сесії конференції проходять не рідше одного разу в два роки, на них обговорюються і приймаються рішення щодо принципів питань, пов'язаних з пакетом угод Уругвайського раунду. Між сесіями Конференції міністрів для вирішення поточних і процедурних питань скликається Генеральна Рада (8-10 разів на рік), що складається з представників усіх членів СОТ. Крім того, Генеральна рада адмініструє діяльність Органу з врегулювання суперечок та Органу з огляду торговельної політики. Під керівництвом Генеральної ради працюють Рада з торгівлі товарами, Рада з торгівлі послугами, а також ряд інших органів. У рамках цих Рад засновані Комітети з Угод і переговорні групи, членство в яких відкрито для всіх учасників СОТ. Також функціонують інші спеціалізовані органи. Конференція міністрів (чи Генеральна рада) призначає Генерального директора СОТ. Виконавчим органом організації є Секретаріат СОТ у Женеві (Швейцарія). У СОТ практикується прийняття рішень на основі консенсусу, хоча де-юре передбачене голосування.

Членство в організації. Відповідно до Угоди про створення СОТ країнами-засновниками організації стали всі учасники ГАТТ (128 держав), що надали списки зобов'язань щодо товарів і послуг і ратифікували пакет угод Уругвайського раунду. На даний час повноправними учасниками СОТ є 150 країн. Більше 30 країн мають статус спостерігача в СОТ. Переважна більшість з них, у тому числі й Україна, знаходяться на різних стадіях приєднання до СОТ. Статус спостерігача в різних структурах СОТ мають також понад 60 міжнародних організацій.

Процедура приєднання до СОТ багатопланова і складається з декількох етапів. На першому етапі в межах спеціальних Робочих груп відбувається детальний розгляд на багатосторонньому рівні економічного механізму і торговельно-політичного режиму країни-кандидата щодо їх відповідності нормам і правилам СОТ. Після цього починаються консультації і переговори щодо умов членства країни-здобувача в СОТ, які, як правило, проводяться на двосторонньому рівні з усіма зацікавленими країнами-членами робочої групи (РГ).

Насамперед, переговори стосуються «комерційно значущих» поступок, які країна-кандидат буде готова надати членам СОТ щодо доступу на її ринок товарів і послуг, а також щодо формату і термінів прийняття на себе зобов'язань по Угодах, що впливають з членства у СОТ. У свою чергу країна-кандидат отримує права, які мають всі інші члени СОТ, що практично означає припинення її дискримінації на зовнішніх ринках. У випадку протиправних дій з боку будь-якого члена СОТ будь-яка країна зможе звернутися з відповідною скаргою до Органу з

врегулювання суперечок (ОВС), рішення якого обов'язкові для безумовного виконання на національному рівні кожним членом СОТ.

Результати всіх переговорів оформлюються пакетом документів, до якого входять:

– Доповідь Робочої групи, у якій викладені права і зобов'язання країни-здобувача;

– Протокол про приєднання, у якому констатується завершення переговорів і містяться рекомендації Робочої групи щодо прийняття претендента в члени СОТ ;

– Додатки до Протоколу про приєднання, у яких наводиться перелік зобов'язань стосовно доступу на ринок товарів та послуг.

Однією з головних умов приєднання нових країн до СОТ є приведення їх національного законодавства і практики регулювання зовнішньоекономічної діяльності у відповідність до положень пакета угод Уругвайського раунду. На заключному етапі приєднання відбувається ратифікація національним законодавчим органом країни-здобувача всього пакету документів, погодженого Робочою Групою і затвердженого Генеральною радою. Після цього зазначені зобов'язання стають частиною документів СОТ і національного законодавства, а сама країна-кандидат одержує статус члена СОТ. У середньому процес приєднання триває 5-7 років.

3. Стан переговорного процесу з вступу України до СОТ

Процес приєднання України до системи ГАТТ/СОТ розпочався 17 грудня 1993 р., коли було прийнято рішення про створення Робочої групи (РГ) з розгляду заявки України щодо приєднання до ГАТТ. Наступним кроком стало подання 28 червня 1994 р. Меморандуму про зовнішньоторговельний режим України на розгляд Робочої групи.

У 1997 р. розпочався процес двосторонніх переговорів з країнами-членами СОТ. У цілому Україна веде переговори з 46 країнами. З метою інтенсифікації переговорів про вступ України до СОТ Президент України та прем'єр-міністр своїми дорученнями від 27 лютого і 2 березня 2001 р. доручили міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади забезпечити належну взаємодію в процесі реалізації заходів з вступу України до СОТ, а також своєчасне подання та належне супроводження відповідних законопроектів, які були визначені для позачергового розгляду Верховною Радою України. 5 вересня 2001 р. Президент України видав Указ «Про додаткові заходи щодо прискорення вступу України до Світової організації торгівлі», яким визначено забезпечення завершення вступу України до СОТ протягом 2001-2002 рр. одним із пріоритетних напрямів діяльності Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади у сфері реалізації зовнішньоекономічної політики.

З метою забезпечення вступу України до СОТ та посилення координації дій органів виконавчої влади Указом Президента України від 5 лютого 2002 р. затверджено Програму заходів щодо завершення

вступу України до СОТ, якою передбачається вжиття конкретних заходів, спрямованих на лібералізацію торгівлі, поступове зниження тарифів, створення недискримінаційних умов доступу до ринків товарів і послуг.

Економічні переваги членства України у СОТ:

– поліпшення умов доступу українських виробників на основні міжнародні ринки;

– збільшення іноземних інвестицій в економіку держави;

– лібералізація режиму торгівлі між Україною та ЄС, започаткування переговорного процесу з укладення Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС;

– зменшення тарифних і нетарифних обмежень на експорт до ЄС українських товарів;

– отримання можливості захисту національного товаровиробника в антидемпінгових, спеціальних розслідуваннях;

– запобігання торговельно-економічній ізоляції України від ЄС та інших держав;

– створення ефективної системи захисту національного товаровиробника від недоброчесного імпорту.

Вступ України до СОТ обумовлює виконання низки заходів, спрямованих на приведення національного торговельного режиму до загальносвітових норм та лібералізацію доступу до українського ринку товарів та послуг.

Вплив вступу до СОТ на бізнесове середовище

Основними перевагами вступу України до СОТ для українських підприємців стануть:

– створення прозорого та передбачуваного ділового середовища в Україні;

– спрощення режиму ліцензування імпорту;

– оптимізація системи стандартизації, сертифікації;

– застосування санітарних та фітосанітарних заходів відповідно до міжнародних стандартів;

– спрощення митних процедур та збільшення їх прозорості та контрольованості;

– здешевлення кредитних ресурсів;

– посилення боротьби з тіншовим імпортом.

Приєднання до СОТ не означатиме припинення державної підтримки вітчизняних виробників. Можливості галузевих дотацій з боку держави, про які українська сторона домовляється з СОТ, навіть переважатимуть спроможність бюджету держави.

Станом на 1 березня 2006 р. Україна підписала двосторонні протоколи про доступ на ринки товарів і послуг з 42 державами-членами СОТ. Скасування поправки Джексона-Веніка, підписання двостороннього протоколу із США та отримання статусу країни з ринковою економікою

відкривають перед Україною шлях до СОТ. Перевагами визнання України країною з ринковою економікою з боку ЄС та США є: визнання гривні вільно конвертованою валютою, ринкових відносин між роботодавцем і працівниками, права приватної власності та його захисту, свободи руху інвестицій. Крім того, ринковий статус захищатиме Україну від антидемпінгових розслідувань і зробить їх процедуру більш прозорою.

ТЕМА 5. ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ

1. НАТО: структура і основні функції.
2. Основні інститути партнерського співробітництва і діалогу.
3. Співробітництво України з НАТО.

1. НАТО: структура і основні функції

НАТО з'явилася невдовзі після початку холодної війни, яка призвела до ідеологічного і політичного поділу Європи. Упродовж 1945-1949 рр. зростала занепокоєність країн Заходу політикою СРСР. Загострилась міжнародна обстановка: виникнення безпосередньої загрози суверенітету Норвегії, Греції, Туреччини й інших західноєвропейських країн, прихід до влади комуністів у Чехословаччині в 1948 р., блокада Західного Берліну Радянським Союзом.

Підписавши в березні 1948 р. Брюссельський договір, п'ять західноєвропейських країн – Бельгія, Велика Британія, Люксембург, Нідерланди і Франція – продемонстрували намір створити спільну систему оборони і зміцнити свої зв'язки з метою протистояння ідеологічній, політичній і військовій загрози власній безпеці. Брюссельський договір (переглянутий у 1984 р.) став першим кроком у повоєнній перебудові у сфері безпеки Західної Європи і став установчим документом сучасного Західноєвропейського союзу (ЗЄС).

Згодом почалися переговори з США і Канадою з питання створення єдиного Північноатлантичного союзу, базованого на гарантіях безпеки і взаємних зобов'язань між Європою і Північною Америкою. Держави, що підписали Брюссельський договір, запросили Данію, Ісландію, Італію, Норвегію і Португалію стати учасниками цього процесу. Переговори завершилися підписанням 4 квітня 1949 р. Вашингтонського договору, що започаткував діяльність Організації Північноатлантичного Договору (НАТО). Дванадцять країн-засновників Північноатлантичного Альянсу зобов'язались захищати одна одну у випадку військової агресії проти однієї з них.

На початку 50-х рр. розвиток міжнародних подій, кульмінацією якого стала війна на Корейському півострові у 1950 р., підтвердив побоювання Заходу щодо світового поширення комунізму. У відповідь країни-члени НАТО посилили свої зусилля з розвитку військових структур, необхідних

для реалізації їх зобов'язань щодо спільного захисту. Додатковим об'єднувальним чинником стала спільна реакція західних держав на придушення Радянським Союзом демократичної революції в Угорщині в 1956 р. Дестабілізуючим фактором були розбіжності між США, з одного боку, і Францією та Великою Британією – з іншого, коли остання у військовий спосіб відреагувала на націоналізацію Суецького каналу Єгиптом. У грудні 1956 р. в НАТО був підготовлений «Звіт про невійськове співробітництво», рекомендації якого допомогли подолати багато труднощів.

У 1952 р. до Альянсу приєдналися Греція і Туреччина. Федеративна Республіка Німеччина вступила в НАТО в 1955 р. У 1966 р. Франція, оголосивши незалежний контроль над збройними силами національною прерогативою, прийняла рішення вийти з об'єднаної військової структури НАТО, але залишитись членом Альянсу на політичному рівні. Штаб-квартира НАТО переїхала з Парижу в Брюссель. В 1982 р. членом НАТО стала Іспанія.

Затвердивши у 1967 р. Звіт Хармеля про майбутні завдання Альянсу, країни-учасниці надали новий імпульс зусиллям, спрямованим на зменшення напруженості. У звіті офіційно була підтверджена політика паралельних підходів: з одного боку – збереження військової потужності, необхідної для оборони та стримування, а з іншого – розвиток позитивних ініціатив, спрямованих на реальне розв'язання політичних проблем в Європі. У цей самий період Альянс прийняв нову оборонну стратегію «гнучкого реагування», яка передбачала масовий військовий удар у відповідь на будь-яку форму зовнішньої агресії проти країни-члена НАТО. Процес послаблення напруженості між Сходом і Заходом був загальмований введенням військ Варшавського договору в Чехословаччину в 1968 р.

Найважливішою подією, яка вплинула на розвиток взаємин між Сходом і Заходом у 70-х рр. стало прийняття в 1975 р. Заключного Гельсінського Акту, який зафіксував принципи та норми відносин між країнами-учасницями та визначив постійні процедури з нагляду за його втіленням. У ході переговорів між США та СРСР вдалося досягти значного прогресу у скороченні та обмеженні стратегічних ядерних озброєнь. Менш успішними були паралельні багатосторонні переговори, присвячені скороченню збройних сил у Центральній Європі. У середині 70-х рр. була прийнята нова декларація щодо атлантичних відносин, яка підтвердила партнерство в Альянсі між європейськими та північноамериканськими країнами. Наприкінці 70-х рр. відновилось напруження між Сходом і Заходом. Введення радянських військ до Афганістану викликало в країнах НАТО інтенсивні дебати щодо ядерної зброї. У 1979 р. НАТО прийняла суперечливе подвійне рішення про початок переговорів з ліквідації загрози, яку спричинило розгортання Радянським Союзом ракет СС20, і, одночасно, оголосило графік, на

випадок провалу цих переговорів, розгортання крилатих ракет середнього радіусу дії та ракет «Першинг» на території ряду західноєвропейських країн.

У липні 1990 р. була прийнята Лондонська декларація Альянсу, в якій глави держав і урядів НАТО оголосили про припинення конфронтації між Сходом і Заходом та запропонували урядам СРСР і країн Центральної та Східної Європи встановити регулярні дипломатичні відносини і створити нові, базовані на співробітництві та партнерстві. 31 березня 1991 р. було оголошено про розпуск Організації Варшавського договору. У листопаді 1991 р. на саміті НАТО в Римі була прийнята нова Стратегічна концепція Альянсу і Римська декларація миру і співробітництва. Подальші саміти НАТО, що проводились у Парижі (1994 р.) та Мадриді (1997 р.) закріпили досягнутий успіх та схвалили ініціативи щодо його продовження.

У 1999 р. на ювілейному Вашингтонському саміті НАТО до Альянсу були прийняті Чеська Республіка, Угорщина і Польща. 29 березня 2004 р. до НАТО приєдналися Латвія, Литва, Естонія, Словаччина, Словенія, Румунія і Болгарія. Таким чином, Північноатлантичний союз був створений на основі договору між країнами-членами, кожна з яких увійшла до його складу за власним бажанням, у результаті відкритого обговорення і належного парламентського процесу.

Мета і ключові функції. Головною метою НАТО є здійснення права на колективну оборону, передбаченого ст. 51 Статуту ООН. Головне політико-стратегічне завдання Альянсу – відсіч можливій агресії СРСР проти повенної Європи. Договір підтверджує індивідуальні права і міжнародні зобов'язання країн-членів відповідно до Статуту ООН. Він зобов'язує кожну з країн узяти на себе певну частину ризику і відповідальності, пов'язану із системою колективної безпеки, і водночас надає кожній із них право користуватися вигодами цієї системи. Договір також вимагає від країн-членів утримуватися від прийняття на себе будь-яких суперечних йому міжнародних зобов'язань.

Для досягнення своєї головної мети НАТО виконує такі основні завдання у сфері безпеки:

- забезпечує необхідну основу для утвердження в Європі умов стабільної безпеки, спираючись при цьому на розвиток демократичних інститутів і прихильність мирному розв'язанню суперечок;
- служить трансатлантичним форумом для проведення союзниками консультацій з будь-яких питань, що стосуються життєво важливих інтересів його членів;
- забезпечує стримування будь-якої форми агресії проти будь-якої країни-члена або захист від неї;
- розвиває безпеку і стабільність шляхом постійного і активного співробітництва зі своїми партнерами в межах спеціальних програм;
- сприяє розумінню громадськістю факторів, пов'язаних з

міжнародною безпекою, і цілей співробітництва у цій сфері за допомогою активної інформаційної програми.

Створені в рамках НАТО структури дають можливість країнам-членам координувати свою політику з метою вирішення вищезазначених завдань.

Структура. Сьогодні НАТО об'єднує 26 країн: Бельгію, Болгарію, Велику Британію, Грецію, Данію, Естонію, Ісландію, Іспанію, Італію, Канаду, Латвію, Литву, Люксембург, Нідерланди, Німеччину, Норвегію, Польщу, Португалію, Румунію, Словаччину, Словенію, США, Туреччину, Угорщину, Францію і Чехію. НАТО є військово-політичним блоком, оскільки до структури Альянсу входять як військові, так і політичні інститути. Штаб-квартира НАТО розміщується в м. Брюссель (Бельгія).

Реальною політичною владою та повноваженнями приймати рішення в системі НАТО наділена Північноатлантична рада (ПАР), яка складається з постійних представників усіх країн-членів, що збираються на засідання щонайменше один раз на тиждень. Рада є єдиним органом Альянсу, повноваження якого визначено безпосередньо в Північноатлантичному договорі. Саме ПАР, згідно з Договором, має повноваження створювати підпорядковані органи. Засідання Ради проводяться також за участю міністрів закордонних справ, міністрів оборони або глав урядів країн-членів, причому її повноваження зберігаються повною мірою, а рішення, ухвалені на зустрічах будь-якого рівня, мають однаковий статус і чинність. Головою ПАР є Генеральний секретар.

Генеральний секретар НАТО представляє організацію на найвищому міжнародному рівні, забезпечує та скеровує процес консультацій та прийняття рішень в Альянсі. Генсек може пропонувати питання, які потребують обговорення або прийняття рішення, а також надає свої послуги для врегулювання спорів між державами-членами. Крім зазначених вище аспектів, Генсек НАТО координує та спрямовує діяльність таких структурних підрозділів Організації, як Комітет оборонного планування, Група ядерного планування, Міжнародний секретаріат, що разом утворюють найвищі політичні органи Альянсу. Він також є номінальним головою інших робочих комітетів НАТО.

Найвищим військовим органом, що підпорядковується політичним структурам Північноатлантичного альянсу, є Військовий комітет, головною метою якого є надання дорадчої допомоги стосовно військової політики та оборонної стратегії Альянсу. Як і політичні органи, що приймають рішення, Комітет регулярно проводить засідання на найвищому рівні – голів оборонних відомств членів НАТО за участю цивільного представника від Ісландії, що не має власних збройних сил. Поточна робота Комітету здійснюється військовими представниками держав-членів Альянсу. Керівництво поточною діяльністю Військового комітету здійснює Голова Військового комітету, який також представляє його на

міждержавному рівні. Він обирається головами оборонних відомств країн-учасниць на трирічний термін.

Відкритість Альянсу. Відповідно до ст. 10 Північноатлантичного договору, Альянс залишається відкритим для вступу до нього інших європейських країн, що має сприяти поглибленню безпеки на євроатлантичному просторі. У 1995 р. в НАТО опублікували документ «Дослідження щодо розширення НАТО», у якому дійшли висновку, що:

- після закінчення «холодної війни» і зникнення Організації Варшавського Договору виникла необхідність і унікальна можливість зміцнити безпеку у всьому Євроатлантичному регіоні, не створюючи при цьому розділових ліній;

- НАТО буде залишатися оборонним союзом, головною метою якого є збереження миру в Євроатлантичному регіоні і забезпечення безпеки його членів;

- розширення НАТО буде сприяти демократичним реформам і підтримувати їх, включаючи громадянський і демократичний контроль над збройними силами;

- дістануть подальшого розвитку моделі і навички співробітництва, консультацій і формування консенсусу, які характеризують відносини між нинішніми членами Альянсу;

- розширення підвищить транспарентність (прозорість) у військовому плануванні і складанні військових бюджетів;

- зросте внесок НАТО в європейську і міжнародну безпеку та підтримання миру під егідою ООН і ОБСЄ, зміцніє і розшириться трансатлантичне партнерство;

- одним із факторів, який визначатиме можливість запрошення до членства в Альянсі, буде здатність зацікавлених країн робити військовий внесок у колективну оборону, у підтримання миру та інші нові місії Альянсу;

- союзники будуть приймати остаточне рішення щодо запрошення до вступу кожного нового члена за принципом консенсусу, відповідно до їх власного судження про те, чи буде членство конкретної країни сприяти безпеці і стабільності в Євроатлантичному регіоні.

У дослідженні зазначається, що жодна з країн, яка не входить до НАТО, не має права вето чи «права нагляд» за процесом розширення або рішеннями, пов'язаними з ним.

Основні етапи процесу вступу до НАТО:

- початок індивідуального діалогу глав держав і урядів союзних країн із зацікавленими країнами-партнерами;

- запрошення країн-кандидатів почати переговори з НАТО щодо приєднання;

- проведення переговорів з кожною із запрошених країн і підписання індивідуальних Протоколів про приєднання;

- ратифікація Протоколів усіма союзниками відповідно до їх національних процедур.

2. Основні інститути партнерського співробітництва і діалогу

Рада євроатлантичного партнерства (РЄАП) є консультативним форумом країн-партнерів. РЄАП з травня 1997 р. стала правонаступницею Ради північноатлантичного співробітництва, у межах якої розвинулась система регулярних консультацій 27 держав-учасниць ініціативи *Партнерство заради миру (ПЗМ)*, заснованої в 1994 р. РЄАП забезпечує основу для розвитку діалогу та широкомасштабних консультацій між НАТО та її партнерами з питань співробітництва в рамках ПЗМ. Засідання РЄАП проводяться два рази на рік.

До складу РЄАП входять 46 країн: 26 країн-членів НАТО, а також Австрія, Азербайджан, Албанія, Білорусь, Вірменія, Грузія, Ірландія, Казахстан, Киргизька Республіка, Молдова, Республіка Македонія, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна, Фінляндія, Хорватія, Швеція, Швейцарія.

Комісія НАТО – Україна є дорадчим органом створеним відповідно до Хартії Україна – НАТО у липні 1997 р. До складу Комісії входять всі країни-члени НАТО і Україна. Завданням Комісії є оцінка виконання положень Хартії й обговорення шляхів поліпшення або подальшого розвитку співробітництва. У рамках Комісії Північноатлантична рада проводить періодичні засідання за участю українських представників. Зустріч на вищому рівні між НАТО й Україною відбулася у Вашингтоні у квітні 1999 р., а перше засідання Комісії НАТО-Україна в Києві було проведено у березні 2000 р. У травні 1998 р. на засіданні Комісії на рівні міністрів закордонних справ було прийнято рішення про призначення у Київ офіцера зв'язку НАТО з метою полегшення повномасштабної участі України в програмі ПЗМ

Спільна постійна рада НАТО – Росія (СПР) була заснована у травні 1997 р. у Парижі, де був підписаний Основоположний акт НАТО – Росія, в якому викладені принципи і механізми, що регулюють відносини партнерства між НАТО і Росією. СПР покликана забезпечити форум для консультацій, співробітництва, спільного прийняття рішень та спільних дій з питань, узгоджених між НАТО і Росією. У березні 1998 р. було офіційно відкрито представництво Російської Федерації при НАТО. На засіданні в Люксембурзі в травні 1998 р. міністри закордонних справ СПР домовились про створення військових місій зв'язку. До складу Ради входять усі країни-члени НАТО і Росія.

Група Середземноморського співробітництва. Безпека в Європі тісно пов'язана з безпекою і стабільністю у Середземномор'ї. У 1994 р. НАТО почала діалог з шістьма країнами Середземноморського регіону. Метою діалогу є сприяння зміцненню безпеки і стабільності на Середземномор'ї, досягнення кращого взаємопорозуміння і усунення неправильних уявлень

про НАТО у країн-учасниць Середземноморського діалогу. Середземноморський діалог являє собою політичний діалог (регулярне двостороннє обговорення політичних питань), що поєднується з участю у конкретних заходах (наука, інформація і цивільне надзвичайне планування, навчання на курсах в навчальних закладах НАТО). До складу Групи входять 31 країна: 26 країн-членів НАТО і Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Мавританія, Марокко, Туніс.

3. Співробітництво України з НАТО

Відносини України з Північноатлантичним альянсом почали розвиватися одразу після здобуття незалежності в 1991 р. Україна ввійшла до Ради північноатлантичного співробітництва і стала одним з її активних членів. У 1994 р. Україна приєдналася до програми «Партнерство заради миру», а також була одним із членів-засновників Ради євроатлантичного партнерства.

У липні 1997 р. на саміті глав держав та урядів країн НАТО й України в Мадриді була підписана *Хартія про особливе партнерство* між НАТО та Україною. Країни-члени Альянсу засвідчили свою підтримку суверенітету й незалежності України, її територіальній цілісності, демократичному розвитку, економічному процвітання, статусу без'ядерної держави, а також принципу недоторканності кордонів. Укладення Хартії засвідчує роль України в побудові євроатлантичної системи безпеки, а також її визнання країнами-членами НАТО.

З метою вироблення консультацій щодо співробітництва «Україна – НАТО», координації зусиль у сфері подальшого поглиблення двостороннього партнерства, ефективного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань Указом Президента від 3 квітня 1997 р. було утворено *Державну міжвідомчу комісію з питань співробітництва з НАТО*. У травні 1997 р. під час офіційного візиту Генерального секретаря НАТО в Києві було відкрито *Центр інформації та документації НАТО*, головною метою діяльності якого є надання українській громадськості інформації та роз'яснень з приводу переваг особливого партнерства України з Альянсом. Указом Президента України затверджена *Державна програма співробітництва України з НАТО на 2001 – 2004 рр.* Україна офіційно задекларувала своє ставлення до НАТО як до «найефективнішої структури колективної безпеки в Європі». Програма фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України, фінансової допомоги з боку НАТО, її країн-членів та держав-партнерів.

Верховна Рада України 1 березня 2000 р. ратифікувала *Угоду про статус сил, що беруть участь у програмі «Партнерство заради миру»* та Додатковий протокол до неї. Цей крок поглиблює рівень участі України у програмі Партнерство заради миру. Внеском до справи підвищення прозорості й контролю над озброєннями стало схвалення Верховною

Радою участі України в *Договорі «Відкрите небо»*. З метою сприяння мирному процесові в колишній Союзній Республіці Югославії, українська сторона брала участь у таких операціях під керівництвом НАТО, як IFOR і SFOR. Українські військові були включені до загонів Міжнародної поліції та сил ООН у Східній Славонії. Відчутним є внесок наших батальйонів у справу миру в складі керованого НАТО контингенту військ у Косові (KFOR).

Альянс надає Україні значної підтримки в галузі здійснення військової реформи. Зокрема, шляхом проведення спільних науково-практичних заходів, надання кваліфікованих консультацій, відкриття фінансованих НАТО курсів вивчення іноземних мов для українських офіцерів і т. ін. Під егідою програми «Партнерство заради миру» проводяться миротворчі військово-штабні навчання «Щит миру» (фінансування Яворівського полігону, який задіяний у цій програмі, повністю здійснюється країнами НАТО).

У квітні 2005 р. в м. Вільнюс, Литовська Республіка, під час неформальної зустрічі Україна – НАТО на рівні міністрів закордонних справ офіційно започатковано Інтенсифікований діалог щодо прагнень України стосовно членства в НАТО та відповідних реформ.

14 жовтня 2005 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 1020 створений Урядовий комітет з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, який провадить свою діяльність відповідно до Загального положення про урядовий комітет, з урахуванням особливостей, які визначаються завданнями із здійснення конкретних заходів щодо європейської та євроатлантичної інтеграції (зокрема з досягнення критеріїв членства України в ЄС та НАТО), визначених у окремій Постанові КМУ від 17.12.05 № 1214 «Про особливості діяльності Урядового комітету з питань європейської та євроатлантичної інтеграції».

28 грудня 2005 р. Президент України своїм Указом увів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)». Згідно з Указом серед іншого передбачено:

- визнати одним із пріоритетів діяльності забезпечення реалізації державної політики щодо співробітництва України з НАТО, в тому числі досягнення критеріїв членства України в НАТО;
- утворити постійно діючий орган з питань підготовки України до вступу в НАТО;
- опрацювати питання щодо створення національної системи координації співробітництва України з НАТО.

НАТО може розглянути питання щодо членства України в Альянсі вже у 2008 році. Під час візиту до Брюсселю представник Держдепартаменту США Курт Волкер висловив припущення, що питання щодо членства трьох Балканських країн – Хорватії, Албанії, Македонії, й,

можливо, України, може бути розглянуто під час саміту НАТО у 2008 р. Американська сторона винесла на розгляд союзників пропозицію щодо проведення двох самітів Альянсу, перший з яких, присвячений внутрішній трансформації та розвитку НАТО, має відбутися у 2006 р. Другий саміт, який планується провести у 2008 р., має бути присвяченим питанню розширення НАТО.

ТЕМА 6. ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ПОСТ-РАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

1. СНД: сутність і структура.
2. Об'єднання ГУУАМ.

1. СНД: сутність і структура

8 грудня 1991 р. у Віскулях – резиденції Білоруського уряду в Біловезькій пущі – керівники Білорусії, Російської Федерації й України підписали Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). 21 грудня 1991 р. в Алма-Аті глави одинадцяти суверенних держав (крім прибалтійських держав і Грузії) підписали Протокол до цієї Угоди і однострочно прийняли Алма-Атинську Декларацію, яка підтвердила прихильність колишніх союзних республік до співробітництва в різних сферах зовнішньої і внутрішньої політики та проголосила гарантії виконання міжнародних зобов'язань колишнього Союзу РСР. У грудні 1993 р. до Співдружності приєдналася Грузія. СНД діє на підставі Статуту, прийнятого Радою глав держав 22 січня 1993 р. СНД сьогодні – це майже шоста частина населеної суші планети, на території якої проживає понад 283 млн. чоловік, або 4,8% усього населення Землі.

Співдружність заснована на засадах суверенної рівності всіх його членів. Держави-члени СНД є самостійними і рівноправними суб'єктами міжнародного права. СНД не є державою і не має наднаціональних повноважень. Членом СНД може стати держава, що поділяє цілі і принципи Співдружності і яка взяла на себе зобов'язання, що містяться в Статуті СНД. До СНД можуть приєднатися держави, що бажають брати участь в окремих видах її діяльності як асоційовані члени на умовах, визначених окремою угодою.

З метою формування і розвитку загального економічного простору і поглиблення взаємовигідних економічних відносин, 24 вересня 1993 р. глави дев'яти держав СНД підписали Договір про створення Економічного союзу. Грузія і Туркменістан стали його повноправними членами в грудні 1993 р., а Україна приєдналася до Економічного союзу як асоційований член 15 квітня 1994 р.

Структура СНД. Взаємодія країн у межах СНД здійснюється через його координуючі інститути. Кожна країна-член по черзі головує в органах

СНД терміном не більше одного року. Попередній і наступний голови органу СНД є його співголовами.

Рада глав держав є вищим органом СНД, який обговорює і вирішує будь-які принципові питання Співдружності, пов'язані із загальними інтересами країн-учасників, а також розглядає будь-які питання у межах зацікавленості без завдання шкоди інтересам інших членів.

Рада глав держав Співдружності на своїх засіданнях приймає також рішення, що стосуються:

- внесення поправок у Статут СНД;
- створення нових або скасування існуючих органів СНД;
- оптимізації структури СНД, удосконалювання діяльності її органів;
- заслуховування звітів щодо діяльності органів СНД;
- призначення (затвердження) керівників органів, віднесених до її компетенції;
- делегування повноважень органам нижчого підпорядкування;
- затвердження положень про органи СНД, віднесених до її компетенції.

Рада глав держав збираються на засідання два рази на рік. Позачергові її засідання можуть скликатися з ініціативи однієї з країн-членів. Рішення Ради глав держав приймаються за загальною згодою – консенсусом. Будь-яка держава може заявити про свою незацікавленість у тому або іншому питанні, що не повинно розглядатися як перешкода для ухвалення рішення.

Рада глав урядів Співдружності координує співробітництво органів виконавчої влади в економічній, соціальній і іншій сферах загальних інтересів.

Рада глав урядів СНД вирішує питання:

- реалізації доручень Ради глав держав, даних Раді глав урядів;
- реалізації положень, зафіксованих у Договорі про створення Економічного союзу, а також практичного функціонування зони вільної торгівлі;
- прийняття спільних програм розвитку промисловості, сільського господарства й інших галузей економіки і їхнього фінансування;
- розвитку систем транспорту, зв'язку, енергетичних систем;
- співробітництва в питаннях тарифної, кредитно-фінансової і податкової політики;
- розробки механізмів, спрямованих на формування науково-технологічного простору;
- створення органів СНД в рамках її компетенції;
- призначення (затвердження) керівників органів СНД, віднесені до її компетенції;
- фінансового забезпечення діяльності органів СНД.

Рада глав урядів збирається на засідання 4 рази на рік, позачергові засідання можуть скликатися з ініціативи уряду однієї з країн-членів.

Рада міністрів закордонних справ (РМЗС) створена Рішенням Ради глав держав Співдружності від 24 вересня 1993 р. для здійснення координації зовнішньополітичної діяльності. РМЗС є основним виконавчим органом, що: 1) забезпечує співробітництво в зовнішньополітичній діяльності країн-учасниць СНД з питань, що становлять взаємний інтерес; 2) у період між засіданнями Ради глав держав і Ради глав урядів СНД і за їх дорученням приймає рішення.

Рада у своїй діяльності керується цілями і принципами Статуту ООН і ОБСЄ, основними документами СНД, угодами, укладеними у межах Співдружності, рішеннями Ради глав держав і Ради глав урядів. Велику увагу РМЗС приділяє питанням миротворчої діяльності. Разом з Радою міністрів оборони були розроблені Положення про Колективні сили з підтримки миру в СНД, Концепція запобігання і врегулювання конфліктів на території країн-учасниць СНД і ряд інших документів. РМЗС як один з провідних органів Співдружності є останньою інстанцією, що рекомендує Раді глав держав і Раді глав урядів прийняття тих або інших рішень.

Рада міністрів оборони (РМО) створена Рішенням Ради глав держав СНД від 14 лютого 1992 р. РМО є органом Ради глав держав з питань військової політики і військового будівництва держав-учасників СНД. Членами Ради є міністри оборони країн-учасниць СНД (крім Молдови, Туркменістану й України) і Начальник Штабу з координації військового співробітництва членів Співдружності. Штаб з координації військового співробітництва є постійно діючим робочим органом Ради міністрів оборони. Засідання РМО проводяться в міру необхідності, але, як правило, не рідше одного разу на квартал.

Рада командуючих Прикордонними військами (РКПВ) створена Рішенням Ради глав держав СНД від 6 липня 1992 р. РКПВ є колегіальним органом Ради глав держав і Ради глав урядів СНД з питань координації охорони зовнішніх кордонів Співдружності й економічних зон країн-учасниць. Членами Ради є командуючі (начальники) Прикордонними військами (або інші повноважні представники) країн-учасниць СНД (крім Азербайджану, Молдови й України), а також Голова Координаційної служби Ради командуючих. Координаційна служба є постійним робочим органом РКПВ, що забезпечує виконання покладених на Раду функцій. Засідання СКПВ проводяться в міру необхідності, але не рідше одного разу на квартал.

Міжпарламентська Асамблея СНД (МПА) створена парламентами Вірменії, Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Росії, Таджикистану й Узбекистану 27 березня 1992 р. як консультативний інститут для обговорення питань і розгляду проектів документів, що становлять взаємний інтерес. У 1993–1995 рр. членами МПА стали парламенти Азербайджану, Грузії, Молдови. Згідно з Конвенцією про МПА, яка набула чинності 16 січня 1996 р., Міжпарламентська Асамблея визнана

міждержавним органом і посідає одне з провідних місць у системі органів СНД. У 1999 р. до Угоди про МПА приєдналася Україна.

Найбільше значення в діяльності МПА мають питання, пов'язані зі зближенням і гармонізацією законодавчих актів держав СНД. Цей напрямок здійснюється на основі прийнятих МПА модельних законодавчих актів і рекомендацій. Міжпарламентська Асамблея також:

- сприяє формуванню загального культурного та освітнього простору СНД;
- створює умови для розвитку співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища, боротьби зі злочинністю та корупцією;
- сприяє створенню законодавчого механізму для проведення скоординованої політики в галузі науки та науково-технічної діяльності;
- приділяє увагу питанням формування зони вільної торгівлі країн СНД;
- приймає рекомендації з синхронізації процедур ратифікації парламентами країн-учасниць СНД договорів Співдружності;
- здійснює миротворчу діяльність у «гарячих точках» країн СНД і розробляє правові основи для послідовного здійснення цієї діяльності.

Важливим напрямком діяльності МПА є встановлення і розвиток контактів з іншими міжнародними парламентськими організаціями: Парламентською Асамблеєю Ради Європи, Парламентською Асамблеєю ОЧЕС, ООН.

Організацію діяльності МПА здійснює Рада Асамблеї, яка складається з керівників парламентських делегацій. Рада Асамблеї збирається на свої засідання чотири рази на рік. Підготовку заходів МПА та її Ради здійснює Секретаріат Ради МПА, що розміщений в Санкт-Петербурзі. Важливу роль у розробці і підготовці до прийняття модельних законодавчих актів і інших документів Асамблеї відіграють 10 постійних комісій МПА.

Економічний Суд СНД створений 15 травня 1992 р. Основним документом, що визначає статус Економічного Суду, є Угода про статус Економічного Суду СНД від 6 липня 1992 р., а також затверджене даною Угодою Положення про Економічний Суд СНД. Учасниками Угоди є Вірменія, Білорусія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан і Узбекистан. Від кожної країни СНД до складу Економічного Суду обираються (призначаються) 2 судді. Вищим колегіальним органом Економічного Суду є Пленум. До компетенції Економічного Суду належить вирішення міждержавних економічних суперечок. Суд здійснює також тлумачення застосування положень угод і інших актів Співдружності, його інститутів, а також актів законодавства колишнього Союзу РСР на період взаємопогоджуваного їх застосування. Тлумачення здійснюється під час прийняття Судом рішень з конкретних справ, а також за запитом вищих органів влади і управління держав,

інститутів СНД, вищих господарських, арбітражних судів й інших вищих органів, що розв'язують економічні суперечки. Фактично діяльність Суду почалася в 1994 р.

Виконавчий Комітет СНД. 2 квітня 1999 р. Рада глав держав СНД прийняла рішення реорганізувати Виконавчий Секретаріат СНД, апарат Міждержавного економічного комітету Економічного союзу, робочі апарати ряду міждержавних і міжурядових галузевих органів (їх 9) в єдиний постійно діючий виконавчий, адміністративний і координуючий орган – Виконавчий Комітет СНД. Основні функції Комітету – забезпечення діяльності Ради глав держав, Ради глав урядів, Ради міністрів закордонних справ і Економічної ради, вироблення пропозицій щодо стратегії СНД, правовий супровід документів, аналіз реалізації рішень, договорів, систематичне інформування вищих органів Співдружності і т. ін. Місцем перебування Виконавчого Комітету СНД є м. Мінськ, Республіка Білорусь.

Органи галузевого співробітництва СНД. Статутом передбачене створення органів галузевого співробітництва Співдружності. Створено 70 таких органів (міждержавні та міжурядові ради), які мають сприяти поліпшенню багатобічної ділової взаємодії держав, погоджувати принципи і правила співробітництва галузей, сприяти практичній реалізації домовленостей у конкретних областях економіки, науки, у гуманітарній сфері, у військовому будівництві. До їх складу, як правило, входять керівники відповідних органів виконавчої влади країн-членів СНД.

2. Об'єднання ГУАМ

ГУАМ є регіональним об'єднанням чотирьох держав – Грузії, України, Азербайджану, Молдови – підґрунтям якого є збіг позицій країн з багатьох питань сучасних міжнародних відносин.

Заснування консультативного форуму ГУАМ у складі 4 держав (Грузії, України, Азербайджану, Молдови) відбулося 10 жовтня 1997 р. в Страсбурзі під час Саміту Ради Європи, на якому було прийняте Спільне Комюніке глав держав України, Грузії, Азербайджану і Молдови. У цьому документі президентами була підкреслена необхідність розвитку чотиристороннього співробітництва для зміцнення стабільності і безпеки в Європі, на підставі принципів поваги до суверенітету, територіальної цілісності, непорушності кордонів держав, демократії, верховенства закону і поваги прав людини. Страсбурзьке Комюніке формально зміцнило поступальне політичне зближення і практичне поглиблення співробітництва між країнами в багатьох сферах як на міжнародній арені, так і у двосторонніх відносинах.

Цілі співробітництва ГУАМ:

- сприяння соціально-економічному розвитку;
- зміцнення і розширення торговельно-економічних зв'язків;
- розвиток та ефективне використання в інтересах країн-учасниць

транспортно-комунікаційних магістралей та відповідної інфраструктури, розташованої на їх території;

- зміцнення регіональної безпеки у всіх сферах діяльності;
- розвиток стосунків у областях науки, культури та в гуманітарній сфері;

- взаємодія у межах міжнародних організацій;
- боротьба з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю та наркобізнесом.

ГУАМ відкритий для нових учасників, які повною мірою підтверджують власну прихильність цілям і принципам об'єднання, закріплених у його основних документах.

Організаційна структура. Вищим органом об'єднання ГУАМ є щорічна зустріч глав держав. Головування в ГУАМ здійснюється країнами-учасницями на період між зустрічами глав держав. На зустрічах глав держав приймаються рішення щодо:

- основних напрямків політичного, економічного та гуманітарного співробітництва в рамках об'єднання;

- створення спеціалізованих органів;

- узгодження позицій з актуальних питань міжнародного життя, які становлять взаємний інтерес.

Виконавчим органом ГУАМ є Рада міністрів закордонних справ країн-учасниць, засідання якої проводиться, як правило, два рази на рік. Робочим органом є Комітет національних координаторів (КНК), до складу якого входять по одному національному координатору від кожної країни-учасниці. КНК координує діяльність країн-учасниць ГУАМ та забезпечує підготовку зустрічей глав держав та засідань міністрів закордонних справ. Засідання КНК відбуваються щоквартально, по черзі в країнах учасницях. Виконання функцій інформаційного центру ГУАМ покладено на Інформаційний офіс, який розташований у Києві. Координацію співробітництва між країнами ГУАМ на галузевому рівні покладено на вісім Робочих груп. Рішення в межах ГУАМ приймаються консенсусом.

Розвиток ГУАМ. 24 квітня 1999 р. у Вашингтоні в рамках зустрічі на вищому рівні Ради Євroatлантичного партнерства відбулася зустріч Президентів держав-учасників ГУАМ і Узбекистану. За підсумками зустрічі була прийнята Вашингтонська Заява. Формат форуму трансформовано в ГУУАМ. 6 листопада 2000 р. в Нью-Йорку під час 55-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН відбулася зустріч Президентів держав-учасниць ГУУАМ у новому складі. Під час зустрічі прийнято Нью-Йоркський Меморандум, що передбачає активізацію співробітництва в рамках ГУУАМ і надання йому багаторівневого характеру. Було прийнято рішення про проведення регулярних самітів глав держав і зустрічей міністрів закордонних справ країн-учасниць ГУУАМ і створений координуючий орган – Комітет національних координаторів (КНК). Головним завданням співробітництва визначене створення умов для

міжгалузевих контактів і прямих зв'язків між відповідними державними органами і відомствами країн ГУУАМ. Безумовним пріоритетом визнане ефективне функціонування транспортного коридору Європа-Кавказ-Азія і розвиток його інфраструктури.

7 червня 2001 р. в Ялті відбувся перший Саміт Президентів ГУУАМ, що став етапною подією в становленні та інституціоналізації цього регіонального об'єднання як міжнародної структури. Підписана в ході Саміту Президентами Ялтинська Хартія ГУУАМ визначає цілі, принципи і напрямки співробітництва країн-учасниць об'єднання. Закладені в Хартії основи організаційної структури об'єднання фактично закріпили наявний механізм співробітництва країн-учасників.

20 липня 2002 р. в Ялті відбулася зустріч Глав держав-учасників ГУУАМ. Узбекистан був представлений послом в Україні. Як гості в саміті взяли участь представники десятиох держав – Болгарії, Бразилії, Греції, Ірану, Польщі, Росії, Румунії, Словенії, США і Туреччини, а також чотирьох міжнародних організацій: ОБСЄ, ООН, ЄС і ОЧЕС. У контексті розвитку взаємодії в конкретних сферах Глави держав ГУУАМ відзначили підписання Протоколу в рамках ГУУАМ про співробітництво в галузі культури на 2002-2005 рр., а також Угоди про створення Ділової ради країн-учасниць ГУУАМ.

На саміті ГУУАМ 3-4 липня 2003 р. в Ялті було підписано ряд важливих документів (наприклад, Угода про створення Віртуального центру ГУУАМ з боротьби з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів, а також Міждержавної інформаційно-аналітичної системи (МІАС); Меморандум про взаємопорозуміння між державами-учасниками щодо сприяння торгівлі і транспортуванню).

На саміті відбувся також новий раунд консультацій ГУУАМ-США на найвищому рівні. Учасники відзначили прогрес і обговорили результати трирічного співробітництва між ГУУАМ і США. У 2003 р. уряд США виділив близько 1 млн. дол. для надання експертної і консультативної допомоги з виконання «Рамкової Програми ГУУАМ-США», зокрема проектам створення Віртуального Центру та МІАС.

5 травня 2005 р. Узбекистан заявив про вихід з ГУУАМ. В заяві президента Узбекистану Іслама Карімова наголошувалося, що «Узбекистан вважає за необхідне заявити про свій вихід з ГУУАМ у зв'язку з істотною зміною початково проголошених цілей і завдань».

На саміті ГУУАМ 22 квітня 2005 р. в Кишиневі Президент України Віктор Ющенко запропонував створити на базі об'єднання ГУУАМ міжнародну регіональну організацію зі своїм офісом, секретаріатом та планом дій. Метою цього кроку, за його словами, є «створення зони стабільності, безпеки і процвітання, що тісно пов'язана з ЄС і розвивається за європейськими правилами і стандартам».

ТЕМА 7. РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

1. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).
2. Рада Європи (РЕ).
3. Західноєвропейський союз.
4. Організація Чорноморського економічного співробітництва.

1. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)

Створення ОБСЄ. 1954 р. СРСР запропонував європейським державам підписати договір строком на 50 років, який би спирався на постійно діючу організаційну структуру. Оскільки у цій пропозиції питання безпеки Європи не враховувало безпеки Америки, західні держави її не підтримали. У середині 60-х рр. СРСР запропонував провести нараду з питань європейської безпеки і прийняти на ній документ правового характеру, який закріплював би повоєнні кордони в Європі і закладав підвалини широкого економічного співробітництва між Сходом і Заходом. НАТО поставилась до цієї ідеї насторожено, але в 1969 р. висловила готовність взяти участь у такій нараді за умови:

- повноправної участі США і Канади;
- підтвердження правового статусу Берліну;
- обговорення проблем неядерного роззброєння в Європі;
- внесення до порядку денного наради питань дотримання прав людини.

На початку 1970 р. перешкоди були подолані: СРСР погодився на участь у нараді США і Канади; була підписана чотиристороння угода, яка закріплювала статус Берліну; ФРН уклала договори з СРСР, Польщею та НДР; була досягнута домовленість стосовно початку переговорів про взаємне і збалансоване скорочення збройних сил. Створенню сприятливих умов для скликання наради сприяли також «східна політика» канцлера ФРН В. Брандта, початок переговорів про скорочення стратегічних озброєнь (ОСО-1) між СРСР і США, а також зустріч на найвищому рівні між Р. Ніксоном і Л. Брежнєвим 22 травня 1972 р.

Хельсінкський процес. 22 листопада 1972 р. у Хельсінкі почалися переговори. Вони завершилися 8 червня 1973 р. прийняттям Заключних рекомендацій Консультацій у Хельсінкі («Блакитна книга»), в яких детально визначались порядок денний, склад учасників, строки та місце проведення, процедури і порядок фінансування Наради. 3 липня 1973 р. у Хельсінкі відкрилася Нарада з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). Вона відбувалась у три етапи:

3-9 липня 1973 р. – міністри закордонних справ 35 держав (33 європейські держави, США і Канада) затвердили «Блакитну книгу», а також виклали позиції своїх урядів з питань безпеки і співробітництва в Європі.

18 вересня 1973 р. – 21 липня 1975 р. – у Женеві експерти країн-

учасниць вперше в історії приступили до переговорів «Схід-Захід».

1 серпня 1975 р. – 33 держави Європи, а також США і Канада підписали Хельсінкський Заключний Акт, який містив три основні групи рекомендацій, які стосувались:

- військово-політичних аспектів безпеки;
- співробітництва в цілому ряді галузей (наука, навколишнє середовище тощо);
- співробітництва з гуманітарних та інших питань (права людини, культура, освіта тощо).

Унікальність і новаторський характер НБСЄ полягає:

- у широкому складі і повній рівноправності країн-учасниць;
  - всеосяжному підході до питань безпеки;
  - прийнятті рішень консенсусом;
  - відсутності постійних організаційно-адміністративних структур;
- Рішення Ради були обов'язковими не юридично, а політично, що надавало НБСЄ необхідної гнучкості. Завдяки Хельсінкському процесу:
- у країн-учасниць з'явився постійний канал для взаємного спілкування, кодекс норм поведінки, а також довгострокова програма співробітництва;
  - у біполярну ситуацію, що склалася у світі, були привнесені елементи багатосторонності;
  - права людини стали законним предметом діалогу, зобов'язання у цій сфері були визнані як такі, що не належать до виключно внутрішніх справ тієї чи іншої країни;
  - вдалося досягти позитивного вирішення ряду гуманітарних питань (возз'єднання сімей, шлюби з іноземцями тощо);
  - сотні громадян об'єдналися в групи з нагляду за виконанням положень Заключного Акту, що започаткувало правозахисний рух у соціалістичних країнах;
  - вдалося досягти зниження військової напруженості в Європі і у світі.

Від НБСЄ до ОБСЄ. Крах комунізму привів до радикальних змін у ситуації у сфері безпеки в Європі, а також і в діяльності НБСЄ. У цей перехідний період перед НБСЄ постали нові завдання: інституціоналізація, посилення оперативного потенціалу, розвиток діяльності на місцях, подальше вироблення зобов'язань і принципів. Першим кроком у цьому напрямку стала Паризька Хартія для нової Європи, підписана 21 листопада 1990 р. главами держав і урядів країн-учасниць. Паризька Хартія стала першим багатостороннім документом, де підводилися підсумки холодної війни і проголошувався початок нової ери.

5-6 грудня 1994 р. на Будапештському саміті було прийняте рішення перетворити з 1 січня 1995 р. НБСЄ в ОБСЄ зі своїм статутотом і юридично-правовою базою. ОБСЄ стала першою всеосяжною організацією, сфокусованою на загальноєвропейському процесі (на відміну від ЄС і НАТО) і дійсно згодом може стати форумом загальноєвропейського діалогу і співробітництва.

У 1995-1996 рр. були розроблені сценарії «трьох концентричних кіл», відповідно до якого передбачалася тісна взаємодія «малого кола» ЗЕС з «середнім колом» НАТО і «великим колом» ОБСЄ. На самітах ОБСЄ велися дискусії щодо створення моделі безпеки в наступному сторіччі.

Структура та інститути

1) Органи для ведення переговорів і прийняття рішень

Зустрічі на найвищому рівні. На цих періодичних зустрічах глав держав і урядів країн ОБСЄ, які відбуваються кожних 2-3 роки, визначають пріоритети, задають орієнтири, здійснюють оцінку ситуації в регіоні ОБСЄ, дають керівні вказівки стосовно функціонування Організації. З 1975 по 2003 рр. проведено 6 зустрічей на найвищому рівні.

Конференції з огляду. На цих конференціях (вони проводяться перед зустрічами на найвищому рівні для підготовки до них) розглядається весь спектр діяльності в рамках ОБСЄ, обговорюються кроки щодо зміцнення Організації, остаточно узгоджуються документи, рішення та заяви, які потім приймаються під час саміту. Проводяться також спеціалізовані огляди виконання заходів із зміцнення довіри та безпеки, а також з питань людського, економічного та екологічного вимірів.

Рада Міністрів є центральним директивним і керівним органом ОБСЄ, який має повноваження приймати рішення в проміжках між зустрічами на найвищому рівні. До складу Ради входять міністри закордонних справ країн-учасниць ОБСЄ. Збирається не рідше одного разу на рік (крім років проведення самітів) для розгляду питань, що стосуються ОБСЄ, і прийняття відповідних рішень. Засідання Ради забезпечують погодження повсякденного функціонування організації з політичними рішеннями, які приймаються на найвищому рівні.

Постійна рада є органом для регулярного проведення політичних консультацій і прийняття рішень з усіх питань, що стосуються ОБСЄ. Рада керує постійними справами Організації. Члени Постійної ради – постійні представники країн-учасниць ОБСЄ – збираються щотижня у Відні (Австрія). Окрім офіційних засідань Ради проводяться різноманітні неофіційні зустрічі і засідання комітетів, на яких представники країн-членів ОБСЄ можуть обмінюватися думками з різних питань і піднімати питання, які їх хвилюють.

Керівна рада створена для підготовки засідань Ради Міністрів і виконання його рішень, а в періоди між зустрічами Ради міністрів – для контролю, управління та координації роботи ОБСЄ. Зустрічі Керівної ради проводяться на рівні директорів політичних департаментів міністерств закордонних справ відповідних країн. Керівна рада не тільки проводить регулярні зустрічі, а й має у своєму розпорядженні механізм (так званий «Берлінський механізм») скликання засідань у надзвичайних ситуаціях.

Форум із співробітництва у сфері безпеки складається з представників країн-учасниць ОБСЄ. Щотижня збирається на проведення переговорів і консультацій щодо заходів зміцнення безпеки й стабільності по всій Європі.

Основним завданнями Форуму є проведення переговорів та здійснення заходів з контролю над озброєннями, з роззброєння, зміцнення довіри й безпеки

Процес прийняття рішень. Керівні органи ОБСЄ та її органи для ведення переговорів приймають свої рішення на основі консенсусу, що свідчить про однаковість статусу країн-членів ОБСЄ. Рішення ОБСЄ є політично обов'язковими, але не мають юридично зобов'язуючої сили для країн-учасниць. Це обумовлено тим, що в основі ОБСЄ покладено не міжнародний договір, а політичні зобов'язання держав. Рішення приймаються на трьох рівнях:

- зустрічі глав держав і урядів – найвищий рівень;
- Ради міністрів – у періодами між самітами;
- Постійної ради – повсякденний рівень.

Процес прийняття рішень координується Діючим головою, який відповідає за визначення порядку денного й організацію роботи органів ОБСЄ, які ведуть переговори і приймають рішення. Діючий голова організує також неофіційні зустрічі представників країн-учасниць. У чітко обумовлених випадках можливе прийняття рішень, які не спираються на консенсус. Відхиленням від принципу консенсусу є:

· *принцип «консенсус мінус один»* (вперше застосовано у зв'язку із подіями в Югославії в 1992 р.) застосовується у випадку неприхованого, грубого і не виправленого порушення зобов'язань, прийнятих у рамках ОБСЄ, і означає, що до належних дій можуть вдаватися і без згоди відповідної держави;

· *принцип «консенсус мінус два»* (жодного разу не застосовувався) означає, що Рада міністрів може приписати двом країнам-учасницям, між якими виникла суперечка, вдатися до процедури примирення, незалежно від того, заперечують вони це рішення чи ні.

2) Оперативні структури та інститути

Діючий голова – здійснює загальне керівництво оперативною діяльністю і координує поточну роботу ОБСЄ. Він спирається на допомогу попереднього і наступного голів, разом з якими утворює Трійку. Країна-голова змінюється щороку на основі ротації. Діючим головою завжди є міністр закордонних справ відповідної країни-учасниці.

Генеральний секретар – діє як представник Діючого голови і надає йому підтримку на всіх заходах, спрямованих на досягнення цілей ОБСЄ. Генеральний секретар призначається Радою міністрів на трирічний термін.

Секретаріат – (його роботою керує Генеральний секретар) – займається оперативним забезпеченням роботи ОБСЄ.

До завдань **Бюро з демократичних інститутів і прав людини** належить практична допомога в затвердженні демократичних інститутів і прав людини, зміцнення громадянського суспільства і верховенства закону, участь у ранньому попередженні і запобіганні конфліктів.

Посада **Верховного комісара у справах національних меншин** створена

з метою своєчасного реагування на виникнення міжетнічної напруженості, потенційно здатної перерости у конфлікт в регіоні ОБСЄ. Комісар здійснює функції превентивної дипломатії: виявлення і сприяння якомога скорішому усуненню потенційно небезпечної міжетнічної напруженості.

Голова з питань свободи слова та засобів масової інформації має надавати урядам допомогу в розвитку вільних, незалежних і плюралістичних засобів масової інформації, необхідних для існування вільного і відкритого суспільства. Він уповноважений спостерігати за станом справ у сфері ЗМІ у всіх країнах-учасницях, підтримуючи і заохочуючи дотримання принципів і зобов'язань, прийнятих у межах ОБСЄ.

Парламентська асамблея ОБСЄ об'єднує понад 300 парламентарів з країн-учасниць. Асамблея покликана забезпечити більш повну участь парламентарів у діяльності ОБСЄ, а також сприяти міжпарламентському діалогу і співробітництву. Ідея доповнити ОБСЄ парламентською складовою була висунута в Паризькій хартії для нової Європи в 1990 р.

3) Органи, пов'язані з ОБСЄ

Суд з примирення і арбітражу заснований з метою урегулювання за допомогою примирення і арбітражу суперечок, що виносяться на розгляд Суду країнами-учасницями ОБСЄ, які підписали Конвенцію з примирення і арбітражу. Суд має декілька унікальних особливостей:

· він є не інститутом ОБСЄ, а пов'язаним з нею органом, оскільки Конвенція має обов'язкову силу лише для тих країн-учасниць, які юридично приєдналися до неї і оплачують витрати Суду;

· він діє на базі юридично обов'язкових норм, які мають форму міжнародного договору;

· він не є постійно діючим органом, а реєстром мирових посередників і арбітрів: комісія з примирення або арбітражний трибунал створюються окремо для кожного випадку.

Членами Суду є провідні спеціалісти, які мають досвід у галузі міжнародних відносин і міжнародного права. Поки що послуги Суду не були затребувані.

Інструменти ОБСЄ. На випадок конфлікту або потенційно конфліктної ситуації ОБСЄ має **широкий набір інструментів**. Це:

· місії з установлення фактів і місії доповідачів – короткі поїздки експертів і провідних діячів країн-членів ОБСЄ з метою виявлення фактів, надання звітів і, в окремих випадках, вироблення рекомендацій;

· місії та інші форми діяльності на місцях, що є головним інструментом ОБСЄ з метою довгострокового запобігання конфліктам, урегулювання криз, розв'язання конфліктів і постконфліктного відновлення в регіоні;

· особисті представники Діючого голови – провідні діячі країн-учасниць ОБСЄ, які призначаються Діючим головою для сприяння йому в урегулюванні криз і конфліктів;

· спеціальні цільові групи – як і особисті представники, використовуються на разовій основі для надання Діючому голові допомоги

у вирішенні конкретних завдань, урегулюванні криз і розв'язанні суперечок;

- механізми мирного врегулювання суперечок – процедури, які полегшують оперативні прямі контакти між сторонами, що конфліктують, і допомагають узгоджувати дії ОБСЄ;
- миротворчі операції – важливий оперативний елемент загальних можливостей ОБСЄ з запобігання конфліктам і урегулювання криз.

2. Рада Європи (РЄ)

Рада Європи заснована 5 травня 1949 р. десятьма європейськими державами: Бельгією, Данією, Ірландією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Норвегією, Великою Британією, Францією та Швецією. РЄ є міжурядовою політичною організацією, що об'єднує у своєму складі 46 європейських демократичних держав, у тому числі 15 держав-членів Європейського Союзу та 21 посткомуністичну країну. США, Канада та Японія наділені статусом спостерігача в міждержавних органах РЄ.

Членом Ради Європи може стати кожна з європейських держав за умови дотримання принципів верховенства права, гарантування основних прав і свободи кожної людини, яка перебуває під її юрисдикцією. Країни також зобов'язуються відкрито і активно співпрацювати з метою досягнення більш тісного взаємного єднання та прискорення економічного і соціального прогресу. РЄ фінансується урядами країн-членів пропорційно до кількості їхнього населення та державних ресурсів. Бюджет на 2003 р. склав приблизно 170 млн євро. Україна сплачує 1,46 % від загального обсягу бюджету.

Секретаріат має постійний штат з представників країн-членів РЄ. Його очолює Генеральний секретар, який обирається Парламентською асамблеєю на п'ятирічний термін. Генеральний секретар координує та визначає діяльність Ради Європи. Штаб-квартирою РЄ є Палац Європи, що знаходиться у Страсбурзі (Франція).

Цілі Ради Європи:

- захист прав людини, верховенство права та плюралістичної демократії;
- сприяння усвідомленню та розвитку самобутності та розмаїття європейських культур;
- знаходження спільних рішень соціальних проблем (національні меншини, ксенофобія, захист довкілля, біоетика, СНІД, наркоманія тощо);
- розвиток політичного партнерства з новими демократичними державами Європи;
- допомога державам Центральної та Східної Європи в здійсненні політичних, законодавчих та конституційних реформ.

Рада Європи вирішує всі важливі питання, які виникають в європейському суспільстві, за винятком питань оборони.

Робочі органи Ради Європи

Комітет міністрів (КМ) – виконавчо-розпорядчий орган проводить

засідання в Страсбурзі, до його складу входять міністри закордонних справ країн-членів або їх представники. КМ є міждержавною інституцією, де погляди на проблеми, що постають перед європейським суспільством, можуть обговорюватися рівноправними партнерами і, водночас, спільним форумом, де відбувається пошук розв'язання проблем на європейському рівні. Разом з Парламентською асамблеєю КМ стоїть на сторожі основних цінностей РЄ, він уповноважений також здійснювати нагляд за дотриманням зобов'язань, які взяли на себе країни-члени.

Парламентська асамблея (ПАРС) – дорадчий представницький орган, який складається з представників національних парламентів членів РЄ та делегацій парламентів держав, які мають статус «спеціально запрошених». Члени Асамблеї та їх заступники обираються або призначаються національними парламентами із числа парламентарів кожної країни. У делегації (від 2 до 18 осіб) мають бути представлені основні політичні партії національного парламенту.

ПАРС, що сама визначає питання порядку денного, звертається до актуальних тем, які безпосередньо пов'язані з проблемами суспільства та питаннями міжнародної політики. Її рішення відіграють важливу роль у визначенні напрямку діяльності КМ. Крім того, члени Асамблеї доводять ці рішення до відома своїх національних парламентів і в такий спосіб впливають на уряди власних держав. Чотири рази на рік ПАРС збирається на публічні пленарні засідання у Страсбурзі. Щовесни одна сесія Асамблеї проводиться в одній із країн-членів РЄ. Асамблея обирає президента з числа власних членів, Генерального Секретаря РЄ і його заступника, секретаря Асамблеї та суддів Європейського суду з прав людини.

Конгрес місцевих та регіональних властей Європи – консультативний орган, який представляє місцеві та регіональні власті країн-членів РЄ. Конгрес складається лише з депутатів місцевих та регіональних властей та осіб, які безпосередньо підпорядковані виборним місцевим чи регіональним органам. Конгрес створений з метою:

- забезпечення участі місцевих та регіональних властей у досягненні ідеалу європейської єдності і розробці європейської політики в межах РЄ;
- допомоги новим демократичним державам у створенні ефективних місцевих адміністративних структур;
- налагодження міжрегіонального співробітництва; залучення громадян до «базової» місцевої та регіональної демократії; сприяння інтеграції громад іммігрантів.

Діяльність Конгресу здійснюється за допомогою *Палати місцевих властей* і *Палати регіональних властей*. Президент Конгресу обирається із складу однієї з палат один раз на два роки, при цьому забезпечується дотримання принципу чергування – новий Президент є представником іншої палати. Регулярні сесії Конгресу відбуваються один раз на рік у Страсбурзі. Постійна Комісія, яка складається з представників усіх

національних делегацій держав-членів РЄ, забезпечує послідовну роботу Конгресу в міжсесійний період і стежить за розвитком міжурядової діяльності Ради Європи.

Таким чином, уряди, національні парламенти та місцеві і регіональні власті представлені в Раді Європи окремо.

Україна і Рада Європи. Основною статутною умовою вступу до Ради Європи є визнання країною-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією, та ефективно співпрацювати з іншими державами з метою досягнення цілей РЄ. Вступ країни до РЄ свідчить про її демократичний вибір, послідовність у проведенні реформ, спрямованих на захист прав людини, та зміцнення демократичних інститутів.

Україна заявила про своє бажання приєднатися до РЄ 14 липня 1992 р. У вересні 1992 р. Верховній Раді України було надано статус «спеціально запрошеного гостя» в Парламентській асамблеї РЄ. Венеціанською комісією було проведено правову експертизу проектів окремих статей нової Конституції України та ряду законодавчих актів і кодексів. Після одностайного ухвалення Комітетом міністрів РЄ резолюції про запрошення України стати повноправним членом організації, 31 жовтня 1995 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України про приєднання до Статуту Ради Європи. 9 листопада 1995 р. відбулась урочиста церемонія вступу України до РЄ, в якій взяла участь делегація України на чолі з прем'єр-міністром.

Набувши членства в РЄ, Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері реформування чинного законодавства на основі норм та стандартів РЄ, зокрема прийняти відповідні закони та приєднатися до ряду конвенцій. При цьому РЄ висловила готовність надавати всебічну експертну допомогу.

3. Західноєвропейський союз

17 березня 1948 р. Бельгія, Велика Британія, Люксембург, Нідерланди і Франція підписали Брюссельський договір. Організація Брюссельського договору була створена для забезпечення колективної самооборони та економічного, соціального і культурного співробітництва країн-членів. 23 жовтня 1954 р. Брюссельський договір був змінений, для того щоб залучити до нього ФРН та Італію. Утворився Західноєвропейський союз (ЗЄС). У березні 1990 р. до ЗЄС приєдналися Португалія та Іспанія. У 1995 р. членом Західноєвропейського Союзу стала Греція.

Цілі ЗЄС:

- взаємна допомога в опорі будь-якій агресивній політиці;
- сприяння єднанню і заохочення інтеграційних процесів в Європі.

Асоційованими членами ЗЄС є: Чехія, Угорщина, Ісландія, Норвегія, Польща, Туреччина. Спостерігачами – Австрія, Данія,

Фінляндія, Ірландія, Швеція. Асоційовані партнери ЗЄС: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія.

4. Організація Чорноморського економічного співробітництва

Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) із штаб-квартирою в Стамбулі (Туреччина) об'єднує 11 держав Чорномор'я, Закавказзя і Балкан. 25 червня 1992 р., під час зустрічі на вищому рівні в Стамбулі, представники держав підписали Декларацію про Чорноморське економічне співробітництво, що визначило пріоритетні напрямки й основні механізми цього регіонального співробітництва.

Глави держав і урядів країн ОЧЕС домовилися про заохочення співробітництва в галузі торгівлі і промисловості, транспорту, зв'язку, науки і техніки, енергетики, видобутки і переробки мінеральної сировини, у сфері сільського господарства, туризму й екології. За узгодженням між країнами-учасницям проводяться саміти, що є вищим органом ОЧЕС і розглядають принципові питання багатосторонньої взаємодії.

5 червня 1998 р. на саміті в Ялті глави держав і урядів Азербайджану, Албанії, Вірменії, Болгарії, Греції, Грузії, Молдови, Російської Федерації, Румунії, Туреччини й України підписали Статут ОЧЕС, завершивши тим самим процес створення нової міжнародної регіональної економічної організації. 1 травня 1999 р. після ратифікації Статуту парламентами держав-членів відбулася інавгурація цієї організації і поява її на міжнародній арені. Країнами-спостерігачами ОЧЕС є Австрія, Німеччина, Єгипет, Ізраїль, Італія, Польща, Словаччина, Туніс, Франція, які беруть участь у тих заходах, які їх цікавлять. Статус спостерігача можуть мати і міжнародні організації, зацікавлені в розвитку регіонального економічного співробітництва. Майже 30 держав виявляють цікавість до ОЧЕС і в тій чи іншій формі беруть участь у її діяльності або готові до неї підключитися.

ТЕМА 8. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1. Теоретичні концепції європейської інтеграції.
2. Віхи історії ЄС.
3. Процедура вступу до ЄС.

1. Теорії та концепції європейської інтеграції

Однією з перших інтеграційних концепцій, що мала на меті створення теоретичного підґрунтя під процес європейського об'єднання був **федералізм**.

Федералістська модель полягає в ідеї об'єднання Європи на основі федеративного принципу, який передбачав підпорядкування національних та регіональних органів державного управління спільним

наднаціональним структурам. Наприкінці 50-х рр. виявилось, що розвиток європейської інтеграції не відповідає теоретичним моделям федералізму.

Основні причини:

- нормативний, доктринерський характер класичної теорії федералізму;
- виключно інституційний підхід до європейської інтеграції;
- хибне уявлення про готовність правлячої еліти та населення позитивно сприймати створення наднаціональних структур;
- підхід до процесу об'єднання як до одноразового інституційно-юридичний акту.

Сучасні прихильники федералістської ідеї зосереджують свою увагу не стільки на цілях інтеграції, скільки на методах і шляхах їх досягнення та аналізі реальних інтеграційних процесів, що відбуваються в Європі.

Концепція *інтегрального федералізму* виходить з того, що перехід до європейських федеративних структур має відбуватися шляхом інтенсивного залучення до інтеграційних процесів усього суспільства.

Концепція *галузевого федералізму* виходить з того, що федеративні повноваження ЄС мають розширюватися поступово і лише в окремих галузях діяльності: соціально-економічній, технічній тощо.

Неофункціоналістський напрямок. Особливість функціоналізму – заперечення будь-яких проявів силової інтеграційної політики як міждержавного, так і федеративного характеру.

Неофункціоналізм:

- розглядає діяльність національних політиків та адміністративної еліти як важливу, але не єдину політичну та соціальну силу, що впливає на інтеграційні процеси;
- проголошує неприйнятними будь-які спроби нормативно-інституційного переходу до наднаціональних утворень за рахунок державного суверенітету;
- ключовим елементом своєї теоретичної моделі проголошує концепцію переливу, основна ідея якої полягає в кумулятивному характері інтеграційного процесу, якому властиве поступове розширення його впливу на суміжні сфери суспільного життя.

Починаючи з 70-х рр. прихильники неофункціоналізму однією з центральних складових політичної інтеграції розглядають *зовнішній фактор*. У концепції Джозефа Ная розглядаються *активні* і *пасивні* зовнішні фактори, що просувають регіональну інтеграцію. Концепція *екстерналізації* Ф. Шміттєра полягає в твердженні про неминучий вплив європейської інтеграції на зовнішні процеси, що може викликати як позитивну, так і негативну реакцію.

Теоретичні концепції європейської інтеграції

Прихильники теоретичної школи *«первинного поглиблення»* негативно оцінюють перспективу глобального розширення ЄС, стверджуючи, що:

- пріоритет поглиблення є оптимальним для ЄС;

· країнам-кандидатам немає сенсу входити до недієздатного Співтовариства;

- країни-кандидати мають приділити максимум уваги визначенню власної ідентичності;
- лише після завершення основних етапів поглиблення ЄС країни-кандидати знатимуть, до якого Співтовариства вони вступатимуть;
- членство – це завершальний етап, а не початок на шляху до ЄС;
- неконтрольоване розширення може призвести до втрати ефективності в діяльності спільних інститутів і навіть змінити внутрішню рівновагу ЄС за рахунок деяких країн-лідерів.

Прихильники теоретичної школи *«поглиблення задля розширення»* вважають, що поглиблення є необхідною попередньою умовою для продуманого розширення, яке потребує розробки серйозної стратегії.

Прихильники теоретичного напрямку *«первинного розширення»* вважають, що:

- ЄС не може бути самоціллю європейського інтеграційного процесу, оскільки не є результатом об'єктивного історичного розвитку, а скоріше продуктом випадкового збігу обставин;
- членство в ЄС є подоланням «ялтинського синдрому» та поверненням європейських країн до «джерел цивілізації»;
- аргументи «первинного поглиблення» є політично і морально неприйнятними;
- основу інтеграційного процесу мають становити не доктринальні наднаціональні структури, а прагматичні інтереси міждержавного співробітництва.

Прихильники *«міжурядового підходу»* визнають головну роль держави в регіональному інтеграційному процесі і стверджують, що країни-члени є більш важливим фактором для розвитку ЄС, ніж його інститути.

Прихильники *«ліберального міжурядового підходу»* переконані в тому, що першочерговим джерелом інтеграційних процесів є інтереси національних держав.

Прихильники *«синхроністського підходу»* дотримуються думки про паралельний характер розвитку як основних складових елементів інтеграційного процесу, так і основних форм його реалізації.

Прихильники *«комунікативної теорії»* вважають, що одним із вирішальних факторів інтеграційного процесу є зростання комунікаційного обміну як між людьми, так і між національними державами.

Ідея *«багаторівневості»* припускає можливість найбільшого ступеня економічної інтеграції для економічно більш розвинених країн. Нереально розраховувати на план дій, відповідно до якого всі країни-члени повинні були б пройти всі етапи інтеграційного процесу одночасно.

Нові моделі європейської інтеграції. Політичні зміни 90-х рр. ХХ

ст. і прагнення ряду посткомуністичних європейських країн вступити до ЄС, привели до появи таких стратегій:

Європа на вибір (a la carta) – заперечує необхідність єдиної для всіх країн-членів правової спадщини ЄС як кінцевого пункту інтеграційного процесу і припускає можливість вибору кожною державою тієї сфери, у якій вона зацікавлена брати участь.

«Європа різних швидкостей» – виходить з того, що кожна країна ЄС може просуватися шляхом інтеграції до спільних цілей зі швидкістю, що найбільше відповідає її можливостям та інтересам.

«Європа змінних геометрій» – передбачає участь усіх країн-членів ЄС у визначених напрямках політики і сферах спільних дій, одночасно допускаючи повну або часткову неучасть деяких держав в інших напрямках і сферах. Варіантами цієї моделі є:

- концепція «міцного ядра», подана партійною фракцією ХДС/ХСС на розгляд Бундестагу Німеччини у вересні 1994 р. Згідно з концепцією, авангардом євроінтеграційного процесу повинно стати «міцне ядро» країн-лідерів (Німеччина, Франція), які мають спрямовувати загальний процес за допомогою введення нових напрямків політики ЄС і керівництва новими ініціативами;

- ідея «концентричних кіл», що передбачала утворення навколо консолідованого «ядра» Співтовариства різних зон співробітництва з глибиною інтеграції, що послідовно зменшувалася. Європа схематично зображується у вигляді «концентричних кіл», у яких країни-члени беруть участь відповідно до власних інтересів. Схема передбачає поступове зближення «кіл» до їх повного злиття в єдиному для всієї Європи «колі».

2. Віхи історії ЄС

Післявоєнна ситуація в Європі. Друга світова війна стала поворотним пунктом в історії Європи. Найважливішими факторами, що сприяли європейської інтеграції, є:

- потреба миру та безпеки в Європі;
- потреба взаємного порозуміння між країнами, зокрема між Німеччиною та Францією;
- відновлення економічної могутності та політичного впливу Європи на міжнародній арені;
- сподівання на економічний розвиток і добробут.

5 червня 1947 р. держсекретар США Дж. Маршалл запропонував комплекс економічних і політичних заходів, основною метою яких була фінансова та технологічна допомога країнам Європи. До 1952 р. допомогою у вигляді кредитів скористалося 17 західноєвропейських країн на загальну суму близько 14 млрд дол. США. З політичних причин СРСР і європейські країни, які перебували під його впливом, відмовилися від цієї допомоги.

Перші повоєнні кроки. Ідею створення «Сполучених Штатів Європи» висловив 19 вересня 1946 р. прем'єр-міністр Великої Британії У. Черчилль у Цюриху (Швейцарія). Першим кроком до цього стало створення 5 травня 1949 р. Ради Європи – першої європейської організації співпраці. Але міжнародна ситуація, яка склалася на початку 50-х рр., підштовхнула європейців до тіснішої політичної співпраці та економічної інтеграції.

9 травня 1950 р. в Парижі міністр закордонних справ Франції Робер Шуман запропонував план часткової економічної інтеграції, в якому пропонувалося передати вугледобувну та металургійну галузі Франції і Німеччини під спільне наддержавне управління в рамках організації, відкритої для участі інших європейських країн. План Шумана був реалізований 18 квітня 1951 р., коли 6 європейських країн – Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург – підписали терміном на 50 років Паризький Договір про створення Європейського Об'єднання Вугілля і Сталі (ЄОВС). Органами ЄОВС стали:

- Вища Рада;
- Рада Міністрів;
- Спільна Асамблея;
- Суд.

ЄОВС визнавалось країнами-засновниками як перший крок на шляху створення Європейської федерації. Договір окреслив принципи співпраці, які базувалися на забороні:

- імпортного та експортного мита на вугілля та сталь у межах організації;
- протекціонізму, що обмежував конкуренцію;
- податкових пільг чи будь-якої іншої допомоги з боку держави;
- застосування обмежень щодо поділу ринків.

Процес утворення спільного ринку вугілля і сталі був завершений 9 лютого 1958 р. Економічні успіхи ЄОВС заохотили країни-члени до поглиблення процесів інтеграції, і не лише економічної. У 1952 р. у Парижі був підписаний Договір про створення *Європейського Оборонного Союзу* (ЄОС), ідею якого Франція запропонувала у 1950 р. у так званому «Плані Плевена». Членами ЄОС мали стати країни-члени ЄСВС. Однак, після підписання Договору, Франція його не ратифікувала, результатом чого стала відмова від ЄОС. Через два роки зі схожою ініціативою виступив міністр закордонних справ Великої Британії Ентоні Іден. Як результат, 23 жовтня 1954 р. був підписаний договір про утворення *Західноєвропейського Союзу* (ЗЄС) – міжнародної організації, яка би займалася військовими справами, водночас не будучи пов'язаною з ЄОВС.

Наступний етап економічної інтеграції країн Західної Європи розпочався в червні 1955 р., відразу після початку конференції міністрів закордонних справ країн-членів ЄОВС в Мессіні (Італія). На конференції утворили групу експертів для підготовки доповіді про можливість розширення інтеграції. Після декількох зустрічей міністрів закордонних

справ та голів урядів країн-членів ЄОВС 25 березня 1957 р. у Римі ці країни підписали так звані Римські договори: Договір про створення *Європейського Економічного Співтовариства* (ЄЕС) та Договір про створення *Європейського Співтовариства з питань Атомної Енергії* (Євратом). Завданням ЄЕС була гармонізація економічного розвитку, сприяння сталому та рівномірному економічному зростанню, а також забезпечення тіснішої співпраці між країнами-членами. Було також підписано Конвенцію про Деякі Спільні Інституції. Відтак, з'явилися Європейський Парламент та Європейський Суд.

Під час роботи над створенням ЄЕС Велика Британія запропонувала створити економічну організацію з меншою, ніж у ЄОВС, кількістю зобов'язань – зону вільної торгівлі, де немає внутрішніх мит, але кожна країна-член самостійно торгує з третіми країнами. Ця пропозиція не зацікавила членів ЄОВС, які прагнули до тіснішої співпраці. Але Велика Британія вирішила реалізувати свій план і 4 січня 1960 р. разом із Австрією, Данією, Норвегією, Португалією, Швейцарією та Швецією утворила *Європейську Асоціацію Вільної Торгівлі* (ЕФТА).

8 квітня 1965 р. країни-члени підписали Договір про Злиття, згідно з яким були створені єдині виконавчі органи – Європейська Комісія і Рада Міністрів – для трьох існуючих Співтовариств (ЄОВС, ЄЕС і Євратому). Також був створений єдиний бюджет Співтовариств.

Розширення Співтовариств. Перше розширення Співтовариств відбулося 1 січня 1973 р., коли до них приєдналися Велика Британія, Данія та Ірландія. У зв'язку з негативними результатами внутрішнього референдуму до Співтовариств не приєдналася Норвегія.

1 січня 1981 р. до Співтовариства приєдналася Греція; 1 січня 1986 р. – Іспанія та Португалія; 1 січня 1995 р. – Австрія, Швеція та Фінляндія. Норвегія знову не стала членом ЄС через негативні результати національного референдуму.

1 травня 2004 р. членами ЄС стали Естонія, Латвія, Литва, Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Мальта, Кіпр.

На шляху до Європейського Союзу. У 70-х рр. у Співтоваристві було започатковано низку економічних новацій. У 1973 р. була створена «валютна змія» (механізм, що регулює коливання національних валют країн-членів) та Європейський Фонд Валютної Співпраці. У 1975 р. було створено чергову інституцію Співтовариств – Суд Аудиторів, завданням якого був контроль над реалізацією спільного бюджету. Друга половина 70-х рр. позначилася світовою економічною кризою. Виникли труднощі з бюджетом Співтовариства, із сільськогосподарською політикою та функціонуванням спільного ринку.

На початку 80-х рр. вдалося розв'язати проблеми і розпочати роботу над внутрішніми реформами. У червні 1985 р. Європейською Комісією була подана «Біла книга» у справі внутрішнього ринку. Цей документ, разом із підготовленими доповідями спеціальних комітетів, став основою

Єдиного Європейського Акту (ЄСА), підписаного в лютому 1986 р. В ЄСА були модернізовані Римські Договори, наведена програма переходу у 1993 р. до єдиного внутрішнього ринку, посилена роль Парламенту та розширене поле діяльності ЄЕС до соціальної політики, охорони навколишнього середовища та наукових досліджень.

Політичні зміни, що відбулися в Європі після падіння Берлінської стіни та об'єднання Німеччини, привели до поглиблення інтеграційних процесів. 7 лютого 1992 р. у Маастрихті (Нідерланди) країни-члени Співтовариства підписали Договір про створення Європейського Союзу.

Амстердамський Договір. Економічні та суспільні зміни в посткомуністичних країнах та їх бажання стати членами Співтовариства змусили ЄС виробити стратегію на майбутнє. Відповідний документ був прийнятий на саміті в Гессені (Німеччина) в 1994 р. 2 жовтня 1997 р. було підписано Амстердамський Договір, в якому йшлося про вдосконалення системи інституцій з огляду на майбутнє прийняття нових членів, наближення ЄС до його громадян, а також надання ЄС нових функцій у сфері юстиції та внутрішніх справ. Подальші внутрішні реформи, як визначив саміт, мали стосуватися боротьби з безробіттям, обмеження злочинності та охорони навколишнього середовища. Після того, як Договір почав діяти, стало зрозуміло, що функціонування ЄС буде неможливим без загальної та ґрунтовної зміни його діяльності.

Ніццький Договір. Країни-члени запропонували Комісії підготувати проект нової реформи. 13 грудня 1997 р. Європейська Комісія подала «План дій – 2000», в якому представила стратегію зміцнення ЄС перед розширенням. Рада ЄС прийняла План дій у березні 1999 р. 10 грудня 2000 р. був підписаний Ніццький Договір, положень якого було цілком достатньо для потреб розширення ЄС.

1 січня 2002 р. до готівкового обігу була введена єдина грошова одиниця ЄС – *євро*.

Розширення ЄС на Схід. Розробляючи фінансові рамки діяльності Співтовариства, Європейська Комісія визначила, що країни Центральної та Східної Європи будуть готові до вступу до 2002 р. Починаючи з цього року, у бюджеті ЄС на це передбачаються кошти. У липні 1999 р. Комісія розподілила між кандидатами наявні «передвступні» кошти, які мали допомогти країнам-кандидатам у підготовці до повного членства. Формально процес розширення розпочався в березні 1998 р.

13 грудня 2002 р., під час саміту в Копенгагені, ЄС завершив переговори з 10 країнами-кандидатами. Офіційну дату прийняття нових країн було призначено на 1 травня 2004 р., після ратифікації сторонами Договору про вступ. Завдяки цьому було розпочато новий етап розвитку ЄС, а також змінений світовий порядок, визначений в Ялті в 1945 р.

Конституційний процес. За підсумками саміту ЄС, який відбувся 15 грудня 2001 р. в Лаакені (передмістя столиці Бельгії Брюсселю), була прийнята декларація «Майбутнє Європейського Союзу», відповідно до якої

з метою підготовки та демократичного обговорення пакету реформ був утворений тимчасовий представницький орган – Конвент щодо майбутнього Європейського Союзу, або Європейський Конвент. Перед Конвентом було поставлене завдання: розробити проект майбутнього установчого документа Союзу. Перше засідання Конвенту відбулося 28 лютого 2002 р. в Брюсселі. 13 червня 2003 р. Конвент схвалив перший варіант Конституції ЄС, який став основним питанням саміту Союзу в Салоніках (Греція).

Після тривалого і напруженого процесу розробки проекту Конституції, 18 червня 2004 р. глави держав і урядів 25 держав-членів ЄС підписали Конституційний договір. Міжурядова конференція, яка розпочала свою роботу 4 жовтня 2003 р., завершила свою роботу

29 жовтня 2004 р. глави держав і урядів Європейського Союзу підписали в Римі договір про Конституцію ЄС. Болгарія, Румунія і Туреччина підписали лише Заключний акт. Хорватія була присутня на церемонії як спостерігач, оскільки вона не брала участі в роботі Конвенту.

Для того щоб набути чинності з 1 листопада 2006 р. і замінити всі попередні європейські договори, Конституція ЄС після підписання мала бути ратифікована всіма державами-членами Союзу. В період з листопада 2004 р. по червень 2005 р. Договір про запровадження Конституції ЄС ратифікували в 14 державах-членах (Австрія, Бельгія, Греція, Італія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Німеччина, Словаччина, Словенія, Угорщина). Після того як на загальнонаціональних референдумах у Франції (29.05.05) та Нідерландах (01.06.05) Конституція ЄС не здобула підтримки, процес її ратифікації було призупинено.

3. Процедура вступу до ЄС

Виділяють п'ять основних етапів процесу вступу до ЄС:

1. Консультативний (триває перед поданням заяви про вступ) – країна-претендент укладає з ЄС один з трьох типів асоціативних угод: Європейську угоду, Угоду про асоціацію, Угоду про стабілізацію і асоціацію.

2. Оцінювальний (триває між поданням заяви про вступ та початком переговорів про вступ) – країна-претендент намагається максимально відповідати критеріям членства в ЄС.

3. Переговорний (триває від початку і до завершення переговорів про вступ) – у процесі переговорів визначаються умови, за яких країна-кандидат може приєднатися до ЄС та терміни прийняття, імплементації та правового впровадження «спільного доробку ЄС».

4. Ратифікаційний (триває між підписанням Угоди про вступ та її ратифікацією) – схвалення Угоди про вступ Європейською Радою та ратифікація її державою-кандидатом відповідно до національного законодавства.

5. Імплементативний (починається після дотримання усіх

ратифікаційних процедур та набуття Угодою чинності) – повноправне членство в ЄС.

Країни, які планують членами Європейського Союзу

Болгарія і Румунія. 26 квітня 2005 р. лідери Болгарії та Румунії підписали в Люксембурзі угоди про вступ в ЄС. Церемонія підписання стала останнім формальним кроком напередодні вступу цих країн до ЄС у січні 2007 р. Однак, в угоді спеціальним пунктом обумовлено відкладення вступу на рік, якщо Румунія і Болгарія не виконає вимог і стандартів ЄС. Євросоюз особливо наполягає на зміцненні незалежності судочинства і наполегливіших кроках задля подолання корупції у цих країнах, які будуть найбільш бідними членами Союзу. Для Болгарії та Румунії це – історична подія. Коли 30 мільйонів людей, які населяють ці країни, приєднуються до Євросоюзу, вони будуть найбільш бідними в Союзі, досягнувши ледве третини загальноєвропейського рівня заможності.

Туреччина. На Брюссельському саміті ЄС у грудні 2004 р. лідери держав-членів ЄС запропонували Туреччині конкретну дату, коли мають розпочатися офіційні переговори щодо можливості надання Туреччині повного членства у ЄС. Переговори почалися в жовтні 2005 р. Поміж членів ЄС зберігаються певні розбіжності з цього питання і позитивний результат переговорів щодо членства Туреччини у Євросоюзі не гарантовано. Переговорний процес буде з відкритою датою. За найоптимістичнішими прогнозами переговори можуть завершитись не раніше ніж за 10 років. Від Туреччини ЄС вимагає послідовного проведення економічних і політичних реформ, вжиття додаткових заходів щодо покращення ситуації з правами людини, а також розв'язання кіпрської проблеми. Туреччина є асоційованим членом ЄС з 1963 р.

Македонія. В середині лютого 2005 р. прем'єр-міністр Македонії Владо Бучковскі закликав Європейський Союз до кінця цього року надати його країні статус держави-кандидата на вступ в ЄС. На його думку, саме таке рішення Європейської Комісії стало б позитивним сигналом для всього регіону і для Македонії зокрема. Прем'єр-міністр висловив впевненість, що після отримання країною статусу кандидата переговори про приєднання до ЄС можна буде розпочати вже у 2006 році, а стати державою-членом – у 2010 р. На саміті ЄС в Брюсселі у грудні 2005 р. Македонії було надано статус кандидата в члени ЄС.

Сербія і Чорногорія. Переговори про асоційоване членство Сербії і Чорногорії почалися у жовтні 2005 р., що в перспективі може відкрити шлях до переговорів щодо вступу в ЄС. Європейська Комісія наголосила на тому, що реформування та співпраця Белграда з Міжнародним трибуналом з військових злочинів у колишній Югославії в Гаазі має бути засадничим для ухвалення будь-якої майбутньої угоди. Ще однією проблемою є вирішення статусу сербської провінції Косово, якою поки що управляє спеціальна адміністрація ООН. У лютому 2006 р. ЄС попередив Сербію, що переговори щодо вступу в ЄС можуть бути

призупиненими, якщо власті не забезпечать повноцінне співробітництво з Міжнародним трибуналом по колишній Югославії.

Боснія і Герцеговина. 25 листопада 2005 р. почалися переговори щодо підготовки вступу Боснії в ЄС. Міністри закордонних справ ЄС заявили, що початок переговорів знаменує історичний момент в розвитку Боснії і Герцеговини. В січні 2006 р. новий міжнародний голова в Боснії і Герцеговині пан Шилінг оголосив своїм основним завданням забезпечення вступу країни в ЄС та НАТО.

Хорватія. У лютому 2005 р. набула чинності Угода між ЄС та Хорватією про асоціацію та стабілізацію, яка була підписана в жовтні 2001 р. Вона містить положення щодо співробітництва, політичного діалогу та ініціювання процесу адаптації національного законодавства Хорватії до права ЄС. Передбачається створення зони вільної торгівлі з моменту чинності Угоди по 2007 р. для промислової продукції, а також для більшості сільськогосподарських продуктів. У жовтні 2005 р. почалися переговори з ЄС щодо вступу, які у березні 2005 р. були відкладені Радою ЄС на невизначений строк. Європейський Союз вимагає від Хорватії заарештувати і видати Гаазькому трибуналу генерала Анте Готовіни. Головний прокурор Гаазького трибуналу звинувачує власті Хорватії у небажанні заарештувати Готовіну, якого розшукують за злочини проти сербського населення під час військового конфлікту в колишній Югославії.

Албанія. 20 лютого 2006 р. Албанія сподівається підписала Угоду про стабілізацію і співробітництво, зробивши важливий крок на шляху до ЄС. В останній доповіді ЄС було відзначено прогрес, досягнутий Албанією у ряді галузей. Водночас в доповіді йдеться про необхідність прискорення процесу реформ, посилення боротьби з корупцією та організованою злочинністю, забезпечення контролю за кордонами країни. Міністр закордонних справ Албанії пан Ісламі заявив, що «європейська інтеграція є найбільшим проектом в албанській історії». Албанія почала переговори з ЄС у січні 2003 р.

Молдова. 23 лютого 2005 р. учасники самміту ЄС – Молдова домовилися про поглиблення стосунків і підписали План дій для Молдови. План дій є важливим елементом у поглибленні відносин між Молдовою та ЄС в рамках підписаної у 1994 р. Угоди з ЄС про партнерство та співробітництво. Крім того, План спрямовано на розвиток політичних та економічних реформ. Перед Молдовою поставлено завдання продемонструвати прагнення наблизитися до європейських стандартів. «Підписання Плану дій дає можливість у майбутньому вступити в ЄС, адже Молдова – передусім європейська держава», – заявив прем'єр-міністр країни пан Тарлев. За даними опитувань 72% громадян Молдови підтримують інтеграцію країни в європейські структури. Наразі Молдова має найнижчий прибуток на душу населення в Європі.

Грузія. Угода з ЄС про партнерство та співробітництво набула

чинності 1 липня 1999 р. «Революція троянд», яка відбулася у листопаді 2003 р., відкрила нові перспективи співробітництва між Грузією та ЄС. Грузія розраховує стати кандидатом у члени ЄС за кілька років. Президент Грузії М. Саакашвілі заявив: «Наші сьогоднішні амбіції полягають не менш як у здобутті повного членства в ЄС. Наш курс міцно спрямований на європейську інтеграцію. І зараз настав час для Європи остаточно оцінити Грузію й зробити кроки їй назустріч». З метою поглиблення стосунків з ЄС Грузії разом з Вірменією та Азербайджаном запропоновано взяти участь в програмі «Ширша Європа», яка передбачає можливість вільного руху людей, капіталів, товарів та послуг у стосунках з ЄС, але не членство в Союзі.

Норвегія. За словами прем'єр-міністра країни пана Бондевіка, Норвегія, імовірно, повернеться до обговорення питання про набуття членства в ЄС після 2007 року. Норвежці все більше схиляються до думки про приєднання до загальноєвропейської сім'ї, хоча різниця між про- та антиєвропейськими настроями зовсім незначна. У лютому 46,4% опитаних громадян підтримували ідею вступу до Європейського Союзу, 41,6% респондентів відповіли, що вони «не в захваті від пропозиції набуття статусу громадянина Європейського Союзу», 12,1% респондентів не можуть і досі визначитися, до якої з двох попередніх груп приєднатися.

Ісландія. Правляча Прогресивна Партія Ісландії після напружених та нелегких дебатів на своїх загальних зборах вирішила поки що відкласти обговорення євроінтегрованого майбутнього країни до наступних загальних зборів, що відбудуться у 2007 р. Водночас Прогресивна Партія Ісландії поставила завдання перед виконавчим комітетом партії – виробити основні принципи можливих переговорів щодо членства в ЄС. Учасники загальних зборів вирішили, що майбутнє членство Ісландії у складі Європейського Союзу вирішуватиметься шляхом проведення загальнонаціонального референдуму.

ТЕМА 9. ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА ЄС

1. Інститути ЄС.
2. Фінансові та консультативні органи.
Економічний та валютний союз.

1. Інститути ЄС

Європейський Союз – це не федерація (як США) і не організація, створена для співробітництва між національними урядами (як ООН). Це – унікальне об'єднання європейських демократичних країн, які делегували свої повноваження з прийняття рішень створеним ними спільним інститутом, з тим, щоб рішення з питань, які становлять спільний інтерес, могли демократично прийматися на загальноєвропейському рівні.

До процесу прийняття рішень в ЄС залучені три інститути:

Європейський Парламент, Рада Європейського Союзу, Європейська Комісія. Цей «інституційний трикутник» виробляє політику та законодавство ЄС. Фактично це Європейська Комісія, яка пропонує нові законодавчі акти ЄС, і Європейський Парламент і Рада ЄС, які їх приймають. Два інших інститути також відіграють важливу роль: Суд ЄС відстоює і захищає право ЄС, а Європейський суд аудиторів контролює фінансування діяльності ЄС. Ці п'ять інститутів були засновані установчими договорами ЄС, які були узгоджені президентами і прем'єр-міністрами і ратифіковані національними парламентами країн-членів.

Європейський Парламент. Депутати Європарламенту працюють не по національних фракціях, а в загальноєвропейських політичних групах, які об'єднують усі основні політичні партії країн-членів ЄС. Європарламент засідає у трьох країнах: щомісячні пленарні сесії, на яких присутні всі депутати, проводяться у Страсбурзі (Франція); засідання парламентських комісії і додаткові пленарні сесії проводяться у Брюсселі (Бельгія); парламентські адміністративні установи («Генеральний Секретаріат») знаходяться у Люксембургу.

Спочатку депутати делегувалися до Європейського Парламенту парламентами країн-членів, відповідно до національної процедури. З 1979 р. виборці країн-членів обирають депутатів безпосередньо до Європарламенту. Парламентські вибори проводяться кожні 5 років і кожен виборець країни-члена ЄС має право голосувати. Таким чином, Парламент виражає демократичну волю всіх громадян ЄС і представляє їх інтереси в дискусіях з іншими інститутами Європейського Союзу. Парламент виконує три головні ролі:

1) разом з Радою ЄС поділяє законодавчу владу. Як представницький орган, що безпосередньо формується виборцями, Парламент легітимізує законодавство ЄС. Європейський Парламент, на відміну від національних парламентів, не може самостійно приймати правові акти. Відповідно до положень Договорів, він лише може брати участь у законодавчому процесі, співпрацюючи з Радою та Комісією, згідно з визначеними процедурами. Парламент не має також права законодавчої ініціативи, це належить до повноважень Європейської Комісії. Однак він може вимагати подання Європейською Комісією відповідного законопроекту, якщо він є необхідним для досягнення цілей Договорів.

2) здійснює демократичний нагляд над інститутами ЄС, особливо над Європейською Комісією, яка є єдиним наднаціональним органом Співтовариства. Парламентарі затверджують (або не затверджують) Президента і членів Комісії, а також мають право схвалення чи відхилення цілого складу Європейської Комісії. Члени Комісії регулярно відвідують пленарні сесії Парламенту та засідання комітетів, підтримуючи діалог між двома інститутами.

Парламент регулярно перевіряє роботу Ради ЄС: депутати регулярно надсилають запити до Ради, а Президент Ради бере участь в обговоренні

важливих питань. Парламент також здійснює демократичний контроль, розглядаючи петиції громадян і створюючи тимчасові слідчі комісії. Нарешті, Президент Парламенту запрошується на кожен саміт ЄС для висловлення погляду або занепокоєння Парламенту з питань порядку денного Ради.

3) разом з Радою ЄС поділяє бюджетні повноваження, маючи можливість впливати на витрати ЄС. По закінченні процедури складання бюджету Парламент обговорює його у двох читаннях і приймає або відхиляє бюджет в цілому. Парламентський комітет з бюджетного контролю перевіряє як витрачаються бюджетні кошти і щороку вирішує, чи затверджувати звіт Комісії за попередній фінансовий рік.

Робота Європарламенту поділяється на два основних етапи:

1) підготовка до пленарної сесії – депутати працюють у різних парламентських комітетах, які спеціалізуються на конкретних напрямках діяльності ЄС. У політичних групах обговорюються також питання порядку денного.

2) пленарна сесія – на сесіях парламентарі розглядають запропоновані законопроекти і вносять до них поправки. До порядку денного сесії може також включатися спілкування з представниками Ради ЄС або Комісії щодо стану загальноєвропейських або міжнародних справ.

Рада Європейського Союзу є головним органом прийняття рішень. Вона складається з представників усіх країн-членів, уповноважених до діяльності урядом своєї країни. Це, як правило, міністри, але можуть бути і заступники міністрів і навіть держсекретарі та їх заступники. Голосувати на засіданнях Ради можуть тільки члени Ради, які мають статус міністра. У засіданнях Ради бере участь один представник від кожної країни, уповноважений своїм урядом. Кожен міністр Ради відповідальний перед національним парламентом і громадянами, яких він представляє. Це легітимізує рішення Ради. У Раді представлені інтереси окремих країн-членів ЄС, а сама Рада є органом з міжнародним статусом.

Рада не проводить своїх засідань регулярно. Залежно від сфери справ, які розглядаються, національні уряди делегують на засідання відповідних міністрів. Фактично існує 9 конфігурацій Ради, кожна з яких працює за певним напрямком. Найважливіші Ради – з загальних справ та зовнішніх зносин, сільського господарства та рибальства, економіки та фінансів – зустрічаються щомісяця. Решта Рад – принаймні раз на рік. Однак Рада ЄС залишається єдиним інститутом.

Рада ЄС:

- приймає законодавство ЄС (у багатьох сферах разом з Європейським парламентом);
- координує економічну політику країн-членів;
- укладає міжнародні угоди між ЄС та державами або міжнародними організаціями;

- приймає бюджет ЄС (разом з Європарламентом);
- розробляє спільну зовнішню політику та політику безпеки;
- координує співробітництво між національними судовими установами і силами поліції у питаннях кримінального судочинства.

Більшість цих обов'язків належать до першого «стовпа» діяльності ЄС, однак два останніх здійснюються у сфері «міжурядового співробітництва» і охоплюються другим і третім «стовпами» Співтовариства

Організація Ради ЄС. У Брюсселі кожна країна-член ЄС має постійне представництво, яке захищає її національний інтерес на рівні Співтовариства. Голова кожного представництва є послом своєї країни в ЄС. Ці постійні представники щотижня зустрічаються в Комітеті постійних представників (COREPER), де готують роботу Ради (крім аграрних питань, якими опікується Спеціальний комітет). Роботі Комітету допомагає ряд робочих груп у складі чиновників з національних урядів.

Кожна країна-член ЄС головує в Раді за принципом ротації (кожного півроку) у послідовності, затвердженій одногосно всіма країнами-членами. Голова Ради виконує, насамперед, організаційні та представницькі функції. Головуванню допомагає Генеральний Секретаріат, очолюваний Генеральним Секретарем, який з набранням чинності Амстердамського Договору також виконує функції Верховного представника у справах Спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Він також залучається до політичного діалогу від імені Ради з країнами, які не є членами ЄС. Генеральному Секретарю допомагає Заступник, відповідальний за управління Секретаріатом.

Рада приймає рішення шляхом голосування звичайною більшістю (рішення з технічних питань), кваліфікованою більшістю і одногосно. Найпоширенішою процедурою голосування є кваліфікована більшість, коли для прийняття пропозиції потрібно набрати визначений мінімум голосів. До 1 травня 2004 р. для досягнення кваліфікованої більшості треба набрати мінімум 62 голоси з 87 (тобто 71,3 %). Чим більше населення країни-члена, тим більше голосів вона має. Але їх кількість не є прямо пропорційною: вона коригується на користь країн з найменшою кількістю населення.

Європейська Комісія є політично незалежним інститутом, який представляє і відстоює інтереси Європейського Союзу в цілому. Це єдиний наднаціональний інститут Співтовариства. Комісія є рушійною силою інституційної системи, оскільки:

- пропонує законодавчі акти Європарламенту і Раді;
- управляє і здійснює напрямки політики і бюджет ЄС;
- втілює у життя законодавство ЄС (разом із Судом ЄС);
- представляє ЄС на міжнародній арені.

Комісія – це команда з 25 осіб, які призначаються державами-

членами і Європейським Парламентом. Члени Комісії займають політичні посади у своїх країнах, але як «комісари» вони зобов'язані діяти в інтересах ЄС і не отримувати вказівок від національних урядів. Новий склад Комісії призначається на 5 років у шестимісячний термін після виборів нового Парламенту. Спочатку уряди держав-членів призначають Голову Комісії, який після обговорення з національними урядами вибирає решту 24 «комісарів». Нарешті, новообраний Європарламент опитує кандидатів і виносить рішення стосовно усього складу Комісії.

Комісія політично відповідальна перед Європарламентом, який має повноваження її розпуску. «Комісари» відвідують усі сесії Парламенту, де повинні роз'яснювати і обґрунтовувати свою політику. Комісія також регулярно відповідає на письмові та усні питання євродепутатів. Комісія постійно знаходиться в Брюсселі, але має офіси в Люксембургу, представництва в усіх країнах-членах ЄС і делегації в багатьох столицях світу.

Організація роботи Комісії. Голова Комісії вирішує, хто з комісарів відповідатиме за той чи інший напрямок політики. Комісари зустрічаються один раз на тиждень. Кожен пункт порядку денного презентується комісаром, який відповідає за цей напрямок політики, і Комісія приймає колективне рішення. Повсякденна робота Комісії здійснюється адміністративним персоналом – чиновниками, експертами, перекладачами, секретарями, – який налічує близько 24 тис. службовців. Персонал організований у 36 Генеральних директоратів (ГД) і служб. Кожен ГД, який опікується певним напрямком політики, очолюється Генеральним директором, відповідальним перед одним з комісарів. Законодавчу пропозицію ГД має прийняти Комісія. Потім цей документ надсилається на розгляд Ради та Європарламенту.

Суд Європейських Співтовариств, заснований в 1952 р., забезпечує однакове тлумачення та застосування законодавства ЄС в кожній країні-члені. Суд має повноваження вирішувати правові суперечки між країнами-членами, інститутами ЄС, підприємцями та особами. До складу Суду входить по одному судді від кожної держави-члена ЄС, які є колишніми членами вищих національних судів або висококомпетентними юристами. Вони призначаються за згодою урядів країн-членів терміном на 6 років з правом перепризначення на один або два трирічні строки.

Європейський Суд Аудиторів, заснований у 1977 р., повинен перевіряти, щоб кошти ЄС надходили своєчасно і витрачалися відповідно до бюджетного законодавства та правил саме на ті цілі, на які вони виділялися. До складу Суду Аудиторів входять по одному члену від кожної країни ЄС. Усі вони працювали в аудиторських установах своїх країн або мають спеціальну підготовку. Члени Суду Аудиторів, які призначаються Радою ЄС на шестирічний термін, обирають зі свого складу Президента на трирічний термін. У своїй роботі Європейський Суд Аудиторів тісно співпрацює з національними аудиторськими установами.

Надзвичайно важливим елементом ЄС є *Європейська Рада*. З 1974 р. глави держав та урядів країн-членів принаймні двічі на рік збираються на саміт з метою встановлення пріоритетів, визначення політичного курсу, окреслення перспектив розвитку, розв'язання спірних питань. У самітах бере участь також Президент Європейської Комісії.

Крім вищезазначених інститутів, ЄС має декілька інших органів, які здійснюють спеціальні функції.

Європейський омбудсмен захищає громадян та підприємців ЄС від поганого управління (дискримінація, зловживання владою, брак інформації або відмова її надавати, тяганина, несправедливість, недотримання процедури). Посада Європейського Омбудсмена була створена Договором про Європейський Союз (Маастріхт, 1992 р.). Омбудсмен діє як посередник між громадянами та властями ЄС. Він проводить розслідування за скаргами громадян, підприємців та інститутів ЄС. Омбудсмен обирається Європейським Парламентом на 5 років. Омбудсмен може надавати рекомендації інститутам ЄС і виносити питання на розгляд Європарламенту. Він працює абсолютно незалежно і неупереджено. Під час перебування на посаді Омбудсмен не може займатися іншою професійною діяльністю, оплачуваною чи неоплачуваною.

2. Фінансові та консультативні органи

Європейський Центральний Банк. Єдина європейська валюта знаходиться в готівковому обігу з 1 січня 2002 р. Для управління нею у 1998 р. був заснований Європейський Центральний Банк (ЄЦБ). ЄЦБ відповідальний також за визначення та здійснення економічної та монетарної політики ЄС. Для виконання цієї функції ЄЦБ працює з Європейською системою Центральних банків, яка охоплює всі країни-члени ЄС. На даний момент 12 членів ЄС входять до зони євро (не входять – Велика Британія, Данія та Швеція). Разом із своїми центральними банками та ЄЦБ ці країни утворюють так звану «Євросистему». Одним із основних завдань ЄЦБ є підтримання стабільності цін у зоні євро, збереження купівельної спроможності єдиної європейської валюти. Це означає жорстке утримання річного рівня інфляції у межах 2%, якого ЄЦБ досягає цього за рахунок контролю грошової маси і моніторингу цінових тенденцій.

У своїй роботі ЄЦБ є абсолютно незалежним. Він тісно працює з національними центральними банками, готує і здійснює рішення, які приймаються органами прийняття рішень Євросистеми: Правлінням, Правлячою радою, Генеральною радою.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), заснований у 1958 р., фінансує інвестиційні проекти ЄС, спрямовані на поглиблення європейської інтеграції, збалансованого розвитку та розбудови інноваційної економіки. Місія ЄІБ – інвестувати проекти, які сприяють досягненню цілей ЄС.

ЄІБ не отримує прибутку від внесків громадян або надання банківських послуг. Більшу частину фінансових ресурсів Банк отримує на ринках капіталу, де він позичає гроші завдяки своєму високому кредитному рейтингу.

Європейський Економічний і Соціальний Комітет, заснований в 1957 р. Римським договором, є консультативним органом, який репрезентує організоване громадянське суспільство (робітників, профспілки, фермерів, споживачів та інші групи інтересів). Він представляє їх погляди і захищає їх інтереси під час вироблення напрямків політики Співтовариства.

Комітет є невід'ємною частиною процесу прийняття рішень Співтовариства. Він здійснює три основних функції:

- консультування Ради, Комісії та Європарламенту під час прийняття рішень щодо економічної та соціальної політики;
- заохочення громадянського суспільства до участі в процесі вироблення політики ЄС;
- підтримка ролі громадянського суспільства в країнах, які не є членами ЄС.

Працюючи переважно у власних країнах, члени Комітету (317 осіб) утворюють три групи, які репрезентують роботодавців, робітників (делегуються національними профспілками) і різні економічні та соціальні інтереси (недержавні організації, малий бізнес, неприбуткові асоціації, академічні організації тощо).

Члени Комітету призначаються на 4 роки урядами країн-членів, але мають повну політичну незалежність. Комітет збирається на Пленарну асамблею, порядок денний якої готують 6 підкомітетів (секцій). На Асамблеї обирають Президента і двох віце-президентів на дворічний термін.

Комітет регіонів, заснований в 1994 р. за Маастрихтським договором, є консультативним органом, до якого належать представники регіональних та місцевих властей країн-членів ЄС. Він забезпечує участь регіонів і територіальних громад у процесі вироблення політики Співтовариства, що свідчить про повагу європейців до місцевої ідентичності і прерогатив. До складу Комітету входять 317 членів. Кількість представників від кожної країни-члена приблизно відображає чисельність її населення.

Роль Комітету регіонів полягає в привнесенні поглядів регіональних і місцевих властей у законотворчий процес ЄС. Комісія і Рада ЄС обов'язково повинні консультуватися з Комітетом регіонів з питань, які безпосередньо стосуються місцевих і регіональних урядів: регіональна політика, екологія, освіта, транспорт. Щороку Комітет регіонів проводить 5 пленарних сесій, під час яких визначається його загальна політика. Члени Комітету працюють в шести спеціальних комісіях, які готують пленарні сесії.

3. Економічна та валютна інтеграція

Економічна інтеграція країн членів ЄС охоплює п'ять основних етапів:

- 1) зона вільної торгівлі (відсутність мита на торгівлю всередині ЄС);
- 2) митний союз (+ спільний митний тариф);
- 3) спільний ринок (+ вільний рух капіталу, послуг, робочої сили);
- 4) економічний Союз (+ гармонізація економічної політики);
- 5) повна інтеграція – Економічний та Валютний Союз (+ спільна валюта, єдина грошова політика).

Внутрішній ринок. Єдиний внутрішній ринок – це простір без внутрішніх кордонів, у межах якого буде забезпечено вільний рух товарів, осіб, послуг та капіталу. Реалізацію стратегії спільного ринку зробили можливими відмова від повного наближення законодавства і прийняття принципу взаємного визнання. Згідно з цим підходом, Рада ЄС визначає лише основні вимоги щодо безпеки, охорони здоров'я, довкілля та споживачів, натомість узгодженням деталей їх практичного застосування займаються інші європейські інституції. Національне законодавство такого ж характеру не підлягає контролю Співтовариства і є предметом взаємної довіри.

Валютний союз. З 1 січня 1999 р. членами Економічного і Валютного Союзу (ЕВС) стали 11 країн: Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Іспанія, Голландія, Ірландія, Люксембург, Німеччина, Португалія та Італія. 1 січня 2001 р. до ЕВС приєдналася Греція. Данія, Велика Британія і Швеція поки що залишаються поза зоною євро, але можуть бути прийнятими до ЕВС за умови наявності бажання і готовності.

31 грудня 1998 р. було визначено курси валют держав ЕВС щодо євро, а 1 січня 1999 р. Євро стало легальним платіжним засобом на території держав-членів ЕВС. У період з 1 січня 1999 р. до 1 січня 2002 р. в обігу перебували національні валюти. Євро використовували виключно в безготівкових операціях. 1 січня 2002 р. в обіг були запроваджені банкноти та монети євро. 1 березня 2002 р. з обігу були вилучені всі національні валюти і євро стало єдиним легальним засобом оплати у валютному союзі.

Разом із запровадженням спільної валюти було створено Європейську Систему Центральних Банків (ЄСЦБ), що складається з Європейського Центрального Банку (ЄЦБ) та національних центральних банків, що діють на підставі постанов та інструкцій ЄЦБ.

Бюджет ЄС. Фінансування Співтовариства здійснюється на основі власних коштів, тобто відповідних доходів, які автоматично і без додаткових рішень країн-членів передаються для фінансування його витрат. Існує чотири групи власних коштів:

- аграрні мита, які встановлюються для захисту ринку сільськогосподарської продукції;
- митні тарифи;
- кошти, які формуються з ПДВ;

· доходи, які виникають на основі ВВП.

Аграрні мита та митні тарифи називають «традиційними власними коштами», оскільки вони надходили до бюджету Співтовариства ще до першого рішення про власні кошти.

Найбільшими статтями бюджету ЄС є витрати на: аграрну політику, структурні перетворення, внутрішньополітичні завдання, зовнішню політику, управління. За виконання бюджету, перш за все, відповідає Європейська Комісія. Виконання бюджету підлягає всебічному внутрішньому (фінансовий контролер) і зовнішньому контролю (Рада ЄС, Європарламент, Європейський суд аудиторів).

ТЕМА 10. ПРАВО ЄС

1. Характер права ЄС.
2. Джерела права ЄС.

1. Характер права ЄС

Цілями ЄС є: стабільне економічне зростання, захист прав громадян, шляхом запровадження громадянства Співтовариства; тісне співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ, а також спільна зовнішня політика та політика безпеки. Згідно з Маастрихтським Договором, ЄС базується на трьох стовпах:

Перший – спільна політика Європейських Співтовариств (ЄОВС, ЄЕС, Євратом).

Другий – спільна зовнішня політика та політика безпеки.

Третій – співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ.

Право ЄС є правовою системою особливого роду, яка поєднує ознаки як міжнародного, так і національного права. Це система, яка відображає специфічні відносини між національним правом і правом, що розвинулося відповідно до особливих основоположних договорів ЄС.

Що робить правову систему ЄС особливою:

– право ЄС затверджує його конституційний устрій, надає життя його фундаментальним принципам і гарантує їх дотримання.

– право ЄС визначає порядок діяльності і прийняття рішень органів ЄС, регламентує взаємовідносини між ними. В свою чергу, органи ЄС наділяються повноваженнями створювати правові механізми (шляхом прийняття постанов, директив, рішень, а також рекомендацій та висновків), які зобов'язують держави-члени та їх громадян дотримуватися встановлених правил та виконувати обов'язки.

– правопорядок ЄС забезпечує існування самостійної системи правового захисту, метою якого є гарантування реалізації права ЄС.

– право ЄС також визначає основи взаємин між Співтовариством і його державами-членами, які мають уживати всі необхідні заходи для того, щоб забезпечити виконання зобов'язань, які випливають з договорів

ЄС або з відповідних рішень інституцій Союзу. Держави-члени також несуть відповідальність за порушення права ЄС і перед своїми громадянами, а відтак зобов'язані відшкодувати збитки, спричинені такими діями.

– договори про утворення Європейських Співтовариств є більш ніж просто міжнародні договори між суверенними державами. Вони передають суверенні права, які стосуються законодавчого процесу, адміністративних та юридичних повноважень, від держав-членів до інститутів Співтовариства.

– держави-члени ЄС прийняли законодавство ЄС як національне законодавство, як норми прямої дії. Отже, законодавство ЄС може вплинути на громадян держав-членів безпосередньо, без втручання законодавчих органів держав-членів. Це стосується лише норм прямої дії.

– громадянин ЄС є основним фокусом права ЄС, яке напряму впливає на його повсякденне життя. Людину, яка є водночас і громадянином ЄС і громадянином певної держави-члена, право ЄС наділяє правами та обов'язками, і таким чином створюється ієрархія правових норм – феномен, подібний до федерального правового устрою.

В основу права ЄС було покладене прагнення до збереження миру та створення кращих умов життя в Європі шляхом розвитку тісніших економічних зв'язків.

Таким чином, можна розглядати ЄС як міжнародну організацію, яка створена на основі закону і яка сама створює закон. Ось чому право Європейського Союзу як автономна система посідає окреме місце між міжнародним правом і національним законодавством держав-членів ЄС.

Визначення права ЄС. Право ЄС – норми, які, незалежно від джерела їх походження, спрямовані на регулювання діяльності й політики ЄС. У вузькому значенні норми права ЄС можуть існувати у формах:

- міжурядових договорів та конвенцій;
- законодавства ЄС;
- загальних принципів права, які призначені для роз'яснення і доповнення договорів та законодавства;
- рішень судових органів ЄС та держав-членів, що використовуються для застосування законодавства;

У широкому значенні норми права ЄС можуть існувати у формах:

- акти, які не мають обов'язкової сили (рекомендації, позиції);
- внутрішні норми інституцій;
- дискусії в Європарламенті щодо законодавства ЄС;
- різноманітні повідомлення офіційного характеру інститутів ЄС у спілкуванні з третіми сторонами;
- принципи міжнародного права, що застосовуються у діяльності ЄС.

Acquis communautaire. Поняття «*acquis communautaire*» було вперше офіційно закріплене в тексті Маастрихтського договору, в якому *acquis*

communautaire проголошується як одна з цілей і основ функціонування ЄС і як опора всієї інституційної системи ЄС. Однак, у жодному з актів ЄС зміст і обсяг поняття «*acquis communautaire*» у праві ЄС не розкриті. Під *acquis communautaire* (у перекладі – «надбання» або «доробок Співтовариств») розуміють сукупність актів законодавства, політичних документів та практики їх застосування, що у кожний даний момент існують у Європейському Союзі. *Acquis* знаходиться в основі процесу європейської інтеграції, оскільки зобов'язує країни-члени імплементувати всі попередні та наступні єдині заходи та акти. Впровадження *acquis* у національні правові системи є необхідною умовою завершення процесу приєднання країни до ЄС.

Acquis communautaire є досить динамічним утворенням, що знаходиться в процесі постійного розвитку в напрямі розширення та поглиблення регулятивних конструкцій. Обсяг *acquis* оцінюють приблизно в 97 тисяч сторінок Офіційного вісника Європейських Співтовариств (*Official Journal*) або близько 20 тисяч актів.

ЄС є юридичною особою. У кожній з держав-членів Співтовариство користується найширшою правоздатністю, якою користуються юридичні особи згідно з національним законодавством; воно може, зокрема, придбавати чи відчужувати рухоме або нерухоме майно, виступати стороною в судових слуханнях. Для цього Співтовариство представляє Комісія. Таким чином, правосуб'єктність має Співтовариство, а не його окремі інститути.

2. Джерела права ЄС

До первинного законодавства ЄС відносять всі розроблені внаслідок міжурядових дій і ратифіковані національними законодавчими органами документи, якими керується Союз.

1) Первинне законодавство:

три установчі договори про створення Співтовариств разом із додатками і протоколами до них та з наступними змінами і доповненнями, а саме:

- договір про заснування ЄОВС 1951 р;
- договір про заснування СЕС 1957 р. (Римський договір);
- договір про заснування Євратому 1957 р.;
- а також *договори (важливі документи)*, що доповнюють їх:
- договір про злиття 1965 р.;
- акти та договори про приєднання 1972, 1979, 1985, 1994, 2004;
- Бюджетний договір 1975 р.;
- Єдиний європейський акт 1986 року;
- договір про Європейський Союз 1992 року (або Маастрихтський договір);
- Амстердамський договір 1999 року (або консолідований договір, що об'єднав Римський і Маастрихтський договори та вніс до них зміни).

- Ніщський договір 2001 р.
- Договір про запровадження Конституції для Європи 2004 р.

Ці установчі договори містять у собі:

- основні фундаментальні положення щодо цілей ЄС;
- організаційної структури ЄС;
- *modus operandi* (порядок дій) ЄС;
- основні принципи економічного права ЄС.

Таким чином, вони встановлюють конституційну структуру життя ЄС, тобто становлять той кістяк, який доповнюється законодавчими й адміністративними актами, що приймаються в інтересах Співтовариства його органами. Договори як правові механізми, створені безпосередньо країнами-учасниками ЄС, відомі як “первинне законодавство”.

різноманітні протоколи і додатки до Договорів (Соціальний протокол, Протокол про економічне та соціальне зближення до ДЕС)

конвенції, зовнішні договори та інші документи, укладені між державами-членами, деякі важливі акти законодавства Співтовариства, в яких відображені проблеми не відбиті в основоположних договорах.

Дія первинного законодавства, як правило, не обмежується у часі (виняток – Договір про ЄСВС 1951 р., укладений на 50 р.)

Право, створене органами ЄС на виконання повноважень, наданих установчими договорами, називають **вторинним законодавством**. Його вважають другим найбільшим за обсягом джерелом права ЄС. До цієї категорії входить велика кількість законодавчих актів, різних за типом, порядком дії та прийняття. При заснуванні співтовариства головним завданням у сфері законотворення було визначення того, які форми матимуть законодавчі акти ЄС, яку сферу дії вони охоплюватимуть та який ефект справлятимуть.

Органи ЄС були покликані встановити однакові економічні, соціальні та екологічні умови життя в різних державах-членах ЄС і зробити це в найбільш ефективний спосіб, аби впровадження їх рішень не залежало від доброї волі країн-членів. Передбачалося, що для всіх жителів країн-учасниць ЄС повинні бути створені найкращі з можливих умови життя, але за цього право ЄС не повинно втручатися в національну систему права більше, ніж це необхідно.

Отже, законодавча система Співтовариства базується на такому принципі: якщо в усіх державах-членах ЄС мають бути вжиті однакові навіть у деталях заходи, то національні правові механізми повинні бути замінені законодавством ЄС; проте якщо це не є необхідним, то в рамках національної правової системи держав-членів мають бути створені належні правові механізми.

Засновуючись на цьому принципі, Співтовариством було розроблено велику кількість правових механізмів для того, щоб забезпечити їх спільне з національними правовими системами функціонування при виконанні різноманітних завдань.

Інститути ЄС, як правило, проводять законодавчу роботу через **постанови та директиви**. Договір уповноважує Раду та Комісію чи (рідше) тільки Комісію, яка в такому разі діє за мандатом Ради, створювати таке законодавство в більшості напрямків політики співтовариства. Якщо враховувати спрямування (тобто те, для кого вони призначені) та силу дії правових інструментів ЄС, то їх можна класифікувати таким чином:

Постанови (regulations), або закони ЄС, є такими правовими інструментами, які дають органам ЄС змогу безпосередньо впливати на національне законодавство держав-членів. Існують дві дуже незвичні для міжнародного права особливості постанов: по-перше, вони діють для всіх країн-учасниць однаково, незважаючи на кордони; по-друге, вони застосовуються напряму, тобто не потребують імплементації в національне законодавство і вважаються його безпосередньою складовою з моменту набуття чинності. Вони визначають мету і засоби її досягнення. Всі пункти правил постанов є обов’язковими для виконання, а відтак будь-яке неповне або вибіркоче застосування їх виключається. Постанови мають визначальне значення в системі законодавства ЄС. Відповідно до принципу розділення повноважень існують постанови Ради ЄС, постанови Європейської комісії, а також спільні постанови Ради ЄС, Європейської комісії та Європейського парламенту, ідентичні за характером та дієвістю. Більша частина постанов ЄС стосуються спільної аграрної політики, але також значною мірою і законодавства про конкуренцію.

Директиви (або засоби гармонізації) – є обов’язковими для кожної держави-члена, якій вони направляється, щодо результатів, які мають бути досягнуті, залишаючи при цьому право вибору форм і методів національним владним органам. На практиці директиви відрізняються високою точністю, і тому держави-члени мають дуже обмежений простір для маневрування:

- зміст директиви має бути точно відображений у відповідних національних нормах;
- мають бути дотримані строки імплементації, які визначені в директиві;
- органи влади повинні вибрати найбільш адекватні методи і форму імплементації директиви.

Директиви також мають велике значення у системі законодавства ЄС. Проте на відміну від постанов їх основною метою є не уніфікація законодавства держав-членів, а його гармонізація. Директива є основним інструментом побудови спільного ринку. Європейське аграрне право, право товариств, соціальне право будуються за допомогою директив і гнучко поєднують волю Союзу з національними формами застосування.

Рішення (Комісії чи Ради) – є обов’язковим у всіх своїх частинах для тих, кому воно адресоване. Рішення є індивідуальними нормами, адресатами яких можуть бути як держави-члени, так і приватні особи. Рішення мають пряму дію. Рішення є адміністративними інструментами застосування права Союзу.

Рекомендації та висновки – не мають обов’язкової сили. Відтак вони слугують не джерелом права, а скоріше корисним інструментом орієнтації поведінки і законодавства держав. Ці документи адресуються державам та учасникам економічної діяльності. Думки й рекомендації відображають лише погляд, часто спрямований на перспективу. Прикладом може бути рекомендація Комісії від 22 травня 1990 року стосовно необхідності прийняття європейського переліку професійних захворювань.

3) Прецеденти (судові рішення) Суду ЄС

4) Міжнародне право (договори, конвенції; звичаєве право; загальні принципи міжнародного права; судові рішення та наукові праці провідних юристів):

· міжнародні угоди, стороною яких є ЄС (з державами, групами держав, іншими міжнародними організаціями). Укладає угоду Рада за формальною пропозицією Комісії. Можна виділити 2 основних види міжнародних договорів між ЄС і країнами, які не входять до його складу:

Угоди про асоціацію закріплюють особливий вид відносин між ЄС і іншими країнами, які не обмежуються лише торгівлею і включають також тісне економічне співробітництво та фінансову допомогу. Існує два різних види угод про асоціацію:

1) угоди, які запроваджують особливі зв’язки між окремими державами-членами ЄС і країнами, які не входять до його складу. Основною причиною укладення угод про асоціацію першого типу можна назвати існування тісних економічних, історичних і політичних зв’язків між країнами-учасниками ЄС та іншими державами, як, наприклад, зв’язки між Бельгією, Францією, Нідерландами, Італією і їх колишніми колоніями.

2) угоди, метою яких є підготовка до вступу до ЄС або створення митного союзу. Асоціація може слугувати попередньою стадією процесу приєднання, протягом якої країна, що виявила бажання вступити в ЄС, може працювати над перетворенням власної економіки відповідно до стандартів співтовариства. Цей шлях виявився дуже корисним для Греції, яка була асоційованим членом ЄС починаючи з 1962 року. Інша угода про асоціацію була укладена в 1964 році з Турецькою Республікою, однак цей досвід виявився для неї далеко не таким успішним. «Європейські угоди», укладені з Польщею, Угорщиною, Чеською Республікою, Словаччиною, Болгарією та Румунією, мали на меті здобуття цими країнами членства в ЄС у майбутньому. Завданням таких угод є допомога державам-кандидатам у створенні необхідних передумов для здобуття членства в Союзі.

Угоди про партнерство та співробітництво не ставлять такої далекоюсяжної мети, як угоди про асоціацію; вони зорієнтовані головним чином на інтенсифікацію економічного співробітництва. Яскравим прикладом таких угод є договори, укладені з державами колишнього СРСР, у тому числі з Україною. Такі Угоди було укладено також із Алжиром, Марокко, Тунісом, Єгиптом, Йорданією, Ліваном і Сирією, а також з Ізраїлем.

· міжнародні угоди, які укладаються державами-членами. Держави-члени повинні дотримуватись права ЄС.

5) Загальні принципи права.

Як і будь-яка інша правова система, законодавство ЄС не може складатися лише з письмових норм права, тож наявні в ньому прогалини, безперечно, можуть заповнятися неписаними нормами, що ними називають загальні принципи права Співтовариства. Це норми, які відображають фундаментальні концепції права і справедливості, притаманні кожній системі права. Письмове законодавство ЄС у більшості випадків стосується лише економічних та соціальних питань і дозволяє регулювати лише обмежену за обсягом сферу відносин. Тому загальні принципи права є одним з найбільш важливих джерел права ЄС, оскільки саме вони дозволяють заповнити прогалини в законодавстві та вирішити питання щодо тлумачення існуючого законодавства в найсправедливіший спосіб. Судом ЄС були сформульовані та визнані джерелом права Союзу такі принципи:

– відповідальність ЄС за шкоду, спричинену діями або рішеннями його органів або посадових осіб;

– рівність – забороняє нерівне ставлення до ситуацій, які можуть бути порівняне, або навпаки.

– солідарність – оскільки держави-члени користуються перевагами членства, вони також повинні дотримуватися його правил.

– пропорційність: дії та рішення ЄС повинні бути своєчасними й необхідними, спрямованими на досягнення мети Союзу, а спричинені цими діями або рішеннями негативні наслідки не можуть виходити за межі рівня, необхідного для досягнення поставленої мети;

– захист законних сподівань: оскільки громадяни й організації на території Союзу планують свою діяльність на основі законодавства ЄС, то суттєві зміни в ньому не повинні мати зворотної сили за винятком тих випадків, коли існує нагальна необхідність вдатися до таких дій;

– правова визначеність – зобов’язання державних владних органів забезпечити легкість з’ясування права тими, до кого воно застосовується, і набуття останніми можливості у разі необхідності скористатися правом, так само, як і способом за допомогою якого воно буде підлягати застосуванню і тлумаченню. Це – забезпечення надання інститутами ЄС можливості з’ясувати їх точну позицію.

– «ne bis in idem» (правило, що забороняє подвійне покарання за одне порушення): при прийнятті органами ЄС будь-якого рішення про застосування санкцій слід урахувувати всі прийняті раніше з цього питання рішення національних органів про накладення санкцій;

– загальні права та свободи людини – вперше Європейська конвенція прав людини була визнана в Єдиному Європейському Акті. Потім у Маастрихтському договорі.

Процесуальні права – втілення права ЄС передбачає запровадження

судових слухань, які мають бути справедливими, якщо навіть в законодавстві ЄС про це нічого не говориться.

ТЕМА 11. ПРОЦЕС ВИРОБЛЕННЯ ПОЛІТИКИ В ЄС

1. Політичний процес в ЄС
2. Процес прийняття рішень в ЄС
3. Модернізація процесу прийняття рішень

1. Політичний процес в ЄС

Існує декілька моделей вироблення політики ЄС:

Спеціальний метод Співтовариства. На початкових етапах розвитку ЄЕС одним із пріоритетів було визначення спільної аграрної політики, загальні принципи якої можна охарактеризувати так:

- вагома роль Комісії у виробленні, узгодженні та реалізації політики;
- уповноважу валь на роль Ради, яка реалізується через проведення стратегічних переговорів та укладання пакетних угод;
- забезпечення інтересів сільськогосподарських виробників за однією з форм кооптації в європейський процес;
- залучення національних агентств як підпорядкованих оперативних органів управління спільними узгодженими системами;
- дистанціювання від процесу вироблення політики виборних представників національного рівня і обмеження можливостей для втручання Європейського парламенту;

Така модель є однією з форм наддержавної системи вироблення політики, у якій повноваження передано з національного рівня на рівень Європейського Союзу.

Регуляторна модель формувалась у міру розвитку Єдиного європейського ринку. Характерними особливостями цієї моделі є такі:

- виконання Комісією функцій архітектора та захисника регуляторних цілей і правил переважно на основі економічних критеріїв;
- виконання Радою функцій форуму для узгодження мінімальних стандартів і напрямів гармонізації;
- використання системи юстиції та внутрішніх справ як засобу забезпечення однакового застосування правил, їх підтримки національними судами;
- виконання Європейським парламентом однієї з кількох функцій врахування чинників неекономічного характеру в умовах збільшення його впливу та зростання обсягу законодавчих повноважень;
- забезпечення суб'єктам економічної діяльності широкого вибору можливостей щодо консультування та здійснення впливу на форму і зміст “правил гри” на європейському ринку.

Дана модель забезпечує загальну структуру для прийняття численних рішень та правил на мікрорівні, а також для формування

взаємин між урядами держав-членів та суб'єктами економічної діяльності.

Багаторівнева система державного управління. З середини 80-х рр. в ЄС почала активно здійснюватися політика згуртування, тобто вирівнювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів держав-членів. Це відкрило шлях до встановлення прямих контактів між європейськими та регіональними рівнями державного управління. Національні центральні уряди втратили монополію на контакти з інститутами Союзу, що сприяло залученню регіональних органів влади до роботи на європейському рівні. Модель багаторівневого управління охоплює:

- Комісію як орган розробки програм у партнерстві з місцевими та регіональними органами влади з використанням фінансових стимулів для привернення уваги до тих чи інших проблем;
- уряди держав-членів, представлені в Раді, які діють в умовах тиску з боку місцевих та регіональних органів влади;
- Європейський парламент, депутати якого часто є додатковим джерелом тиску на Раду;
- місцеві та регіональні органи влади, що зміцнюють свої політичні позиції завдяки залученню їх до роботи на загальноєвропейській арені;
- процес коригування бюджету ЄС з метою збільшення витрат на підтримку політики згуртування.

Дана модель робить наголос на політиці на місцях та зміщує увагу на потреби громад.

Координація політики та визначення контрольних показників. У перші роки існування Європейська комісія використовувала цей метод для налагодження співробітництва і координації, а також підготовки для встановлення прямих політичних повноважень. Типовими рисами цієї моделі є:

- виконання Комісією функцій з розвитку мереж експертів;
- залучення незалежних експертів для сприяння розвиткові ідей та методів;
- формування в межах Ради груп вищого рівня, які діють не в режимі переговорів, а в режимі мозкового штурму;
- організація діалогу із спеціалізованими комітетами Європейського парламенту як органами обстоювання конкретних методів.

У межах даної моделі основним напрямом роботи в певній сфері не є створення спільної єдиної структури, а обмін досвідом і сприяння поширенню прикладів найкращої практики.

Інтенсивна міжурядова політика. Упродовж історії розвитку ЄС неодноразово траплялися приклади політичної співпраці, результати якої головним чином залежали від взаємодії між відповідними політиками держав-членів. Така співпраця була особливо характерною для сфер, які торкалися делікатних питань державного суверенітету. Для інтенсивного міжурядового співробітництва характерно:

- активне залучення Європейської ради до визначення загальних напрямів політики;
- домінування співробітництва Ради у процесах консолідації;
- обмежена або мінімальна роль Комісії;
- виключення з міждержавного співробітництва Парламенту і Суду ЄС;
- залучення до роботи вузького кола національних політиків вищого рівня;
- створення спеціальних структур для координації співробітництва;
- закритість процесу від національних парламентів та громадськості;
- можливість вироблення (в деяких випадках) спільної політики з делікатних питань.

Дана модель вважається порівняно м'якою і значно менш обмежувальною формою вироблення політики.

Одним із способів розуміння політичного процесу в ЄС є трактування його інституцій як своєрідного комутаційного пристрою, в якому відбуваються процеси перемикання, взаємодії та фільтрування між національними інститутами та процесами і міжнародним середовищем.

2. Процес прийняття рішень в ЄС.

Політики та посадові особи з Комісії, Європейської ради, Ради та Європейського парламенту постійно взаємодіють один з одним з різного роду питань на численних форумах. Члени та службовці консультативних органів ЄС, депутати національних парламентів, лобісти та дипломати з держав, які не є членами Союзу, також беруть активну участь у цих форумах. Щотижневі засідання Комісії, щомісячні засідання Ради та пленарні сесії Європейського парламенту є лише верхівкою айсбергу – найбільш публічною частиною системи прийняття рішень в ЄС.

За лаштунками видимої системи прийняття рішень відбувається безліч інституційних взаємодій під час сотень офіційних і неофіційних зустрічей управлінців та посадових осіб з Комісії, Ради та Європейського парламенту. На процеси вироблення політики та прийняття рішень в ЄС постійно впливають національні, ідеологічні, політичні та інституційні чинники. Зважаючи на таку природу цих процесів, міжінституційні контакти є особливо важливими. Саме завдяки таким контактам та інституційним ролям, що склалися, посадовці ЄС мають можливість приймати рішення та виробляти політику Союзу у спектрі від формування щорічного бюджету до розширення.

В процесі прийняття рішень в ЄС беруть участь різні інститути, зокрема: Європейська комісія, Європейський парламент, Рада ЄС.

Європейська комісія пропонує нові законопроекти, а Рада і Європейський парламент приймають закони. Інші інститути та органи ЄС також можуть брати участь у виробленні політики Союзу. Правила і процедури вироблення політики в ЄС викладені у відповідних положеннях установчих та інших договорів. Існують три головні законодавчі процедури:

Консультація. Під час процедури консультації Рада консультується з Європейським парламентом, а також з Економічним і соціальним комітетом і Комітетом регіонів. Парламент може: 1) схвалити законодавчу пропозицію Європейської комісії; 2) відхилити законодавчу пропозицію; 3) пропонувати внесення поправок до законодавчої пропозиції.

Якщо Європейський парламент пропонує поправки Європейська комісія розглядає всі зміни, які він радить зробити. Якщо парламент схвалює деякі з цих пропозицій, то він надсилає Раді змінений законопроект. Рада вивчає поправки і або приймає їх, або удосконалює їх далі. В цій процедурі, як і в усіх інших, якщо Рада вносить зміни до пропозиції Комісії, вона зобов'язана робити це однострійно.

Співпраця. Процедура співпраці означає, що Рада має отримати схвалення Європейського парламенту до того як будуть прийняті певні важливі рішення. Ця процедура схожа на процедуру консультації, за винятком того, що Парламент не може вносити поправки в законопроект: він зобов'язаний або прийняти його, або відхилити. Схвалення законопроекту вимагає голосування за принципом абсолютної більшості.

Спільне рішення. Дана процедура використовується відносно не часто. Під час застосування процедури спільного рішення Європейський парламент не просто висловлює свою думку: від поділяє законодавчі повноваження нарівно з Радою. Якщо Рада і Європейський парламент не можуть дійти згоди щодо законопроекту, він виноситься на розгляд Погоджувального комітету, який формується з рівної кількості представників Ради і Парламенту. Після того як Комітет досягає згоди, текст законопроекту знову надсилається до Європейського парламенту та Ради для остаточного ухвалення.

3. Модернізація системи прийняття рішень.

Система прийняття рішень в ЄС розвивається вже понад 50 років, але вона була розроблена для Співтовариства, до складу якого входили лише 6 держав-членів. Зараз ЄС налічує 25 держав-членів і їх кількість буде зростати й надалі, тому система прийняття рішень потребує спрощення та удосконалення. Для того щоб запобігти паралічу, більшість рішень в ЄС прийматимуться кваліфікованою більшістю, а не однострійно.

З розширенням ЄС перед його інститутами постає питання прийняття демократичних та ефективних рішень для понад 500 млн. громадян. Проект Конституції ЄС розроблений з метою зробити Союз більш відкритим і демократичним. За Конституцією, міністри ЄС, наприклад, зобов'язані публічно обговорювати законопроекти, а громадяни отримали право подавати до Комісії петиції з пропозиціями нових законів. Крім того, Конституція наділяє національні парламенти більшими повноваженнями з моніторингу пропозицій Комісії. Розробники Конституції підтримали існуючу рівновагу між національними та загально-європейськими інтересами, а також між інтересами маленьких і великих держав.

ТЕМА 12. УКРАЇНА І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

1. Україна на шляху європейської інтеграції.
2. Критерії вступу до ЄС.
3. Базові документи співробітництва з ЄС.

1. Україна на шляху європейської інтеграції

У 90-ті рр. сформувалася зовнішньополітична орієнтація України в напрямку інтеграції до ЄС. Для України європейська інтеграція – це:

- модернізація економіки та залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника;
- можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС;
- модернізація правового поля української держави;
- демократизація політичної та інституціональної систем;
- наближення соціальних умов України до європейських стандартів;
- активізація культурного і людського взаємообміну;
- інтеграція України в систему глобальних відносин;
- зміцнення національної безпеки України.

Головна альтернатива європейській інтеграції – перетворення України на економічно нерозвинену і політично ізольовану країну-аутсайдер.

Віхи формування євроінтеграційного вектора розвитку України:

· 25 грудня 1990 р. прийнята Постанова ВР УРСР «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх відносин». Уряду було доручено «спрямовувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах»;

· 1993 р. – ВР України прийняла постанову «Про основні напрями зовнішньої політики України», де вперше була сформульована позиція України щодо ЄС на законодавчому рівні: «перспективною метою зовнішньої політики є членство України в ЄС»;

· 1993 р. – створення Міжвідомчого комітету в справах Європейського співтовариства як державного органу узгодження і координації політики України щодо Європейських співтовариств;

· жовтень 1993 р. – відкриття в Києві Представництва Європейської Комісії;

· 1994 р. – початок двосторонніх переговорів з деяких напрямків галузевої кооперації і торговельних відносин;

· січень 1994 р. – укладення в Москві Угоди між США, Росією і Україною про виведення ядерної зброї з України, що відкрило шлях до підписання Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) і розширення співробітництва між Києвом і Брюсселем;

· 14 червня 1994 р. в Люксембургу під час підписання УПС між Україною і ЄС Президент України Л. Кравчук проголосив бажання України стати повноправним членом ЄС;

· 28 листопада 1994 р. – ухвалення на базі УПС Спільної позиції ЄС щодо України;

· липень 1995 р. – відкриття в Брюсселі Представництва України при ЄС;

· липень 1996 р. – визнання України країною з перехідною економікою;

· 1 березня 1998 р. – ратифікація і початок імплементації УПС;

· 10 грудня 1999 р. – прийняття на Європейській раді в Гельсінкі Спільної стратегії ЄС щодо України. Стратегія:

– засвідчила, що співробітництво з Україною становить особливий інтерес для країн ЄС;

– визначила пріоритетні напрями політики країн-членів, а також інституцій ЄС;

– уперше задекларувала політичне визнання ЄС європейських прагнень України;

– підтвердила курс на стратегічне партнерство з Україною;

– не містила визнання України як потенційного кандидата на членство в ЄС;

· листопад 1999 р. – проголошення в інавгураційній промові Президента України інтеграції України в ЄС ключовим зовнішньополітичним пріоритетом;

· початок 2000 р. – інтеграція України в ЄС визначена в програмі уряду «Реформи для процвітання» стратегічною метою держави;

· 2002 р. Президент України звернувся до ВР України з посланням «Європейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 рр.».

Кроки в напрямку інституціоналізації відносин між Україною і ЄС:

· утворення Української частини Ради з питань співробітництва між Україною і ЄС, яку очолив прем'єр-міністр України (Указ Президента України від 24.02.98). Передбачено формування в усіх органах державної влади підрозділів співробітництва з ЄС.

· затвердження Стратегії інтеграції України в ЄС (Указ Президента України від 11.06.98). Стратегія визначила державні структури України, відповідальні за забезпечення інтеграційного процесу, а також основні напрями інтеграційного процесу.

· створена Міжвідомча координаційна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Постанова КМ України від 12.11.98);

· прийнята Програма інтеграції України до Європейського Союзу (Указ Президента України від 14.09.00);

· утворення Комітету ВР України з питань Європейської інтеграції (рішення ВР України 14.06.02);

· створена Державна рада з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України (Указ Президента України від 30.08.02);

- прийнятий Закон «Про Концепцію загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (ВР України, 21.11.02. № 228-IV);

- створена Національна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС (Указ Президента України від 21.02.03);

- створена посада Уповноваженого України з питань європейської і євроатлантичної інтеграції (Указ Президента України від 26.02.03).

- схвалена Концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів ЄС (Указ Президента України від 05.03.04).

- створено Національну комісію із зміцнення демократії та утвердження верховенства права (Указ Президента України від 05.07.05).

- ліквідовано Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України (Указ Президента України від 29.11.05).

- внесено зміни до Положення про Міністерство закордонних справ України, відповідно до яких МЗС визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення входження України в європейський простір та створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі (ЄС), Організації Північноатлантичного договору (НАТО) (Указ Президента від 29.11.05).

Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України в ЄС покладається на вищий, центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з органами законодавчої влади, відповідними органами місцевого самоврядування.

Керівництво стратегією інтеграції України в ЄС здійснює Президент України. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію Стратегії інтеграції України в ЄС. МЗС України здійснює заходи щодо забезпечення політичних відносин України з ЄС та координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішньої політики та політики безпеки. Мінекономіки України здійснює міжвідомчу координацію з питань міжгалузевого економічного та соціального співробітництва України з ЄС. МВС України і Мінюст України здійснюють міжвідомчу координацію з питань співробітництва України з ЄС у межах власної компетенції. Інші міністерства та центральні органи виконавчої влади забезпечують реалізацію галузевого співробітництва України з ЄС, імплементацію УПС, здійснюють інші заходи у межах своєї компетенції та визначених Стратегією завдань з метою поглиблення інтеграції України в ЄС.

2. Критерії вступу до ЄС

Невдовзі після падіння Берлінського муру в 1989 р. Європейське Співтовариство встановило більш тісні відносини з державами Центральної та Східної Європи, які щойно скинули комуністичні режими. Впродовж 90-х рр. За допомогою, створеної Європейським Співтовариством в 1989 р. програми PHARE, цим державам була надана фінансова допомога з метою реформування національних економік,

надання технічної експертизи та інвестиційної підтримки. Європейський Союз поступово уклав так звані Європейські угоди з десятьма посткомуністичними державами Центральної та Східної Європи. Угоди забезпечили надійне правове підґрунтя для двосторонніх відносин між цими державами та ЄС.

В ст. 49 Маастрихтського договору (набув чинності в 1993 р.), говориться, що будь-яка європейська держава, яка поважає принципи свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод, а також принцип верховенства права, може подати заявку на вступ в Європейський Союз. Умови прийому та зміни в установчих договорах Союзу, які цей прийом тягне за собою, є предметом угоди між державами-членами та державою-аплікантом.

Подальше уточнення основних умов вступу відбулося на засіданні Європейської Ради в Копенгагені (Данія) в червні 1993 р. Глави держав і урядів Європейського Союзу погодились з тим, що асоційовані посткомуністичні держави Центральної та Східної Європи, які висловили таке прагнення, можуть стати членами ЄС. Вступ відбудеться як тільки асоційована держава буде здатна взяти на себе обов'язки членства, виконавши обов'язкові економічні та політичні умови:

- існування стабільних інститутів, що є гарантами демократії;
- верховенство права, повага до прав людини і меншин та їх захист;
- існування діючої ринкової економіки;
- спроможність впоратись з ринковими силами та тиском конкурентного середовища в межах Європейського Союзу;
- здатність взяти на себе обов'язки, що випливають із членства, у тому числі прихильність цілям політичного, економічного і валютного союзу.

У рішенні, прийнятому Європейською Радою в Копенгагені, зазначалося, що здатність Європейського Союзу прийняти нових членів, зберігаючи при цьому динаміку та рушійні сили європейської інтеграції, також є важливим фактором спільного інтересу як Союзу, так і держав-кандидатів.

У рішенні Мадридського саміту ЄС (грудень 1995 р., Іспанія) підкреслювалося, що критерії членства також вимагають обов'язкового створення державою-кандидатом умов для інтеграції шляхом пристосування національних адміністративних структур до європейських. Хоча транспонування законодавства Європейського Співтовариства в національне є важливим завданням, не менш важливою є й ефективна імплементація законодавства за участю відповідних адміністративних та судових структур. Це є необхідною умовою для взаємних зобов'язань, які випливають з членства в ЄС.

В рішенні Європейської Ради, засідання якої відбулося 12-13 грудня 1997 р. в Люксембурзі, зазначалося, що “відповідність Копенгагенським політичним критеріям є передумовою початку будь яких переговорів про

вступ. Економічні критерії та здатність виконувати зобов'язання, які впливають з членства, повинні оцінюватись далекоглядно та гнучко". Наголошувалось також на тому, що рішення щодо початку переговорів зовсім не означає їх успішного й одночасного завершення. Результати переговорів та подальший вступ різних держав-аплікантів будуть залежати від ступеня відповідності кожної з них Копенгагенським критеріям, а також здатності Європейського Союзу прийняти нових членів.

Згодом Копенгагенські критерії були розподілені у групи – політичні, економічні, інституційні – кожна з яких має свої складові.

До групи **політичних критеріїв** входять такі субкритерії:

- забезпечення свободи парламентських і президентських виборів, а також виборів до місцевих органів влади;
- створення та розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних ЗМІ;
- захист особистих прав і свобод людини;
- прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин, створення відповідних установ;
- здійснення заходів з протидії дискримінації у всіх сферах суспільного життя;
- гарантії незалежності судової влади, покращання функціонування судів;
- створення надійно діючих інститутів у сфері юстиції і внутрішніх справ, гарантії незалежності судової влади, покращення роботи судів;
- посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією;
- вирішення питань правового забезпечення та посилення спроможності боротьби з відмиванням коштів.

З метою оцінки виконання державами-кандидатами умов членства Європейська Комісія у кожному своєму Висновку виходить за межі формального опису політичних інститутів і відносин між ними. Комісія на основі ряду детальних критеріїв, оцінює, чи має демократія реальний характер. При цьому перевіряється, як захищаються конституційні права і свободи, зокрема, свобода слова в процесі діяльності політичних партій, неурядових організацій і засобів масової інформації.

Група **економічних критеріїв** має дві складові – існування діючої ринкової економіки; спроможність впоратись з ринковими силами та тиском конкурентного середовища в межах Європейського Союзу – виконання кожної з яких оцінюється на основі аналізу ряду факторів.

1) існування діючої ринкової економіки:

- встановлення рівноваги між попитом та пропозицією має досягатись в результаті вільної взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі;
- відсутність значних перешкод для входу на ринок (створення нових підприємств) та виходу з нього (банкрутство, ліквідація);
- наявність відповідного законодавства, у тому числі регулювання прав власності; дотримання законів та виконання контрактів;

- досягнення макроекономічної стабільності, у тому числі відповідної стабільності цін, усталеності державних фінансів та платіжного балансу;
- наявність широкого консенсусу щодо основ економічної політики;
- достатня розвиненість фінансового сектора для спрямування накопичених коштів та заощаджень на інвестування виробництва.

Оскільки вищезазначені фактори є основою будь-якої ринкової економіки, то виконання цієї складової економічних критеріїв повинно бути здійснено ще до початку переговорів про вступ.

2) спроможність впоратись з ринковими силами та тиском конкурентного середовища в межах Європейського Союзу:

- наявність діючої ринкової економіки з рівнем макроекономічної стабільності достатнім для того, щоб суб'єкти економічної діяльності приймали рішення в умовах стабільного і передбачуваного клімату;
- достатня кількість, й за належну ціну, людських і матеріальних ресурсів, у тому числі інфраструктура (енергопостачання, телекомунікації, транспорт тощо), освіта і дослідження, а також перспективи діяльності в цій сфері;
- ступінь впливу політики уряду і законодавства на конкурентоспроможність за допомогою торгівельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги, підтримки малих та середніх підприємств тощо;
- прогрес досягнутий у реструктуризації підприємництва;
- рівень і темпи торговельної інтеграції держави-кандидата з ЄС досягнутий напередодні розширення (обсяг і структура торгівлі з державами-членами);

– достатня частка малих фірм в структурі економіки, почасти завдяки тому, що малі фірми, як правило, отримують більшу вигоду від спрощеного входження в ринок й почасти через те, що домінування великих фірм може означати більшу інертність у пристосуванні до умов ринку.

В 1995 р. на засіданні Європейської Ради в Каннах (Франція) було прийнято рішення, що найефективнішим способом виконання **інституційних критеріїв** є адаптація національного законодавства до *acquis communautaire*. Виконання інституційних критеріїв є ключовим аспектом підготовки держави-кандидата до вступу в ЄС, оскільки вимагає не лише включення *acquis communautaire* до національного законодавства, а й забезпечення його дійової імплементації за допомогою відповідних адміністративних та судових структур. Під час проведення переговорів про вступ застосовуються критерії, які відповідають тридцяти одному розділу *acquis communautaire*.

Спільний доробок знаходиться в основі процесу європейської інтеграції, оскільки зобов'язує держави-члени імплементувати всі попередні та наступні спільні заходи та акти. Впровадження *acquis* у національні правові системи є необхідною умовою завершення процесу вступу держави-кандидата в ЄС.

Крім того, існують п'ять так званих **критеріїв конвергенції (зближення)**, виконання яких дає країнам право вступу до економічного та валютного союзу. Вони стосуються цінової стабільності, дефіциту бюджету, державного боргу, стабільності національної валюти та відсоткових ставок.

- відношення державного дефіциту до ВВП не має перевищувати 3%;
- відношення державного боргу до ВВП не має перевищувати 60%;
- достатній рівень стабільності цін і сталість середніх темпів інфляції (цей рівень не повинен перевищувати три кращих показники країн-членів більше, ніж на 1,5%);

- довгострокова номінальна відсоткова ставка не повинна перевищувати три кращих показники стабільності цін країн-членів більше, ніж на 2%;

- протягом щонайменше двох років і без значного напруження з боку відповідної країни нормальне відхилення величини обмінного курсу національної валюти не повинне виходити за граничні значення, передбачені механізмом обмінного курсу країн-членів ЄС.

Слід зазначити, що до нових країн-кандидатів вимоги виконання критеріїв вступу значно жорсткіші, ніж це було в межах попередніх етапів розширення. Крім того, перелік основних критеріїв може доповнюватися ЄС у ході переговорів з країнами-кандидатами.

Серед **факторів стримування руху** України до ЄС визначальну роль відіграють:

- низький рівень ВВП і доходів на душу населення;
- слабка координація реформ із завданням європейської інтеграції;
- високий рівень корупції й економічної злочинності;
- вузькість структури експортних пропозицій щодо єдиного внутрішнього ринку ЄС;
- слабкість адміністративно-інституціонального забезпечення курсу євроінтеграції;
- слабкість інформаційно-пропагандистської кампанії на користь інтеграції України в ЄС.

Зовнішні фактори стримування інтеграційних прагнень України:

- невизначеність держав-членів щодо географічних кордонів майбутнього ЄС і часових рамок приєднання до нього нових країн;
- відсутність проукраїнського лобі в політичних і ділових колах ЄС;
- пріоритетність російського фактора у зовнішньополітичних і економічних орієнтаціях західноєвропейських країн.

Пріоритетні напрямки діяльності органів державної влади в Україні з метою реалізації євроінтеграційної стратегії:

- глибокі структурні перетворення та стабільне зростання економіки;
- ринкова трансформація національної економіки на основі європейських стандартів;
- підвищення конкурентоздатності національного товаровиробника;

- демократизація, розбудова громадянського суспільства;
- приведення національної нормативно-правової бази до стандартів Європейського Союзу;

- вдосконалення організаційно-управлінського компоненту євроінтеграційної стратегії;

- проведення широкомасштабної інформаційно-просвітницької програми;

- зміцнення двосторонніх контактів із країнами-членами ЄС;

- участь у спільних з ЄС економічних проектах;

- активізація участі України в європейських регіональних ініціативах;

- участь у будівництві архітектури європейської безпеки (ОБСЄ, Партнерство заради миру);

- поглиблення прикордонного й митного співробітництва, координація боротьби з організованою злочинністю, незаконною міграцією, наркобізнесом, відмиванням капіталу.

Додатковим фактором привабливості України для партнерів з ЄС буде її участь в інших регіональних секторах світового ринку.

3. Базові документи співробітництва

Угода про партнерство та співробітництво (УПС). УПС між Україною та Європейськими Співтовариствами була підписана у Люксембургу 14 липня 1994 р. і набула чинності у березні 1998 р. Основними цілями УПС є:

- розвиток тісних політичних відносин між Україною та ЄС шляхом постійного діалогу;

- сприяння розвитку торгівлі та інвестицій;

- забезпечення взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, громадського, науково-технологічного та культурного співробітництва;

- підтримка зусиль України щодо зміцнення демократії та розвитку її економіки.

Відповідно до Угоди сторони встановили і підтримують регулярний політичний діалог. Проводяться переговори на найвищому політичному рівні в межах самітів, для спостереження за впровадженням Угоди. Згідно з положеннями УПС створено:

- Раду з питань співробітництва;

- Комітет з питань співробітництва;

- Комітет з парламентського співробітництва.

Згідно з УПС, Рада з питань співробітництва може приймати рішення про створення будь-якого іншого спеціального комітету чи органу для надання їй допомоги у виконанні її обов'язків і вона визначає склад та обов'язки таких комітетів або органів і порядок їх діяльності. У межах Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС створено та діють 4 підкомітети, а також 3 робочі групи.

Регулярний політичний діалог між сторонами УПС:

– зміцнює зв'язки України із ЄС, а, отже із співтовариством демократичних держав;

– зближує позиції з міжнародних питань, що становлять обопільний інтерес;

– передбачає, що Сторони намагатимуться співробітничати в питаннях, що стосуються зміцнення стабільності і безпеки в Європі, додержання принципів демократії, поваги і сприяння правам людини, і зокрема, правам національних меншин.

У разі необхідності Україна і ЄС проводять між собою консультації на найвищому політичному рівні. На міністерському рівні політичний діалог здійснюється в межах Ради з питань співробітництва. На парламентському рівні – у межах Комітету Парламентського Співробітництва.

План дій Україна – ЄС був підписаний 21 лютого 2005 р. у межах засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС. План є важливим новим кроком в процесі європейської інтеграції. Він охоплює часові рамки у три роки. Його імплементація допоможе реалізації положень УПС як діючої основи співробітництва України та ЄС та сприятиме і підтримуватиме мету України щодо подальшої інтеграції до європейських економічних та соціальних структур. Імплементація Плану дій значно наблизить українське законодавство, норми та стандарти до законодавства ЄС. Він також закладе міцну основу для подальшої економічної інтеграції, включаючи через спільні зусилля у напрямку Зони вільної торгівлі ЄС – Україна після вступу України до СОТ, на основі ухвалення та реалізації економічних та торговельних норм та правил, які сприятимуть посиленню торгівлі, інвестування та зростання. План дій сприятиме розробці та реалізації стратегій та заходів, спрямованих на забезпечення економічного зростання та соціального зближення, зростання життєвого рівня та захисту навколишнього середовища, забезпечуючи тим самим досягнення довгострокової цілі сталого розвитку.

Україна та ЄС спільно працюватимуть з метою виконання Плану дій. Згідно з ухваленою Спільною Стратегією ЄС щодо України, Європейський Союз визнає європейські прагнення України та вітає її європейський вибір.

Пріоритети діяльності. План дій встановлює комплексний перелік пріоритетів, як в рамках, так і поза рамками УПС. Серед цих пріоритетів, всі з яких мають важливе значення, особливу увагу слід приділити:

– подальшому посиленню стабільності та ефективності органів, що забезпечують демократію та верховенство права;

– забезпеченню демократичного проведення президентських (2004 р.) та парламентських (2006 р.) виборів в Україні у відповідності до стандартів ОБСЄ;

– забезпеченню поваги до свободи засобів масової інформації та свободи слова;

– розвитку можливостей для поглиблення консультацій між Україною та ЄС у сфері врегулювання кризових ситуацій;

– посиленню співробітництва у сфері роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї;

– посиленню співробітництва з питань нашої спільної сусідської та регіональної безпеки, зокрема щодо вироблення ефективного рішення Придністровського конфлікту в Молдові, включаючи вирішення прикордонних питань;

– вступу до СОТ;

– поступовій ліквідації обмежень та нетарифних бар'єрів, які перешкоджають двосторонній торгівлі, та реалізації необхідних регулятивних реформ;

– покращенню інвестиційного клімату шляхом запровадження недискримінаційних, прозорих і передбачуваних умов ведення бізнесу, спрощених адміністративних процедур та боротьби з корупцією;

– податковій реформі, покращенню функціонування Податкової адміністрації та ефективному використанню державних коштів;

– започаткуванню конструктивного діалогу зі спрощення візового режиму між Україною та ЄС з метою підготовки до майбутніх переговорів щодо укладення угоди про спрощення візового режиму, беручи до уваги необхідність прогресу у триваючих переговорах щодо угоди про реадмісію між Україною та ЄС;

– поступовому наближенню законодавства, норм та стандартів України до законодавства, норм та стандартів ЄС;

– подальшому посиленню дієздатності адміністративних та судових органів;

– сприянню діалогу щодо питань працевлаштування та намагання у відповідності до УПС, забезпечити, щоб ставлення до працівників-мігрантів не було дискримінаційним на підставі громадянства;

– повній імплементації Меморандуму про взаємопорозуміння щодо закриття Чорнобильської атомної електростанції, включаючи завершення будівництва та введення в дію ядерних реакторів Х2/Р4 відповідно до визнаних міжнародних стандартів щодо ядерної безпеки.

Прогрес у виконанні зазначених пріоритетів буде контролюватись створеними згідно з УПС органами.

Неформальним доповненням до Плану дій Україна – ЄС є так звана Дорожня карта, в якій визначені конкретні кроки реалізації Плану:

1) надання українській економіці статусу ринкової;

2) підтримка вступу України до СОТ;

3) спрощення візового режиму між Україною та ЄС;

4) створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

- Конституція України. – К.: Просвіта, 1997. – 78 с.
- Закон України «Про основи національної безпеки України» // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – С. 38, ст. 1433.
- Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 37. – Ст. 379.
- Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році: Доповідь Президента України // http://www.niss.gov.ua/book/dopov_zm/index.htm
- Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору: Указ Президента України від 13 березня 2006 р. № 215/2006 // <http://www.president.gov.ua/>
- Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи: Указ Президента України від 20 січня 2006 р. № 39/2006 // <http://www.president.gov.ua/>
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)»: Указ Президента України від 27 грудня 2005 року № 1861/2005 // <http://www.president.gov.ua/>
- Про завершення заходів щодо виконання у 2005 році Плану дій Україна – ЄС: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2005 р. № 117-р // <http://www.kmu.gov.ua/>
- Про Цільовий план Україна – НАТО на 2005 рік у рамках Плану дій Україна – НАТО: Розпорядження Президента України від 21 квітня 2005 р. № 990/2005-рп // <http://www.president.gov.ua/>
- Виступ Президента на пленарному засіданні Самміту Глав держав-учасниць ГУУАМ у Кишиневі 22 квітня 2005 р. // <http://www.president.gov.ua/>
- Виступ Президента України Віктора Ющенка у Європейському парламенті // <http://www.president.gov.ua/>
- Україна в Європі: Інтерв'ю Президента України // <http://www.president.gov.ua/>
- Європейська єдність – європейські цінності: Виступ Президента України Віктора Ющенка на пленарному засіданні III Саміту Ради Європи Варшава, 16 травня 2005 р. // <http://www.president.gov.ua/>
- План дій Україна-Європейський Союз // <http://www.kmu.gov.ua/>
- Авраменко О. Українська дилема – воєнна доктрина чи доктрина миру? // Політика і час. – 2005. – № 1. – С. 30–37.
- Безпека через партнерство. – Brussels: NATO Public Diplomacy Division, 2005. – 36 с.
- Брежнев Т., Їжак О., Шевцов А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти. – Д.: Пороги, 2003. – 160 с.
- Бузгалин А.В. Альтерглобализм как феномен современного мира // Полис. – 2003. – № 2. – С. 71–85.
- Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 871 с.
- Грабовський С. Глобалізація: виклики і міфи // Сучасність. – 2005. – № 7-8. – С. 91–104.
- Гутник В. Европейский экономический и валютный союз: предварительные итоги и перспективы развития // МЭ и МО. – 2005. – № 5. – С. 3–15.
- Довідник НАТО. – Brussels: Office of Information and Press, 2001. – 596 с.
- Зуева К. СБСЕ/ОБСЕ: вчера, сегодня, завтра // МЭ и МО. – 2005. – № 4. – С. 39–46.
- Ильин Ю.Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза. – Харьков: Фирма «Консум», 1998. – 156 с.
- Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 381 с.
- Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
- Короткий оксфордський політичний словник. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи». – 2005. – 789 с.
- Кучинський В. ООН та геополітичні виклики сучасності: роль та ефективність організації у розв'язанні глобальних проблем // Політика і час. – 2004. – № 3. – С. 3–8.
- Механізми координації європейської політики: практика країн-членів та країн-кандидатів / Н. Гнидюк (ред.), А. Новак-Фар, Я. Гонцяж, І. Родюк. – К.: Міленіум, 2003. – 384 с.
- Міжнародні організації: Навч. посіб. / За заг. ред. О.С. Кучика. – К.: Знання, 2005. – 497 с.
- Моцик О. ГУУАМ. Історія виникнення і сучасний стан співробітництва // Політика і час. – 2004. – № 5. – С. 3–6.
- Новій Україні – нову зовнішню політику // Політика і час. – № 2. – 2005. – С. 47–60.
- Осика С.Г., Пятницький В.Т. Світова організація торгівлі. – К.: «К.І.С.», 2005. – 514 с.
- Парламентські вибори в Європейському Союзі / Ковриженко Д.С., Котляр Д.М., Євгенєва А.М. та ін. – К.: Міленіум, 2002. – 116.
- Погорельская С. Конституция versus демократия? (некоторые аспекты «Конституции Евросоюза») // МЭ и МО. – 2005. – № 7. – С. 54–63.
- Рудік О.М. Конституція ЄС: етапи розробки та основні положення. – Д.: Моноліт, 2005. – 84 с.
- Рябчук М. «У ліжку зі слоном». До проблеми українсько-російських асиметричних відносин: конфлікт ідентичностей // Сучасність. – 2005. – № 7-8. – С. 67–78.
- Угода про політичне співробітництво. Повний текст угоди, підписаної між ЄС та Україною в Люксембурзі 16 червня 1994 р. –

К.: Представництво Європейської Комісії в Україні. – 69 с.

Харитонова О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. – Х.: «Одісей». – 2002. – 592 с.

Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного Договору. – Брюссель: Штаб-квартира НАТО, 1994. – 8 с.

Чиж І.С. Україна в Раді Європи. – К.: Парламентське видання, 2001. – 384 с.

Чугров С. Глобалізація, модернізація или інтернаціоналізація? // МЭ и МО. – 2002. – № 4. – С. 19–21.

Що таке Угода про Партнерство та Співробітництво? Короткий довідник по Угоді, підписаній в Люксембурзі 16 червня 1994 року між Європейським Союзом та Україною. – К.: Представництво Європейської Комісії в Україні, 1998. – 37 с.

Бюро інформації Ради Європи в Україні – <http://www.coe.kiev.ua/>

Верховна рада України – <http://www.rada.kiev.ua/>

Глосарій термінів Європейського Союзу – <http://europa.dovidka.com.ua/>

ГУУАМ – <http://www.guam.org.ua/>

Євразійське економічне співтовариство – <http://mpa.rbc.ru/>

Євроатлантична Україна – <http://www.ea-ua.info/>

Журнал «Європа» – <http://www.delrus.cec.eu.int/em/>

Інститут євроатлантичного співробітництва – <http://www.ieac.org.ua/>

Міністерство закордонних справ України – <http://www.mfa.gov.ua/>

Міністерство оборони України – <http://www.mil.gov.ua/>

НАТО – <http://www.nato.int/>

ОБСЄ – <http://www.osce.org/index.php>

ООН – <http://www.un.org/>

Офіційне Інтернет-Представництво Президента України – <http://www.president.gov.ua/>

Представництво Європейської Комісії в Україні, Молдові та Білорусі – <http://www.delukr.cec.eu.int/>

Представництво ООН в Україні – <http://www.un.kiev.ua/ua/>

Світова Організація Торгівлі – <http://www.wto.org/>

СНД – <http://cis.minsk.by/russian/home.htm>

Український незалежний центр політичних досліджень – <http://www.ucipr.kiev.ua/index.php>

Урядовий портал – <http://www.kmu.gov.ua>

Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України – <http://www.cpcfpu.org.ua/ua/>

Council of Europe – <http://www.coe.int/>

EU Treaties – <http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/index.htm>

European Union – <http://www.europa.eu.int/>

ProEuropa (україно-польський інформаційний проект) – <http://www.proeuropa.info/>